

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

**HATAY CUMHURİYETİ:
KURULUŞU VE ANAVATANA KATILIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nergis SAVCI

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Cevahir KAYAM

İstanbul, 2007

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

**HATAY CUMHURİYETİ:
KURULUŞU VE ANAVATANA KATILIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nergis SAVCI
2901030007

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Cevahir KAYAM
(DÜZELTİLMİŞ TEZ)

İstanbul, 2007

YÜKSEK LİSANS TEZİNE UYGULANAN DÜZELTMELER

1. Giriş bölümünde yapılan bölümlenme kaldırılmıştır.
2. Hatay'da kurulan Halkevi hakkında daha fazla bilgi verilmiştir.
3. Bahsedilen kişiler hakkında dipnotta bilgi verilmiştir.
4. Sonuç bölümü genişletilmiştir.
5. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olmayan yazım ve biçim hataları düzeltilmiştir.
6. Atatürk'ün Şişli'deki evinde bahsettiği Batı Trakya ve Hatay'da bağımsız devlet kurma fikrine deyinilmiştir.
7. Hatay'ın işgal devletlerince işgalinden önce Atatürk'ün İstanbul'la yaptığı telgraflaşmada Atatürk'ün Hatay'ın işgaline tepkisi giriş bölümünde anlatılmıştır.
8. Ermeni Mebusu İsa Kazancıyan'ın Hatay meclisinde söylediği söz teze eklenmiştir.
9. 1936-1937 gazeteleri de araştırılarak teze katkı yapılmıştır.
10. Lozan tutanakları araştırılarak teze eklenmiştir.
11. Eksik kaynak bilgileri tamamlanmıştır.
12. Konu ile ilgili bilgi sağlayan yüksek lisans ve doktora tezleri araştırılarak elde edilen bilgiler teze dâhil edilmiştir.
13. Konu hakkında Düstur ve Meclis Zabıtları yeniden taranarak teze ilave edilmiştir.
14. Tezin ekleri için liste yapılmıştır.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901030007 numaralı Nergis Savcı'nın hazırladığı Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu Ve Anavatana Katılışı konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28.Maddesi uyarınca 14 Mart 2007 günü saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin kabulüne **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Sabahattin Özel		
Doç. Dr. Işıl Çakan		
Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan		
Yrd. Doç. Dr. Cevahir Kayam		
Dr. Serkan Tuna		

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Hatay Cumhuriyeti: Kuruluđu ve Anavatana Katılığu’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gűsterilenlerden oluğuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Nergis SAVCI

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

TEZLERİN ÇOĞALTILMASI VE YAYINI İÇİN İZİN BELGESİ

HATAY CUMHURİYETİ: KURULUŞU VE ANAVATANA KATILIŞI

ÖZET

Konu üç bölümde incelenmiştir. Giriş bölümünde; genel anlamda Hatay bölgesinin tarihçesi ve bu bölgenin önemi üzerinde durduktan sonra birinci bölümde Hatay Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar gelişen olaylar, değişen dünya dengeleri ve Hatay'ın anavatana katılışına etkileri anlatıldı.

İkinci bölümde; Hatay Cumhuriyeti'nin kuruluş çalışmaları, seçimlerin yapılması ve yeni Cumhuriyetin kuruluşu anlatılmaya çalışılırken, son bölümde ise yeni kurulan devlette yürütülen faaliyetler ve Hatay Cumhuriyeti'nin sona ermesi, aynı zamanda Hatay'ın Türkiye'ye katılışı açıklanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa, Osmanlıların elinde bulunan bölgeleri Sykes- Picot Andlaşmasıyla aralarında gizlice paylaşmış ve savaş sonrası Suriye Fransızlara verilmişti.

Bu sırada Fransızlarla, Hatay'ın geleceğini belirleyen Ankara Andlaşması imzalanmış, bu antlaşmayla orada yaşayan halka özel bir idare kurmak şartıyla bölge Fransızlara bırakılmıştı. O günün şartları içinde daha fazlası yapılamazdı.

1921- 1939 yılları arasında buradaki halkın sürekli çalışmaları ve Türkiye'nin desteğiyle Hatay, önce Suriye'den ayrı bir varlık olmuş, sonra bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Bu devlet her anlamda Türkiye'nin desteğini almış, en sonunda da 1939 yazında meclis kararıyla Türkiye'ye katılmıştır.

Suriye, hukuksal ve siyasi açıdan hiçbir tartışmaya mahal bırakmayacak derecede açık bu konuyu, daha sonra, tamamen iç politikasının gereği olarak bir sorun kabul etmiş ve bu konuyu hükümet politikalarına malzeme yapmıştır. Oysa uluslar arası platformda aslında konu çözümlenmiştir.

REPUBLIC OF HATAY: ESTABLISHMENT AND JOINING TO TURKEY

Abstract

The case is studied in 3 parts. After emphasizing the history and importance of Hatay in the part of introduction, the events developed until the establishment of Republic of Hatay, the balances of changing world and their results are told in first part.

While studies of establishment of Hatay, realizing the elections and establishment of Republic of Hatay are tried to tell in second part, activities in new government, finishing of this government and at the same time joining of Hatay to Turkey are explained in last part.

During the First World War England and France shared the regions belong to Ottoman Empire by Sykes- Picot Agreement secretly and after the war Syria was given to France.

During that period Ankara Agreement was signed with France and this provided the right of build an apart administration from Syria to the society of Hatay. And Hatay was given to France by this situation. This is the most efficient way in the bad condition of those days.

Between the years of 1921- 1939, with the continual efforts of the Hatay's society and the support of Turkiye , Hatay became an apart existence from Syria, then independent government and finally decided to join to Turkey.

Syria thought this situation which was clear as a problem because of its inter policy and used this case in its government policies.

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Düzeltilme Listesi	ii
Tez Onayı	iii
Yemin Metni	iv
Tez ve Veri Giriş Formu	v
Tezlerin Çoğaltılması ve Yayımları İçin İzin Belgesi	vi
Türkçe Özet	vii
İngilizce Özet (Abstract)	viii
Önsöz	xii
Kısaltmalar Listesi	xiii
Giriş	1

I. BÖLÜM

HATAY CUMHURİYETİNİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN GELİŞMELER: DÜNYADA GELİŞEN OLAYLAR VE TÜRKİYE’NİN GİRİŞİMLERİ

I. 1930’lu Yıllarda Dünyada Gelişen Olaylar	18
II. Milletler Cemiyeti Çerçevesinde Varılan Uzlaşma	21
III. Sancak Ayrı Varlığının Kuruluşuna Dair Antlaşma (29 Mayıs 1937)	27
IV. 1937 Antlaşmalarına Suriye’nin Tepkisi	31
V. Antlaşmadan Sonra Fransa ve Türkiye’nin Tutumu	32

II. BÖLÜM

HATAY CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI

I. Seçim Hazırlıkları	34
II. Atatürk'ün Mersin Ziyareti	36
III. Türkiye Fransa Arasında İmzalanan Askeri ve Dostluk Anlaşması	40
IV. Seçimlerin Tamamlanması ve Hatay Devleti'nin Kuruluşu	44

III. BÖLÜM

YENİ CUMHURİYETTE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER VE HATAY CUMHURİYETİ'NİN SONA ERMESİ

I. Hatay Cumhuriyetinde Yürütülen Faaliyetler	47
A. Hatay Anayasasının Kabulü ve Hükümet Programı	52
B. Hatay Milli Marşı	54
C. Tayfur Sökmen'in Devlet Reisliği Problemi	54
Ç. Hatay Devleti Meclisinde Alınan Bazı Kararlar	55
D. Hatay'ın Devlet Olarak Kutladığı İlk ve Son 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	57
E. Meclisin 2. İctimasının Açılışı	57
F. Atatürk'ün Vefatının Hatay'daki Yankıları	58
G. Hatay Posta Pulları	59
H. Türkiye İle Hatay Arasında Bütünleşme	59
II. Hatay Devleti'nin Suriye ve Türkiye İle İlişkileri	61

A. Suriye İle İlişkileri	61
B. Türkiye-Hatay İlişkileri	62
III. Hatay’da Halk Partisi ve Halkevleri	66
IV. Hatay'ın Anavatan'a Katılışı ve Hatay Devleti’nin Sona Ermesi	68
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	79
EKLER	85
EK-A : Türk-Fransız Anlaşması	85
EK-B: İskenderun Sancağı “Ayrı Varlığı”nı Kuran Uluslar Arası Bağlılar	88
EK-C: Hatay Anayasası	98
EK-Ç: Türkiye İle Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne	
İlişkin Anlaşma	103
EK-D: Hatay Devleti Bayrağı	110
EK-E: Hatay Posta Pulları	110
EK-F: Hatay Devleti Büyükleri	111

ÖNSÖZ

Hatay'ın anavatana katılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika alanında kazandığı bir zafer olarak nitelenebilir. Eşine zor rastlanır bir şekilde barış bozulmadan, hiçbir ülke ile uluslararası bir gerginlik yaşanmadan tamamen diplomasi yoluyla ve uzlaşmayla anavatana katılan bu ilimizin şu anda sınırlarımız içinde bulunması konusunda en büyük katkı şüphesiz Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'e aittir.

Hatay'ın bu özel durumu ve uluslararası ilişkiler konusunda izlenen bu örnek yaklaşım beni bu konuda araştırma yapmaya yöneltmiştir. Hatay sorunu konusunda daha önceden yüksek lisans ve doktora tezleri kapsamında çalışmalar yapılmıştır. ("Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu", "Hatay Sorunu" v.b.) Ancak bu tez çalışmamda diğerlerinden farklı olarak, Hatay sorununun çözümü sürecinde kurulan devlet olan "Hatay Cumhuriyeti" konusuna ağırlık vermeye çalıştım.

Bu tezi hazırlama çalışmalarım esnasında aslında Suriye'nin bu konuda hiçbir dayanağı olmadığını, konunun uluslar arası platformda aslında çözümlenmiş bir konu olduğunu anladım ve buna yönelik dayanaklara tezimde yer verdim.

Çalışmalarımın en büyük yardımcım beraber Yüksek Lisans programına devam ettiğim eşim Mehmet Savcı olmuştur. Eşimle birlikte hem Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi dalında verdikleri derslerle düşünce alanımı geliştiren saygıdeğer Enstitü hocalarıma hem de tezimi hazırlamamda büyük katkılarda bulunan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Cevahir Kayam'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca kaynaklarından faydalanma imkanı tanıyan, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine, Enstitü Kütüphanesine, Beyazıt İl Halk Kütüphanesine, Taksim Atatürk Kitaplığına, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri Genel Müdürlüğüne, Ankara Milli Kütüphaneye katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Hazırladığım tezin bu konuda araştırma yapacak herkese faydalı olmasını diliyorum.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.g.	adı geçen gazete
a.g.m.	adı geçen makale
Çev.	Çeviren
Dr.	Doktor
Fak.	Fakültesi
Hz.	Hazreti
s.	Sayfa
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire
Yay.	Yayın
[y.y.]	Yayınevi/Yayım yeri yok

GİRİŞ

Hatay, Akdeniz bölgesinin doğu ucunda yer alan, 5.403 kilometrekare alana sahip bir ilimizdir. Doğu ve güneyinde Suriye ile, kuzeydoğusunda Antep ile, Kuzey ve kuzetbatısında Adana ile komşudur. Akdeniz'e kıyısı vardır.¹

Hatay yeraltı kaynakları bakımından zengindir. Antakya sınırları içinde büyük rezervli dolomit, iskenderun'da krom yatakları bulunmakta ve işletilmektedir. Çoğu Dörtyol ve Hassa ilçelerinde olmak üzere demirli oksit, Dörtyol, İskenderun ve Kırkhan'da demir madeni bulunmaktadır. Ayrıca Arsuz'da asbest, İskenderun'da çimento hammaddesi, Yayladağı'nda fosfat bulunmaktadır.²

Hatay Anadolu'yu Suriye ve Filistin'e bağlayan yolların kavşak noktasındadır. Ayrıca Mezopotamya'dan Akdeniz'e çıkmak için en elverişli limanlar burada bulunmaktadır. Bu nedenle bu yöre tarihin her döneminde cazip bir yerleşim yeri olarak görülmüştür.³

1071 yılında Malazgirt Zaferi ile Türkler Anadolu'yu fethetmiştir. 1084 yılında da Antakya ve yöresi Türk hakimiyetine girmiştir.⁴ Türklerle Arapların hükümranlılık kavgaları ile güçlü ve düzenli Haçlı akınları sonucunda 1097'de Haçlıların eline geçmiştir. Müteakiben 1268 yılında şehir Memluk Türkleri tarafından ele geçirilmiş, fetihten sonra Antakya Şam Vilayetine bağlanmıştır. Memlukluların Antakya'ya en büyük hizmeti, Türkmenleri burada iskan ederek Hatay'da Türk unsurunu çoğaltmış olmalarıdır. Daha önce bölgede bulunan Türklerin yanı sıra, Türk Aşiretleri, Selçuklular ve Memluklular zamanında dalga dalga Antakya ve İskenderun çevresinde yerleşmişler ve Haçlı Seferleri sırasında batı Anadolu'ya gidenlerin bir kısmı fethi müteakip geri dönmüşlerdir.⁵

¹ **Yurt Ansiklopedisi**, Hatay maddesi, Cilt 5, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-1984, s. 3383.

² Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Antakya, Kültür Ofset Basımevi, 1993, s.10

³ **A.e.**, s.10.

⁴ Azmi Süslü, **Tarihte Türk Devletleri II**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi,1987, s.714

⁵ **A.e.**, s.714.

Antakya ve çevresi 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır Seferi sırasında ele geçirilmiştir. Bu dönemde Antakya, Halep vilayetine bağlı bir sancak durumundaydı.

Kaynaklara göre Hristiyanlık Kudüs dışında ilk defa Antakya'da yayılmıştır. M.S. 34-36 yıllarında St. Paul, St. Barbanas ve St. Pierre, Antakya sokaklarında vaaz vermişlerdir. Kuran-ı Kerim'de sözü edilen Habib-i Neccar olayının da Hristiyanlığın Antakya'ya gelişiyle ilgili olup Antakya'da geçtiğine inanılmaktadır. Hz. İsa'ya inananlara Hristiyan ismi ilk defa burada verilmiştir. Ayrıca M.S. 70 yıllarında Titus'un Kudüs'ü zaptedip katliam yapmasından ve Hristiyan cemaatinin dağılmasından sonra Kudüs'ten kaçan Hristiyanlar Antakya'da toplanmıştır. Antakya Hristiyan aleminin merkezi olmuştur.

Böylece Hatay yöresi etnik dinsel sorunların sık sık öne çıktığı bölgelerden birisi olmuş, Türk, Arap, Ermeni ve Rumlar birarada yaşamışlardır.⁶

20 nci asrın başlarına kadar, Hatay'da yaşayan toplam nüfusun %90 civarını Müslümanlar, %10 oranındaki bölümünü de Gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Gayrimüslim nüfus; Rum Ortodoks ve Ermeniler olmak üzere, Hristiyanlar ile Yahudilerden oluşmaktaydı. Müslümanlar Alevi ve sunni olarak ikiye ayrılmıştı. Bu değişik din ve etnik yapıya sahip toplumlar birbirleri ile devamlı ticari ve sosyal ilişkilerde bulunmaktaydılar.

Osmanlı yönetiminde asırlarca süren bu uyumlu demografik yapı emperyalist devletler tarafından istismar edilmiştir. İşgal kuvvetlerinin misyonerleri yürüttükleri çeşitli faaliyetlerle işgalde faydalanabilecekleri bir ortam hazırlamışlardır. Bölgede faaliyet gösteren misyoner teşkilatların kökeni eski tarihlere uzanmaktadır. 16 ncı yüzyılın ilk yarısında Protestanlığın ortaya çıkması ile birlikte, Katolikler de Fransiskan (bunun şubesi olarak Kapüsen) ve Cizvitler gibi yeni tarikatlar kurmuşlardır. İspanya, İtalya ve Fransa'da ortaya çıkan Cizvitler ile Fransiskanların, Osmanlı memleketlerinde en çok faaliyet gösterdikleri yerler arasında Halep ve

⁶ Adem Tutar, "İşgal Yıllarında Hatay'ın Demografik Yapısı", Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu 17-19 Ekim 2001, **Bildiriler**, Elazığ, [y.y.], 2002, s.723.

Suriye vardı. Osmanlı İmparatorluğunda Katoliklerin hamisi Fransa ve Avusturya iken Ortodoksların Rusya idi. Bu üç devlet 1840'dan sonra Lübnan ve Suriye'de Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında meydana gelen olayları bahane ederek bölgeye müdahale ederek nüfuzlarını kuvvetlendirmeye başladılar. İngiltere ise geri kalmamak için Kudüs'te ilk Protestan kilisesini açmıştır. İngiltere, Amerika ve Almanya'da İngiliz Konsolosları desteğiyle misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷

Hatay yöresinde de bulunan çeşitli ülkelere ait konsolosluklar misyoner faaliyetlerini organize eden ve destekleyen kurumların başında bulunuyordu. Bu yörede bulunan misyonerler mabet, manastır, mektep, dispensar ve yetimhane gibi kurumlar açmak suretiyle buradaki faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı esnasında kapatılan bu kurumlar Fransız Manda döneminde tekrar faaliyete geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları hem hammadde hem de pazar açısından sömürgeci politika takip eden milletlerin dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine sömürge politikası güden batılı büyük devletler asırlardır Ortadoğu'da hakimiyet kurmuş Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için harekete geçmişlerdir.⁸ Şark meselesi adı altında bu muazzam topraklara sahip Türk Devletini ortadan kaldırmak amacıyla İngiltere, Rusya ve Fransa aralarında gizli anlaşmalar yaparak Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını işgal etmişlerdir.⁹

Fransa misyoner faaliyetlerini sürdürürken aynı zamanda müttefikleriyle yaptığı anlaşmalarla bölgenin işgalinde birinci rolü oynamak konusunda gerekli adımları atmıştır. Kilikya diye adlandırılan Hatay, Adana , Mersin gibi Anadolu'nun güney kesiminin en verimli yerlerini oluşturan bölgeyi ele geçirmek istemesinin temel nedeni; buradaki Gayrimüslimlerin haklarını korumaktan ziyade, yörenin maddi zenginliklerini sömürmek idi. Elde edilecek ürünlerin deniz yoluyla naklinin kolay olması da Fransa'nın işgal faaliyetlerini kamçılamaktaydı. Ayrıca 19 ncü

⁷ A.e.,s.725,726.

⁸ Fahir Armaoğlu; **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları, (1948-1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1991, s.31.

⁹ Süleyman Hatipoğlu, "Atatürk ve Hatay'ın Anavatana Katılması", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:102 (Haziran 1996), s.1.

yy.'ın ortalarına doğru Ruslara karşı Osmanlı- Fransız- İngiliz ittifakı sözkonusu iken, 1854'lerde Osmanlıların Süveyş Kanalı'nın açılmasına karşı çıkması, Fransızların bu bölgede daha aktif olarak çalışmalarına sebep olmuştu.

İngiltere ise Hindistan'a giden en ekonomik yolun ne kadar önemli olduğunu anlamıştı. İngiltere bu nedenle Kilikya ve Suriye'yi kendi sömürgesi yapmak istiyordu. Rusya da Kilikyada bir Ermeni Devleti kurarak kendi himayesinde olacak bu devlet sayesinde Akdeniz'e ulaşacaktı.

Bu menfaatler doğrultusunda söz konusu devletler arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmış, Fransa ve İngiltere bölgeye tamamen yerleşmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda bu iki ülke Hatay bölgesine özel bir önem vermişlerdir. Ayrıca işgal ve sömürge hedeflerini desteklemek amacıyla birçok defa misyonerlik faaliyetlerle sayılarını arttırdıkları Gayrimüslim azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle istediklerini Osmanlı'ya yaptırma yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda belirtilen işgal girişimlerinin bir parçası olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap topraklarının bölüşümü konusunda İngiltere dışişleri Bakanlığının Ortadoğu uzmanı Sir Mark Sykes ile Fransa'nın Beyrut eski büyükelçisi Georges Picot arasında bir anlaşmaya varıldı. 1916 yılının Mart ayında Petersburg'da Sykes ve Picot arasında cereyan eden görüşmelerde konu, Osmanlı topraklarının paylaşılmasıydı. Bu paylaşma anlaşmasına göre güney-güneydoğu Anadolu ve Suriye Fransa'ya; bunun güneyinde kalan ve özellikle Irak'ı, yani petrol bölgesini içine alan araziyi İngiltere alacaktı. Halbuki İngiltere Araplara (Kral Faysal'a) Suriye krallığını vaad etmişti.¹⁰

Sykes-Picot Antlaşması Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgili yapılmış en önemli ve kapsamlı andlaşmadır. Rusya'nın kuzey Anadolu'daki toprak taleplerinin kabul edilmesi şartıyla Rusya da bu paylaşımı onayladı ve dahil oldu. Fransızların payı, Mersin'den başlayan bir çizginin doğusundan itibaren bütün Kilikya, Torosların kuzeyinden Sivas'a kadar İç

¹⁰ Mehmet Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay devleti** , Antakya, Antakya Ticaret Ve San.Odası, 1986, s.13.

Anadolu'nun doğu- orta bölgesi, güneydoğu Anadolu'da Elazığ, Diyarbakır, Mardin, İskenderun-Antakya hizasından güneye deniz boyunca inen ve Lübnan'ı da içine alan bir şerit olacaktı. Bütün bunlar doğrudan doğruya Fransa'ya bırakılacaktı. Ayrıca Suriye ve Kuzey Irak da bu devletin koruyuculuğu altına verilecekti.¹¹

Anlaşmaya göre İskenderun bölgesi İngiltere'nin ticaretine açık bir serbest liman olacak, liman hizmetlerinde ve İngiliz malların yüklenişinde hiçbir ayırım yapılmayacak, malların İskenderun üzerinden transit geçişi, demiryolu ile içerilere sevki serbest olacaktır.¹²

Ancak 1917 yılında Bolşevik İhtilâli sonunda Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Çarlık Rusya'sı tarafından daha önce yapılmış gizli andlaşmaların açığa vurulması ile, Araplardan da gizlenen bu andlaşmalar ortaya çıkmıştır. Mondros'tan sonra bu planlarını gerçekleştirme yoluna gideceklerdir.

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Bu Mütareke 25 maddeden oluşmaktaydı ve şartları çok ağırdı. Mütarekenin, ülkenin diğer yerleri gibi Hatay konusunda da etkili olan 7nci maddesine göre; "müttefiklerin kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması" nı ön görüyordu.¹³ Bunun da bir ölçü ve sınırı yoktu. Bu hükümden başka özetle; sınır güvenliği ve iç güvenlik ile görevli kuvvetler dışında bütün Osmanlı Ordusunun terhis edilmesi, müttefiklerin demiryollarından ve gemilerden serbestçe faydalanması, boğazların işgali, iletişimin kontrol altında tutulması, Kafkasya, Yemen, Hicaz, Suriye ve Irak'ın derhal en yakın müttefik komutanına teslimi, müttefiklerin ve Ermenilerin bütün esirlerinin salıverilmesi, Ermenistan vilayetlerinde bir karışıklık çıktığı takdirde bu bölgelerin İtilaf Devletlerince işgal edilebileceği gibi bir çok ağır maddeyi içeriyordu.

¹¹ Ahmet Mumcu, **Tarih açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 11 nci Baskı, 1988, s.24.

¹² Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları,(1948-1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1991, s.31.

¹³ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2 nci Baskı, 1989, s.12.

Nitekim on gün kadar sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri İskenderun ve Antakya bölgesini işgal etmişlerdir. 30 Ekim 1918 "Mondros Mütarekesi"nin imzalandığı günlerde Türk ordusu güney kesiminden Filistin cephesindeki başarısızlık ile kuzeye yani Fırat nehri mıntıklarına kadar geri çekilmiş ve yeni bir cephe oluşmuştu. İngiltere'nin ve Fransa'nın basit sebepler ile İskenderun'a asker çıkarmalarına Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa sonuna kadar karşı çıkmıştır. Öz Türk toprağı olarak gördüğü İskenderun ve çevresinin (Hatay) İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesi ile ilgili olarak, işgal kuvvetlerinin hiçbir gerekçesi bulunmadığını savunan Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile telgraflaşarak bu haksız işgale engel olunması gereğini açıklamıştır. 3 Kasım 1918 tarihli telgrafıyla; Hatay topraklarının Suriye'ye dahil edilemeyeceğı, bu bölgenin işgaline müsaade edilmemesinin Türklük davası açısından son derece önemli olduğu, buna müsaade etmemek için elinden geleni yapacağı, başaramazsa da istifa edeceğini bildirmiştir. Mustafa Kemal, İngilizlerin muharebe alanında herhangi bir başarı kazanamadıkları için Hatay'ı Mondros Mütarakesinin 7 nci maddesine sığınarak işgal etme kurnazlığını 4 Kasım 1918'de başka bir telgrafında Ahmet İzzet Paşa'ya bildirir. Müteakiben de İskenderun'a çıkmak isteyen işgal kuvvetlerine ateşle karşılık verilmesi konusunda birliklerine emir verir.¹⁴ 5 Kasım 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa tarafından gönderilen telgrafta ise İtilaf Devletlerine nazik davranılması, bunun Barış Konferansında bizim lehimize sonuçlanacağı belirtiliyordu. Mustafa Kemal Paşa tarafından 6-7 Kasım 1918'de çekilen telgraflarla işgal girişimi olan İtilaf Devletlerine ateşle karşılık verileceğı bildirilince 7 Kasım 1918'de çıkan irade ile Yıldırım Orduları Grubu lağvedilir ve Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine verilir. Lağvedilen birliğimiz Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da İtilaf Devletlerine karşı müdafaaya çekilmiş ve daha sonra da bir millî mücadele cephesi kurulmuştur.¹⁵

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliğinin, bir kararnamesi ile İskenderun merkez olmak üzere Antakya,

¹⁴ Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkarı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.11.

¹⁵ Mehmet Akçimen, **Mustafa Kemal Paşa ve İskenderun Sancağı(1915-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001,s.106;108.

İskenderun ve Harim (Reyhaniya dahil) kazalarını içine alan “İskenderun Sancağı” kuruldu. Halep’ten bağımsız bir idari birim olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetilecekti.¹⁶ İlerleyen günlerde, Fransız askeri birlikleri şehre girdi ve Antakya Hükümet Konağı’na Fransız bayrağı çekildi.

Diğer yandan Fransız işgalinde olan İskenderun ve Antakya bölgesinin Türk sınırları içerisinde olmasını öngören ve M. Kemal Paşa’nın deyişiyle; “milletin emel ve gayelerinin kısa bir programa esas olacak şekilde, toplu bir tarzda ifadesi” olarak nitelenen Misak-ı Milli, 28 Ocak 1920 günü Mebuslar Meclisi’nce kabul edildi. Millî Kurtuluş Programı hazırlanarak millî hudutlarımız tespit edildi.

Altı madde hâlinde yazılıp, oybirliği ve heyecanla kabul edilen Mîsâk-ı Millînin konumuzla ilgili olan 1 nci maddesi şöyledir: Madde 1. Arapça konuşan ancak, 30 Ekim 1918 Mondros Mütârekesine göre; düşman işgali altında kalan bölge halkının durumu, bunların hür olarak verecekleri oylara göre belirlenmelidir. Mütâreke çizgisinin içinde ve dışında kalan bu yerlerin İslâm ve soyca bir olan Osmanlı çokluğunun oturduğu bölgelerin hepsi, hüküm ve fiil bakımından, Anayurttan hiçbir sebeple ayrılmaz bir bütündür. (Bu maddeye göre; Irak kuzeyindeki Musul-Süleymaniye-Erbil ve Kerkük bölgeleri Türkleriyle Suriye kuzeyindeki Rakka-Halep-Antalya ve İskenderun (Hatay) kesimlerindeki Türklerin Anayurttan ayrılamayacağı belirtiliyor, Kıbrıs Adası, Devletler Hukuku bakımından Türkiye’ye âit olduğundan, 1914 sonunda İngiltere’ye tek taraflı katılımı, hükümsüz sayılıyordu.¹⁷

Bu sınırların belirlenmesinde sınırın tespitinde 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada askerlerimizin bulunduğu hat dikkate alınmıştır. 19 Eylül 1918’deki İngiliz taarruzu karşısında Filistin Cephemizin yarılması Türk Ordularının kuzeye çekilmelerini gerektirmiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın üstün gayretleri ile Antakya’nın güneyinden Halep’e oradan da Fırat’a kadar uzanan sahada yeni bir cephe meydana getirilmişti. 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi

¹⁶ Tekin, **Hatay Tarihi**, s.9.

¹⁷ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, Ankara, TTK Basımevi, 2 nci Baskı, 1989, s. 15 .

imzalandığı sırada askerlerimiz bu hatta bulunmakta idiler. Misak-ı Milli'nin kabulünden sonraki bir tarihe rastlayan 1 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Meclis Kürsüsü'nde;

“Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken hudud-ı millimiz İskenderun'un cenubundan geçer. Şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte Hudud-ı Millimiz budur” demektedir.¹⁸

Bu haklı sebepten dolayı Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan bu bölge 1921 yılında Fransa – Türkiye arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile önemli dönüm noktalarından birini daha yaşamıştır. Ankara Anlaşması 1923 Lozan'dan önce, Türkiye ve Fransa bakımından bir ön Barış Anlaşmasıdır. Çünkü Ankara Anlaşması'yla savaşa son verilmiş, Fransa'nın işgalinde olan Suriye ile Türkiye arasında sınır belirlenmiş ve daha sonraki ilişkiler için kimi ilkeler konulmuş, ancak Müttefiklerle bir arada çözümlenmesi gereken sorunlar ister istemez sonraya (Lozan Anlaşmasına) kalmıştır.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden sonra işgal kuvvetlerine karşı, yerel Türk ulusal güçlerinin (Kuva-i Milliye) giderek artan karşı koyması sonucu sarsılan Fransa, bir yandan Müttefikler arasında özellikle Almanya sorunu üzerinde çıkan anlaşmazlıkların, öte yandan Fransız kamuoyunda yeni savaşlara karşı tepkinin etkisiyle, Anadolu'da artık varlığını ve gücünü kanıtlayan Ankara Hükümetiyle bir an önce anlaşmak istemiş ve temaslara girişmişti.

21 Şubat 1921'de Türk –Yunan uyuşmazlığını görüşmek üzere Londra'da toplanan konferansa Ankara Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet katılmıştı. 11 Mart 1921 tarihinde Bekir Sami Bey ile Fransız Başkanı Briand arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre; Fransızlar Çukurova'yı terk edecek, savaş esirleri mübadele edilecek, bölgede Fransız subaylarının oluşturduğu polis teşkilatı kurulacak, siyasi tutuklulara genel af ilan edilecek, Bağdat Demiryolunun büyük bir kısmı Türk sınırları içinde kalacaktı.

¹⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s.2.

Ancak Londra’da TBMM Hükümeti ile istişare edilmeden imzalanan bu anlaşma nedeniyle, Bekir Sami Bey’in istifası istendi ve yerine Yusuf Kemal Bey Dışişleri Bakanı olarak getirildi. Anlaşma da bu haliyle Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmedi.

Fransa savaş sonrasında Almanya ile ağır şartlar taşıyan bir anlaşma yapmak istemiş ancak başarılı olamamıştır. İngiltere de zaten Fransa ‘yı Avrupa’da güçlendirecek bir anlaşmayı istemiyordu. İngiltere Yunanistanın Anadolu’daki hakimiyetini desteklemekteydi. İngiltere ile olan iyi ilişkileri zayıflamaya başlayan Fransa için ise Türkiye’nin bölgedeki üstünlüğü önem kazanmaktaydı. Zaten Fransa kamuoyu savaştan sıkılmış, ayrıca Çukurova’da harcanan asker ve paraların gereksiz olduğunu düşünüyordu.¹⁹ Fransızlar yeni bir anlaşma yapabilmek için 13 Eylül 1921’de Türklerin Yunanlılara karşı Sakarya Zaferinden sonra, T.B.M.M. Hükümeti ile görüşmeye karar vermiş ve Senato Başkanı Henri Franklin-Bouillon’u resmi temaslarda bulunmak üzere Ankara’ya yollamıştı.²⁰ TBMM Hükümeti adına görüşmeleri Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey yürütüyor, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa’nın da katıldığı oluyordu. Fransız temsilcisi anlaşmanın Londra’da imzalandığı haliyle kalmasını istiyor, Misak-ı Milli’den haberdar olmadıklarını söylüyordu.²¹ Ancak Fransız temsilcinin Misak-ı Milli’yi incelemesine müteakip bu belgenin esas alınmasına karar verildi. Böylece 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM’nin isteklerine daha yakın bir anlaşmaya varıldı.

Anlaşmaya varılmadan önce Meclis’te bu konu tartışılmış, Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Hatay’ın kesinlikle verilemeyeceği konusunda milletvekillerince ısrar edilmiştir, ancak Atatürk tarafından şu tarihi söz söylenmiştir: “Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tesbit edeceğimiz hat hatt-ı hudut olacaktır.”²²

¹⁹ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara,TTK Yayınları, 1976, s.31.

²⁰ Soysal, **a.g.e.**, s.48.

²¹ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara, TTK Yayınları,1986, s.139.

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1921(1337), C.II, Devre 1, İçtima 94, Ankara, s.355.

Anlaşmanın 8. Maddesiyle, Türkiye ile Fransız işgalindeki Suriye arasında sınırı belirlenmiştir. İskenderun ve Antakya bölgesinin (Hatay), Misak-ı Millî sınırları içinde olduğu halde, Fransa ile bir an önce anlaşabilmek için, Suriye'de kalması kabul edilmiştir. Ancak 7. Madde ile, bu bölgede özel bir yönetim kurulması sağlandığı gibi, orada Türk varlığı ve kültürünün korunması için yetkili temsilciler ortak bir açıklama yapmışlardı. Ayrıca 9. Madde ile, Suriye topraklarında kalan Süleyman Şah Türbesinin bulunduğu Caber Kalesi bir Türk toprağı sayılmıştır(1973'de Suriye'de Fırat üzerinde bir baraj yapılırken bunun yerinin değiştirilmesi gerekince, Suriye ile yapılan mektuplaşmada bu maddeye atıfta bulunulmuştur).²³

Aslında bu özerk yönetim ve neticede kurulacak olan devlet fikri 20-21 Aralık 1918'de Şişli'deki evinde Atatürk tarafından Ali Fuat Paşa ile konuşulmuştu. Atatürk, Batı Trakya'da ve Antakya ve İskenderun civarında bağımsız bir Türk devleti kurma projesini o günlerde Ali Fuat Paşa ile paylaşmıştı. Kurulacak bu bağımsız Türk Devletleri; Balkan Devletleri ve Araplarla ilişkiler normalleşinceye kadar tampon vazifesi görecektir ve ekonomimiz için serbest bölge oluşturacaktı.²⁴ Bu projenin Hatay için düşünülen bölümü Ankara Anlaşması ile gerçekleşmeye başlıyordu.

Anlaşmada kaba taslak belirlenen ve 1923 Lozan Barış Andlaşması'nın 3. Maddesiyle doğrulanacak olan Türk - Suriye (Fransa) sınırının ayrıntılarıyla çizilmesi ve sınır üzerindeki ilişkilerinin düzenlenmesi işi ancak 30 Mayıs 1926'da Türkiye ile Fransa arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ve ona bağlı Protokoller uyarınca yapılacaktır. Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi işi ise, kimi aşamalardan sonra, 23 Haziran 1939 günü Fransa ile imzalanan Andlaşma ile gerçekleştirilecektir.

Gerçi, Misak-ı Milli tam olarak Anlaşmaya geçirilememiş, ayrıca kapitülasyonların kalkması gereği de belirtilmemişti. Şu da var ki, Fransa, "Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliğine ilişkin tüm sorunların dostça anlaşma

²³ Soysal, a.g.e., s.48,49.

²⁴ Özel, a.g.e., s.22,23.

esprisi ile çözümüne çaba göstermek" vaadinde bulunmuş, bu şekilde Lozan Anlaşması'na Türkiye'nin isteği doğrultusunda bir adım atmıştır.

Öte yandan, Anlaşma ve Ekleriyle Fransızlara birkaç ekonomik ayrıcalık verilmesi karşılığında, Türkiye'ye kimi kolaylıklar ve güvenceler sağlanmıştı. Anlaşmanın 10 ncu maddesinde;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının ve Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin, bu ayrıcalık haklarına bağlı, özellikle işletmeye ve taşıma ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte, Fransız Hükümetinin göstereceği bir Fransız Grubuna devredilmesini kabul eder. Türkiye Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında demiryolu ile askersel ulaşımını yapmak hakkına sahip olacaktır.”

hükümleri mevcuttur. Söz konusu demiryolu taşıma ticareti ve bu demiryolunun yönetimi Fransa'ya bırakılırken Türkiye Suriye topraklarında demiryolu ve askeri ulaşımını sağlama hakkını elde etmiştir.

Andlaşmanın ek belgeleri kısmında; Dış İşleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İskenderun ve Antakya bölgelerinde yerleşik Türk halkına Türk bayrağını içeren özel bir bayrak seçme hakkı vermek gerektiğini açıklar. Fransız temsilci de bu konuyu hükümetine ileteneğine dair söz verir.²⁵

Andlaşmanın III. Ek belgesinde Fransız temsilcinin yazdığı Hatay'la ilgili ifadeler şöyledir: “Bugün hükümetlerimiz arasında imza edilen anlaşmanın 7 nci maddesini bütünüyle nitelikte olmak üzere, İskenderun bölgesinde uygulanacak özel yönetim konusunda Türk çoğunluğun bulunduğu bölgelerin genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğini belirtmeyi yararlı görüyorum. Türk kültürünün gelişmesi konusunda tüm kolaylıklardan yararlanılacak, okullar kurulacaktır.”²⁶

²⁵ A.e., s.55.

²⁶ A.e., s.56.

Ankara Anlaşması, Hatay konusunda önemli bir dönüm noktasıdır. 20 Ekim 1921'de, Sancak'ın Türkiye sınırları dışında kalmasını öngören bu anlaşmanın yapılması, o günkü şartlar içinde zaruri ve Türkiye'nin çıkarları bakımından hayati idi. O günkü şartlar içerisinde elde edilebilecek hakların en iyisi elde edilirken , aynı zamanda Hatay tam olarak alınamasa dahi ileride bunu gerçekleştirebilecek yolların temeli bu anlaşma ile atılmış oldu. Daha da önemlisi Ankara Anlaşması ile, Türkiye'ye karşı Büyük Batı Devletlerinin cephesi iyice bölünmüştü. Çünkü Fransa kendi başına hareket etmişti. Bu, T.B.M.M. Hükümeti için, 16 Mart 1921 Türk - Sovyet Andlaşmasından sonra, ikinci ve çok önemli bir siyasal başarı olup, onun uluslararası alandaki durumunu güçlendirmişti. Bununla beraber Ankara hükümeti bu anlaşmaya, Sancak'taki Türk unsurunun çıkarlarını koruyacak hükümleri koydurmakta ısrar etmişti.²⁷ Fransızlar da bu anlaşma ile; işgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis ve Antep'i tahliye etmeyi kabul etmişlerdi. İskenderun Sancağı ve havalisinin de (Hatay) tahliyesi üzerine büyük gayret gösterilmişse de, Fransızlar çekilmeyi kabul etmeyip özel bir idare kurulmasına razı olmuşlardır.²⁸ Bu nedenle Hatay sorununun, elde edilen bu önemli başarılarla karşılık ileride halledilecek bir dava olarak o gün için ertelenmesi zaruri idi. Misak-ı Millinin de tanınması anlamına gelen bu anlaşma ile Türkiye savaşa girmeden birçok ilini kurtarmış oluyordu. Artık gücünü batı cephesine yoğunlaştırabilirdi. Fransa ise yılda 500 milyon Frank maliyeti olan Çukurova'yı terk ederek kendi kamuoyundan da tepkiler aldığı masraftan kurtuluyordu.²⁹

Ankara Andlaşması ile Fransa her ne kadar İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Millî Sınırları içine alınmasını kabul etmemiş ise de, özel bir statüye evet demekle ileride Hatay'ın Türk topraklarına katılmasına zemin hazırlamış oldu. Aslında bu bölgede etnik farklılıklardan faydalanarak karışıklıklara çanak tutan, bunları körükleyen bir tutum sergileyen Fransa 2. Dünya Savaşından önce Avrupa'da yaşanan olaylara yoğunlaşmak gereği duyduğundan, ileride ayrıntısıyla anlatılacağı

²⁷ Mehmet Gönlübol, **Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası, Milletler arası Münasebetler**, Ankara, Ankara Üniv. SBF Dış Münasebetler Ens. Yayınları, 1963, s.127.

²⁸ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, TTK Basımevi, 1978 s.63.

²⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 202,203.

üzere Hatay'ı önce Suriye'ye bırakarak bölgedeki etkinliğini azaltma yoluna gitmiş, bunun üzerine Türkiye olayı Milletler Cemiyeti'ne götürdüğünde yine aynı nedenlerle Türkiye ile anlaşmak ve nihayetinde Hatay'ı Türkiye'ye bırakmak zorunda kalmıştır.

Ankara Andlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Fransız idarecileri boş durmamış, bölgede etnik ve dini yönden ikilik çıkaracak durumlardan istifadeye çalışmıştır. Ancak bunu kamufle edebilmek için Antakya'da bu etnik grupların oluşturacağı, sözde iktisadi ve içtimai maksatla bir gençlik teşekkülü kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Adını "Selamet-i Belde" koydukları bu teşkilat fazla itibar görmemiş, bir müddet sonra cemiyet azaları arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve cemiyet kapanmıştır.³⁰

Fransız manda idaresi, Suriye ve Lübnan, Halep, Şam ve Lazkiye'de mezhep çatışmalarını körüklemeye çalışırken, "İskenderun Müstakil Sancağı'nı" kurmak suretiyle kendisinin Ankara Andlaşması'na sadık kaldığını ortaya koymaya çalışmıştı.

Bu arada yine Fransa, 1921 yılında Fevkalade Komserin bir kararnamesi ile Sancağı Halep'e bağlamak suretiyle tayinlerin, bu devlet tarafından yapılmasını ayrıca, İskenderun Sancağı'nın güneyinde kalan kasaba ve köylerin ise Lazkiye'ye verilmesini sağlamıştı. Tüm bunların yanında Hatay'da Arapça konuşan Suriye yanlısı gençler Türkler'e karşı cemiyetler kurmuş, tecavüz, dövme, hakaret ve öldürmeye kadar giden olaylar başlatılmıştı. Bu cemiyetler arasında "Kardeşler Birliği", "Arapçılık", "Arap Milliyetçiliği" vb. isimler altında Türklere karşı harekete geçerken, Türkler de "Halkevleri" adı altında dernekler kurmaya başlamış ve propagandalar ile ileride yapılacak halk oylaması için toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır.³¹

³⁰ Ergünöz Akçora, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler**-Yay.Haz.:Berna Türkdoğan,2000, s.336.

³¹ A.e.,s.337.

Hatay bu dönemlerde kanlı hadiselerin çoğaldığı, kanun kaçaklarının sığındığı bir yer, din ve mezheplerin çatıştığı bir ortam durumunu korumuştur. İskenderun Sancağı ve havalisiyle, Fransız idaresini hoş görmeyenler ve tedirgin olanlar kısım kısım Adana ve Mersin'e göç etmeye başlamış, bu göçmenlere hizmet vermek amacıyla Sami Azmi Ezer Başkanlığında olmak üzere; Tayfur Sökmen, Rasim Yurtman, Nuri Aydın, İdris Antaki tarafından gayri resmi olarak "İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuştur.³²

Yeni Türk Hükümeti İtilaf Devletlerinin hepsi ile henüz barış yapmamış olduğundan Ankara Anlaşması'nın sadece bir ön anlaşma niteliğinde kalmıştı. Müttetiklerle birlikte halledilmesi gereken konular ileriye bırakılmıştı. Lozan Barış Konferansı'nda İsmet Paşa, Ankara Anlaşması'nın aynen Barış Anlaşması'na konulmasını istemiş ancak, diğer ülke temsilcilerince Ankara Anlaşması'nın sadece Fransa ve Türkiye'yi ilgilendiren mahalli bir anlaşma olması sebebiyle tümüyle bu anlaşmaya konulamayacağı, sadece Türkiye-Suriye sınırını ilgilendiren 8 nci maddesinin konulabileceğini belirtmişlerdir.³³ Türk Heyeti'nin bu konuda ısrar etmesinin sebebi, Ankara Anlaşmasının Türk ve Fransız Hükümetince onaylanmamış olması sebebiyle Ankara Anlaşmasını güvence altına almaktır. Ancak yapılan görüşmelerden sonra Fransa'nın şifahi teyiti ve daha sonra Türkiye'ye göndereceği Ankara Anlaşması'nın kabulü ile ilgili bildiri ve mektubunun Türkiye için yeterli olacağı belirtilmiş, nihayetinde Lozan Barış Anlaşması'nda Ankara Anlaşması ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırı (8 nci Md.) aynen kabul edilmiştir. Ayrıca Lozan Anlaşması'na eklenen "İşbu maddenin hükümleri Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere hâlel vermez." hükmüyle Ankara Anlaşması'nın sınırdaki düzenlemelere ilişkin yerel hükümlerini de doğrulamış oldu.³⁴

1923 Lozan Andlaşması'nın 3 ncü maddesi, Ankara Anlaşması'nın hükümlerini doğrulamış ve böylece Ankara Anlaşması daha çok taraflı ve daha

³² A.e.,s.337.

³³ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, Çev.Seha L.Meray, İkinci Takım, Cilt.1, Kitap.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.8-10.

³⁴ A.e.,1993, s.176.

kapsamlı bir andlaşmada yer almıştır. O güne kadar Türkiye – Suriye sınırını belirleyen tek anlaşma olan Ankara Anlaşması Lozan’da teyit edilmiştir.³⁵

Ankara Anlaşması ile anahatları belirlenmiş olan Suriye sınırı için sınır çizgisi belirlemek üzere bir ay içinde bir karma komisyon kurulması öngörülmüştü. Bu komisyon ancak 1925 yılında kurulabildi. Fakat konu komisyonda çözümlenemedi. Fransız yüksek Komiseri Şubat 1926’da Ankara’yı ziyaret etti. Görüşmeler sonucunda ek sözleşme ve protokoller ele alındı. Musul sorunu çözümlendikten sonra 30 Mayıs 1926 günü, Ankara’da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi, 1921 Türk-Fransız Andlaşması'nca ana çizgilerle belirlediği Türkiye-Suriye sınırını açıklığa kavuşturduğu gibi andlaşmanın bazı hükümlerinin uygulama biçimleri ayrıntılarla belirlenmiş ayrıca yeni hükümler de getirmiştir. 15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ve 1 mektup eklenmiştir. Sözleşmede; Suriye, Lübnan ve Türkiye arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürüleceği, sınır güvenliği için ortak tedbirler alınacağı belirlenmiştir.³⁶

Fransa 1926 yılında, Ankara Anlaşması ve Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesine uygun olarak mandası altında bağımsız İskenderun Hükümetini kurmuş, fakat Suriye’nin tepkisi üzerine adını Kuzey Suriye Hükümeti olarak değiştirmiş ve burayı Şam’a bağlamıştır.³⁷ Sonuçta Suriye'nin bölgede nüfuz ve otoritesi giderek artmıştır. Diğer taraftan Fransız yönetimi Türklerin bölgedeki salt çoğunluğunu bozmak için bir takım önlemler almıştır. Öncelikle Sancak güneye doğru genişletilerek Türk nüfus Arap nüfus içinde biraz daha eritilmiş, başta Ermeniler olmak üzere bölgeye yabancı unsurlar yerleştirilmiş, Anadolu'dan kaçan Atatürk karşıtları da Sancak'a kabul edilmiştir. Sosyal yapıda meydana gelen bu değişiklikler bölgedeki dengeleri bozmuş cemaatler arası siyasi çatışmaları hızlandırmıştır. Fransız mandater makamları yukarıda belirtildiği gibi bu çatışmaları el altından kışkırtarak bölgede kendi konumunu güçlendirme yoluna gitmiştir.³⁸

³⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, TTK Basımevi, 1973, s.137.

³⁶ **A.e.**, s.339.

³⁷ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih**, Ankara, [y.y], 1990, s.290.

³⁸ Yusuf Sarıncay ‘Atatürk’ün Hatay Politikası’, Yay.Haz.:Berna Türkdoğan, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.359.

Yapılan anlaşmalara aykırı olarak Suriye'ye bağlanan İskenderun Sancağında, bu devre içinde Türk menfaatlerinin ileri sürülmesi hususunda daha iyi zemin hazırlanmıştır. Türk kültürü ile ilgili yazılar yazılmaya Türk büyüklerinin resimleri asılmaya başlanmış, gün geçtikçe artan fikir hareketleri ile Türkçe neşriyat yapma hakkı dahi alınmıştı. Nitekim "Yeni Mecmua" adıyla çıkarılan dergide Şam ve Suriye yönetimini tenkit eden, buna mukabil Sancağın istiklâli lehinde yazılan yazılar Türk birliğinin sağlanmasında büyük faydalar sağlamıştır.

Türk basınının yavaş yavaş siyasi mevzulara girmesi, Adana'da millî emniyet, Halep'te Türk konsolosluğu ile muhabereye başlaması, İskenderun, Reyhanlı ve Kırıkhan ile bazı köylerde de teşkilatlanmalar, halk ile temas halinde bulunmaya yardımcı olmuştur.³⁹

Türkiye ile Fransa arasında 1930 yılında imzalanan Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması ile de İki devlet arasındaki uyuşmazlıkların dostça ya da anlaşma yolu ile çözümlenmediği takdirde Uluslararası Adalet Divanı'na götürüleceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca aynı yıl, İskenderun Sancağı'nın özel bir statüsü olduğunu, Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu uygun bularak kabul etmiştir. Kabul edilen statüye göre; Suriye Devleti içindeki İskenderun Sancağı'na özel idare verilmiş, bu özel idareye, idari ve mali konularda bağımsızlık tanınmıştır. Bunların yürütülmesi için idare meclisi ve mutasarrıfa yetki verilmiştir. 12 kişilik bu meclis 9'u seçilmiş, 3'ü de atanmış üyelerden oluşturulmuştur. Mutasarrıfı da devlet başkanı seçmektedir.⁴⁰ Antakya nüfusuna göre 2 Türk, 2 sünni Arap ve Ortodoks ve 2 Alevi; Kırıkhan'dan 1 Türk ve 1 Ermeni, İskenderun'dan 1 Türk, 1 Alevi, 1 Ortodoks olma üzere 12 üye seçilmiştir.⁴¹

Fransız idarecileri Sancak milletvekillerine Suriye'nin siyasi durumunda önemli rol oynatmak istemişler, bunlardan ikisini paşalık mevkiine getirmişlerdir. Ayrıca aralarında hem hükümet partisine, hem de "Suriye Vatani Partisi'ne" mensup kimselerden oluşturulan "Suriye Vahdeti" adı altında bir örgütü Türklere karşı

³⁹ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara, TTK Basımevi, 1996, s.136-137.

⁴⁰ Melek, **a.g.e.**, s.16.

⁴¹ Melek, **a.g.e.**, s.15-20.

kurmuşlar ve bölgenin Türk Devleti ile birleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Aslında Türklerin ideali, öncelikle Anavatan'a kavuşmak, bu olmadığı takdirde Suriye'den tamamen ayrı, müstakil bir hükümet şeklinde yaşamak olmuştur. Bu bakımdan davanın selameti için Anavatan'a güvendiklerinden oradan bir işaret almadıkça Cemiyet-i Akvam'a gitmeyi de düşünmemişlerdir.⁴²

Bu maksatla dört kişilik heyet (Semih Azmi, İnayet Mürsel, Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek) İsmet Paşa ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişler; Sancak'taki Türklerin nüfus, siyasi, içtimai ve iktisadi vaziyetleri hakkında bilgi vermişler, Hatay'ın muhakkak kurtarılacağı hususunda kendilerinden işaret beklenilmesi isteği üzerine geri dönmüşlerdir.* Daha sonra Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak bu bilgileri değerlendirmişler ve şimdilik Fransız mandası altında Suriye'den ayrı, müstakil bir devlet kurdurmaya çalışılması ve Cemiyet-i Akvam'a Fransızlar nezdinde müracaat yapılmasını da karar altına almışlardır.⁴³

Gerçekleşen bu olaylar ve ortaya çıkacak yeni gelişmeler , izlenen sabırlı ve yerinde politikaların neticesinde, Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'nin bir ili olarak Anavatana katılımını hazırlıyordu. Hatay'ın Anavatana katılım sürecinde özellikle 1936 yılından itibaren çok önemli gelişmeler yaşanmış, bu gelişmeler Türk kamuoyunda büyük tepkilere yol açmış ve Türk basını Hatay sorunuyla fazlasıyla ilgilenmiştir.

⁴² Akçora, **a.g.e.**,s.338.

* İleride ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere; bu heyette bulunan kişilerden Tayfur Sökmen kurulacak olan Hatay Devletinin Cumhurbaşkanı, Abdurrahman Melek ise Başbakanı olarak Hatay davasının çözümlenmesinde önemli rolleri oynayacaklardır.

⁴³ Akçora, **a.g.e.**, s.339

1. BÖLÜM

HATAY CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN GELİŞMELER: DÜNYADA GELİŞEN OLAYLAR VE TÜRKİYE’NİN GİRİŞİMLERİ

I. 1930’LU YILLARDA DÜNYADA GELİŞEN OLAYLAR

1930’lu yıllarda, başta Lozan’dan arta kalan problemler olmak üzere iç ve dış sorunlarını büyük oranda halleden Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır. İlişkilerinde Devletler Hukukuna bağlılığı, antirevizyonist bir politika takip etmesi ve 1930’lu yıllarda ortaya çıkan İtalyan ve Alman tehlikesinin yarattığı konjonktür içinde Türkiye ile Batılı ülkeler arasında ilişkiler giderek gelişmiştir. Özellikle Almanya’da 1933’te Hitler’in iktidara gelmesiyle Fransa, Türkiye’yi kendisine yakın tutmak istemiştir. Bu çerçevede Fransa Balkan Paktı’nı desteklemiş, 1935 yılında İtalya’nın Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa ile birlikte Milletler Cemiyeti’nin yaptırımlarına katılmıştır. Bu olumlu konjonktür içinde İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan Türkiye, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde Boğazlarda kesin hakimiyetini sağlayan Montreux Boğazlar Sözleşmesini ilgili devletlere kabul ettirmiştir.⁴⁴

Nitekim Avrupa’da siyasi konjonktürün elverişli duruma geldiğini gören Atatürk, Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde Hatay sorununu iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmeye başlamıştır.

⁴⁴ Sarıncay, a.g.m., s.362.

Atatürk Sancak* sorununu kesin bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine daha Paris'te Fransa Suriye görüşmeleri yapılırken karar vermiş, ancak Montreux Boğazlar Konferansı'nın sonuçlanmasını beklemeyi uygun görmüştü. Nitekim 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesinin imza günü Türkiye'ye dönen Afet İnan Hanım'a "şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var" demiştir.⁴⁵

Mart 1936'da Hitler'in Versay Antlaşması'nın en önemli hükümlerinden birini çiğneyerek Alman askerlerini Ren Irmağı'nın batısına geçirmesi, öbür yandan da İtalyanların az sonra Mayıs ayında Habeşistan'ın başkentini ele geçirerek, bu devletin karşı koyma gücünü kırmaları dünya durumunu çok ağırlaştırdığından Fransa, Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini yeniden düzenlemek ihtiyacı hissetmişti.⁴⁶ Bu amaçla 9 Eylül 1936'da Paris'te, Fransa ile Suriye arasında bir anlaşma yapılmıştır. 25 yıllık süre için yapılan bu anlaşmaya göre, Suriye 3 yıl sonra bağımsızlığına kavuşacaktı. Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 anlaşmasında İskenderun Sancağı hakkında açık hiçbir hüküm bulunmuyordu. Yani bu antlaşma İskenderun Sancağına ayrı bir varlık tanıyan Türk-Fransız Anlaşmasının uygulanmasını Türkiye'nin rızası alınmadan Suriye'ye devretmek anlamı taşıyordu.⁴⁷ Zaten Fransa ile anlaşmayı yapan Suriye heyetinin Şam'a dönüşte İstanbul'da verdikleri demeçte, Sancak bölgesi Türklerinden azınlık olarak söz etmeleri Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca 30 Ağustos 1936'da Hatay'da Türk şehitliğine çelenk koymak isteyen Türkler tutuklanmış, İskenderun mahkemelerine sevk edilmişlerdir. Yine buna benzer bir olay da Cumhuriyet Bayramını kutlayan Antakya Türk Kız Lisesi'nin başına gelmiş, ve okul bu gerekçe ile kapatılmıştır.⁴⁸ Türk Kamuoyunda tepki bulan bu olaylar, Hatay'ın kazanılması için verilecek mücadelenin gerekliliğini de ortaya koyması bakımından önemlidir.

* 27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliğinin bir karnamesi ile İskenderun merkez olmak üzere Antakya, İskenderun ve Harim (Reyhaniya dahil) kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı" kurulmuştur. Halep'ten bağımsız bir idari birim olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetilecekti. Bu tarihten itibaren bu bölge sancak olarak anılmıştır.

⁴⁵ Sarıay, **a.g.m.**, s.363.

⁴⁶ Sökmen, **a.g.e.** s.5.

⁴⁷ **A.e.**, s.5.

⁴⁸ Serdar Yılmaz Saraç, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1989, s..50,51.

Bu arada 1936 yılında; Atatürk'ün emriyle Antakya-İskenderun ve havalisinin isminin bu tarihten itibaren "Hatay" olması, cemiyetin adının ise "Hatay Hakimiyet Cemiyeti" olarak değiştirilmesi, ayrıca Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis'te birer şubelerinin açılması sağlanmıştır.⁴⁹

Türk Hükümeti gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı bir nota ile Fransız hükümetine dile getirmiştir. Fransa ile Suriye ve Lübnan arasında imzalanan anlaşmanın bir benzerinin Sancak ile de yapılması istenmiş ve Ankara Anlaşması gereği Sancağın statüsü hatırlatılmıştır.⁵⁰ Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Türkiye, Hatay davasına resmen el atmış ve sorun 1936 Sonbaharından itibaren Türkiye'nin en önemli davası haline gelmiştir. Zira Atatürk 1 Kasım 1936'daki meclis açılış konuşmasında; milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca en büyük meselenin hakiki sahibi Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatı olduğu, bu konu üzerinde önemle durulması gerektiği, Fransa ile Türkiye arasındaki tek sorunun bu olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Atatürk'ün meclis açılış konuşmasında bu konuya önem vermesiyle Türk kamuoyu da olayın ciddiyetine varmış ve sorunu daha yakından izlemeye başlamıştır.

Fransız hükümeti Ekim ayında Türkiye tarafından verilen söz konusu notaya 10 Kasım 1936'da cevap vermiştir. Ankara Anlaşması ile yalnızca Türkiye- Suriye sınırının çizildiği, A Sınıfı Manda prensibi gereğince 1921 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nın Fransa tarafından Suriye adına imza edildiği, Suriye'nin bir parçası olan Sancak için Türkiye tarafından istenen anlaşmanın imzalanmasının Suriye'nin parçalanması anlamına geleceği cevabi notada belirtiliyordu. Ayrıca Ankara Anlaşması ile sancağa yalnızca idari bir muhtariyet ve azınlık haklarının kazandırılmasının sağlandığı, ancak Suriye'ye bağlı bir sancak olmaya devam ettiği söylendi.

Türkiye 17 Kasım 1936 yılında bu notaya cevap vermiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Mecliste bu notaya ilişkin olarak geniş açıklamalarda bulunmuş, özetle Ankara Anlaşması'nın imzalandığı vakitte ortada Suriye Devleti adında bir devletin bulunmaması

⁴⁹ Akçora, a.g.e., s.342.

⁵⁰ **Akşam Gazetesi**, 10 Ekim 1936, No.6459, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ekim 1936, No.4458, s.1.

nedeniyle anlaşmanın söz konusu devlet adına yapılmış olamayacağı, eğer Fransa bölgedeki hakimiyetini terk ediyorsa, Sancağın yalnızca burada yaşayan Türklere terk edilebileceğini notada belirttiklerini ayrıntılı olarak açıklamıştır.⁵²

Bu arada Fransa ile anlaşmaya varan ve bağımsızlığını kazanacak olan Suriye’de genel seçim hazırlıkları yapılıyordu. Fransa seçimlere Hatay’ın da katılmasını istiyor, Suriye’ye bağımsızlığını vermek için de bu seçimlerin yapılmasını bekliyordu.⁵³ Ancak Hatay halkı bu seçimleri protesto etmiş ve halkın büyük çoğunluğu seçimlere katılmamıştır.⁵⁴

II. MİLLETLER CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE VARILAN UZLAŞMA

Suriye ile anlaşırken Türkiye'nin Sancak konusunda böyle bir tepkisini beklemeyen Fransa zor durumda kalmıştır. Zira, Avrupa'da gerginleşen durum içerisinde Türkiye'yi karşısına almaktan ve Suriye'nin bütünlüğü konusunda onları tedirgin etmekten çekinen Fransa, İskenderun Limanını da kaybetmek istemiyordu. Bu sebeple Fransa sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürerek Türkiye ile uzlaşma yollarını orada aramayı tercih etmiştir.

Tam bu sırada 10 Aralık 1936 tarihinde Atatürk, Ankara Palas'ta Fransız Büyükelçisi Henri Ponsot ile görüşmüştür. Atatürk bu görüşmede;

"Türklerle Fransızlar arasında çok eski bir dostluk vardır. Bunun muhafazası ve kuvvetlenmesi lazımdır. Bunun aksini düşünmek bile caiz olmaz. Bu dostluk katiyen bozulmamalıdır. Fransız ordusu da çok kıymetli ve Avrupa'da eşi bulunmaz bir ordudur. Türk ordusu da tamamen aynı evsafıdadır. Bu iki ordu da birbiriyle dost olmalıdır."

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.11.1936, Devre 5, C.13, s.6.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, 27.11.1936, Devre 5, C.13, s.71.

⁵³ Serdar Yılmaz Saraç, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989, s.55.

⁵⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Kasım 1936, No.4489,s.1.

“Fransızların Sancak havalisine ve bilhassa hududa asker getirdiklerini hükümetimden haber aldım. Hükümetim mukabil tedbirler alınması fikrini izhar etti ise de ben kabul etmedim. Fransız askeri kuvvetleri Halep’ten gelmiştir. Bu herhalde mahalli emniyeti alakadar eden bir tedbirdir. Bu tedbirlerin bizim aleyhimize olduğunu zannetmiyorum. Ve yine zannetmem ki Fransız hükümetinin hatırından da böyle bir şey geçmiş olsun. Ben mukabil tedbirleri men ettim. Ve hatta normal sayılacak harekattan bile vazgeçilmesini tavsiye ettim. Ve bu gece de aynı emirleri tekrar edeceğim. Ben bu meseleden artık bahsetmeyeceğim, ve Cenevre’ye giden Murahhas Heyetimiz de, hudut tedbirlerinden bahsetmemesi için tedbir almıştır.”

“Ben Sancak meselesinin, her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum. İlhak talep etmiyorum. Sancak Türkiye ve Fransa’nın müşterek kontrolünde olur. Hatta ordusu da bulunmasın, Jandarma ve polis teşkilatı kafi gelebilir.”

“Bu mesele dostluğumuzu koruyacak ve kuvvetlendirecek şekilde halledilmelidir. Ümit ederim ki Cenevre’de Fransız murahhasları (ne istiyorsunuz, sizin böyle bir hakkınız olduğunu biz tanımıyoruz) gibi sözler söylemezler. Zira bu iyi neticeler veremez ve işin bu takdirde ne olacağını da bilemem”

diyerek Türkiye’nin kararlılığını göstermiş ve Büyükelçiden bizzat Paris’e giderek hükümetini aydınlatmasını istemiştir.⁵⁵

Fransa, Türk Hükümetinin bu kararlı tutumu üzerine sorunun MC Konseyine götürülmesini önerince, Türkiye bunu hemen kabul etmiş ve 10 Aralık 1936 günü Konseye bir muhtıra sunarak,

a) Sancak konusunda Türk - Fransız uyumazlığı ve

b) Özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemler konularının Konseyin olağanüstü bir toplantısında konuşulmasını istemişti.⁵⁶

⁵⁵ Bilal N. Şimşir, “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, **Bellekten**, Ankara, TTK Basımevi, C.45/1, Sayı : 177 (Ocak 1981), s.199-202.

⁵⁶ Soysal, **a.g.e.**, s.533.

Milletler Cemiyeti Konseyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında meseleyi görüşmüştür. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü ve Fransız Temsilcisi M.Vienot görüşlerini açıklamıştır.

Tevfik Rüştü Aras Milletler Cemiyeti'nin Sancağın geleceğini ele alması gerektiğini, Türklere karşı olan birliklerin Sancaktan çekilmesi gerektiği, Milletler Cemiyeti görevlilerinin incelemeyi tarafsız yürütmeleri ve tarafların uzlaşabilmesi için uygun ortamın yaratılması gerektiği konularını iletmiştir.

16 Aralık'ta Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere, Konseydeki İsveç Temsilcisi Sandler'i raportörlükle görevlendirmiş, üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancağa yollamayı kararlaştırmış, bu arada Türkiye ve Fransa'nın aralarındaki görüşmeleri sürdürmesini öğütlemişti. Türkiye, Konseyin bu kararında çekimser oy kullanmıştı.⁵⁷

MC Gözlemcileri 31 Aralıkta Sancağa varıp işe koyulmuştu. Bu arada, Paris'te yapılan Türk - Fransız görüşmelerinde, Türkiye Sancağın, bağımsız bir Devlet olarak, Suriye ve Lübnan ile bir konfederasyon oluşturmasında, askerlikten arındırılmasında, İskenderun Limanında Türkiye'ye bir yer kiralanmasında, Türkiye ve Fransa'nın kurulacak düzeni güvence altına almasında ısrar etmiş, ancak Fransa bu aşamada buna yanaşmamıştı.

20 Ocak 1937'de Konseyde sorun yeniden görüşülmüştü. O sırada Cenevre'de, İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden tarafları uzlaştırıcı yoğun bir çaba göstermiş, sonunda Fransa tutumunu değiştirmiş, böylece Türk görüşüne yakın bir anlaşma temeli bulunmuş, Sandler de bu uzlaşmayı yansıtan raporunu Konsey'e sunmuştu.⁵⁸

Sandler'in hazırladığı rapora göre bir Uzmanlar Komitesince hazırlanacak Sancak Statüsü ve Anayasası uyarınca, Sancağın bir "Ayrı Varlık" olarak, içişlerinde bağımsız kalacağı; dışişlerinin Suriye Devleti'nce yönetileceği, ancak Suriye'nin MC Konseyinin iznini almadan Sancağın bağımsızlığına zarar verici

⁵⁷ A.e., s.534.

⁵⁸ **Aynı Tarihi Dergisi**, Ocak 1937, No.38, s.65; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Ocak 1937, No.4568, s.1.

kararlar alamayacağını; Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacağı, ortak işler için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacağı; resmi dil Türkçe olmak üzere, ikinci bir dil için MC Konseyinin karar vereceği; Sancak Statüsü ve Anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancağa Fransız uyruklu bir Delege atanacağı; Sancağın yeterli jandarma ve polisten başka askersel gücü bulunmayacağı; Türkiye ve Fransa'nın MC Konseyinin öğütlemeye kararlarına saygılı kalacakları ve aralarında yapacakları bir antlaşma ile Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alacakları; ayrıca Türkiye, Fransa ve Suriye-arasında bağitlanacak bir antlaşma ile, Türkiye - Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi gibi işler için yükümlülükler getirileceği; Türkiye'nin İskenderun Limanından yararlanması için Sancak Statüsüne hükümler konulacağı; Statü ve Anayasa'nın Konseyin kararı ile yürürlüğe gireceği ve Konsey'de Sancak ile ilgili kararların 2/3 çoğunlukla alınabileceği açıklanmıştır.⁵⁹

Sancağın, sınırsız ve koşulsuz olarak, bağımsızlığa kavuşturulmasını isteyen Türkiye ile, böyle bir şeyin MC'nin Suriye için kabul ettiği Manda yasasına aykırı düşeceğini, o nedenle Sancağa ancak 1921 Ankara Anlaşması'na uygun bir özerklik verilebileceğini ileri süren Fransa arasındaki bu uzlaş, gerçekte Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasına kadar bulunmuş geçici bir çözümdü. Suriye bağımsız olurken Sancağın da, sınırları içindeki ve dış ilişkiler bakımından ona bağımlı durumunun son bulması ve tam bağımsızlığına kavuşması olanaklı kılınmıştı. Böyle geçici bir formül Manda yasasına aykırı düşmediği için MC Konseyince de onaylanmıştı. Zira Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22 nci maddesinde;

“ Evvelce Osmanlı İmparatorluğuna mensup olan bazı cemaatler öyle bir terakki derecesine varmışlardı ki kendilerini yalnızca idareye kabiliyet kazanacakları zamana kadar bir mandaterin vasayısı ve yardımları bunların, idarelerine rehber olmak şartıyla müstakil milletler gibi mevcudiyetleri muvakkaten tanınabilir. Mandater intihabı hususunda bu cemaatlerin istekleri evvelce nazarı itibara alınmalıdır.”

⁵⁹ Sökmen, a.g.e.,s.10

ibaresi mevcuttur.⁶⁰ Oysa, Suriye'ye bağımsızlık verilmesi işi suya düşecek, buna karşılık Sancağın Türkiye'ye bağlanması 1939 yılında Türkiye ile Fransa arasında bir Antlaşma ile gerçekleştirilecekti.⁶¹

Konsey 20 Şubat 1937 günü yaptığı oturumda, Sandler'in önerisi uyarınca, Sancak Statü ve Anayasa metinlerini hazırlamak üzere beş üyeli bir Uzmanlar Komitesi kurulmasını kararlaştırmıştı. 25 Şubat'ta kurulan ve önce gözlemcilerle birlikte çalışmak üzere hemen Sancağa giden bu Komitede Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Fransa'yı Caix temsil ediyordu. Öbürleri İngiliz Belçika ve Hollandalı idi. Ayrıca Sandler'in temsilcisi olarak İsveçli Vestman Komite ile birlikte çalışacaktı.⁶²

Atatürk Milletler Cemiyetinde kararın onaylanması üzerine Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek, Türkiye'nin bağlı olduğu dostlukları bozmadan milli meselenin hallini Milletler Cemiyeti'nde bir sonuca vardırarak hususunda gösterilen gayretten dolayı hükümeti kutlamıştır. TBMM de Atatürk ve İnönü hükümetine Hatay konusunda elde edilen başarıdan dolayı teşekkür etme kararı almıştır.⁶³ Diğer taraftan kararın Milletler Cemiyeti Konseyi'nde onaylanması üzerine Türkiye ve Hatay'da mitingler yapılması için 28 Ocak 1937'de İçişleri Bakanlığı tarafından bütün vilayetlere ve müfettişliklere talimat gönderilmiştir. Bu talimatta, 31 Ocak 1937'de yurdun her tarafından Hatay için başarı mitingleri yapılması istenmekte, mitinglerin CHP, Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip edilerek resmi bir mahiyet verilmemesi istenmektedir. Mitinglere memurlar ve öğrencilerin katılmasının sağlanması, söylenecek nutuklarda, Hatay'ın Türk olduğu, oradaki Türklerin hak ve hayatlarının istiklal içinde gelişmesinin tabii ve medeni bir hak olduğu, bu hakkın Milletler Cemiyeti tarafından verilmesinin bizi memnun ettiği, Fransa ile dost geçinmek istediğimiz, Suriye'nin bağımsızlığı ile Arapların saadetini istediğimiz hususlarının açıkça beyan edilmesi ve Çerkezler ile Ermenilerden dostane

⁶⁰ Serdar Yılmaz Saraç, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989,s. 147,148.

⁶¹ **A.e.**, s.372.

⁶² Soysal, **a.g.e.**, s.534.

⁶³ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay, (1918-1939)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s.79.

bahsedilmesi istenmiştir. Mitinglerde Suriye'deki aleyhteki gösterilere cevap verilmemesi, miting sonunda Atatürk'e, İnönü'ye Dışişleri Bakanına, CHP'ne, Hatay Egemenlik Cemiyetine teşekkür telgrafları çekilmesi de istenilmektedir.⁶⁴ Verilen talimat doğrultusunda 31 Ocak 1937'de İstanbul'da Beyazıt Meydanında, Ankara'da da Ulus Meydanında mitingler gerçekleştirilmiştir.⁶⁵

Aynı günde Hatay'da da miting yapılması için Dörtyol ve Kilis Kaymakamlıklarına talimat verilmiştir. Bu talimatta Araplar ile bir çatışma olmayacağına kanaat getirildikten ve Fransız temsilcisinin izni alındıktan sonra miting yapılması istenilmektedir. Ayrıca diğer unsurların da (Çerkez, Arap, Ermeni vb.) Türklerle birlikte mitinge katılmalarının teşvik edilmesi, Arapların Suriye'deki gösterilerine cevap verilmemesi, mitinglerin sadece Sancak dahilinde yapılarak Fransa ve Türkiye'ye teşekkür edilmesi, Milletler Cemiyeti lehinde tezahürat yapılarak teşekkür telgrafları çekilmesi gerektiği belirtilmektedir. Verilen talimatlara paralel olarak bütün Türkiye ve Hatay'da mitingler planlı ve kontrollü bir şekilde yapılmıştır.⁶⁶

Görüldüğü gibi Hatay davasının birinci safhasının Milletler Cemiyeti çerçevesinde başarıyla halledilmesi, yani sancağın ayrı bir varlık olarak içişlerinde bağımsız olmasının tüm taraflarca kararlaştırılması Türk kamuoyunda büyük sevinç yaratmıştır. Devlet mitingler yoluyla Türk kamuoyunu kontrollü bir şekilde yönlendirerek olayı bütün halka maletmiştir. Ancak bu mutlu hava içerisinde Suriye ve Fransa'nın Hatay'daki Türk halkını ve Türklüğü hedef alan saldırıları devam ediyordu. Taşnak çeteleri tarafından Fransa kışkırtmasıyla yolda görülen Türkler saldırıya uğruyor, bazı Türkler toplanarak İstihbarat Dairesi'ne götürülerek hapsediliyor, Aleviler tarafından Türklerin evleri soyuluyordu.⁶⁷ Ayrıca Arap ve Ermenilere silah dağıtılıyor, Türk köylerinin basılması tahrik ediliyordu.⁶⁸ Suriye Vatani Partisi tarafından Hatay'a gönderilen çeteler köyleri basarak burada yaşayan

⁶⁴ A.e., s.79-80.

⁶⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1937, No.4570, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1937, No.4571, s.1

⁶⁶ A.e., s.80.

⁶⁷ **Akşam Gazetesi**, 23 Mart 1937, No.6618, s.1.

⁶⁸ **Akşam Gazetesi**, 24 Mart 1937, No.6619, s.1.

Türkleri taciz ediyor, öldürüyor, okullarda öğrencilere Arapça eğitim baskısı uygulanıyordu.⁶⁹ Aynı zamanda Suriye'deki Türkler de saldırılardan nasibini almıştır.⁷⁰ Türkiye tarafından bu çetelerin önünü kesmek amacıyla Suriye sınırında tedbirler alınmıştır, gönderilen kuvvetler etkin bir şekilde bu çeteciliğin önünü kesmiştir.⁷¹

III. SANCAK AYRI VARLIĞININ KURULUŞUNA DAİR ANTLAŞMA (29 MAYIS 1937)

Cemiyet Meclisinin kararı gereğince, Sancak için bir Statü ve Anayasa hazırlamak üzere bir uzmanlar komitesi kurulacaktı. Bu Komite 25 Şubat'ta kurulmuş ve Sancak'a gönderilmiş bulunan gözlemci heyeti ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. 25 Nisan'da gözlemci heyeti tarafından anayasa görüşmeleri tamamlanarak konu komiteye havale edilmiştir.⁷² Komite Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları göz önünde bulundurarak 15 Mayıs'ta Statüyü, Anayasayı ve Sancak'ın sınırlarını kapsayan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre Sancak'ta resmî dil Türkçe ve Arapça olacaktı. Raporun diğer kısımlarında Türkiye ile Fransa arasında 26 Ocak'ta varılan mutabakatın esasları bulunuyordu.⁷³

Komite bu çalışmalarını yaparken Türkiye ile Fransa arasında direkt görüşmeler cereyan etmiştir. Bu görüşmeler sonunda Sancak üzerinde birçok noktalarda mutabakata varılmış ve iki devlet arasında Cenevre'de, 29 Mayıs 1937'de, Sancak'ın millî bütünlüğünü teminat altına alan ve yeni Türkiye - Suriye sınırını tespit eden bir antlaşma yapılmıştır. Aynı gün, Cemiyet Meclisi tâyin etmiş olduğu Komitenin raporunu onaylamıştır.

⁶⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Nisan 1937, No.4627, s.1.

⁷⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1937, No.4628, s.1.

⁷¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Nisan 1937, No.4633, s.1.

⁷² **Akşam Gazetesi**, 26 Nisan 1937, No.6652, s.1.

⁷³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası** (1919-1938), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, s.131.

Sandler'in raporunun kabulü neticesinde 29 Mayıs 1937'de; İskenderun Sancağının Sınırları, Sancak Statüsü, Sancak Anayasası, Sancak'ın Toprak Bütünlüğünü Güvence Altına Alan Andlaşma ve Türkiye - Suriye Sınırının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Anlaşma Türkiye ve Fransa arasında imzalanmıştır.⁷⁴

Yukarıda belirtilen bağitların ekli olduğu Uzmanlar Komitesi raporunda, Komitenin çalışmaları anlatıldıktan sonra, Statü ile Anayasanın hükümleri üzerinde kimi açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

Belirlenen sınırlar, İskenderun Sancağının o günkü yönetsel çevresine göre tanımlanmış, o nedenle Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır, Bucak ve Hazne Kasabaları, kurulacak yeni yönetimin dışında bırakılmıştır. Komitede Menemencioğlu buna itiraz etmiş, hiç değilse Bayır'ın Sancağa katılmasında direnmiş, ancak kabul ettirememiştir. Hatay Türkiye'ye bağlandığı zaman, ufak değişikliklerle bu sınırlar böylece kalacaktı.

Statü, yukarıda özetlenen Sandler raporundaki ilkeleri, ayrıntılı bir bağit durumuna sokan bir belge olmuştur. Sancak'ta resmi dil konusuna Statünün 1. Maddesinin 3. Fıkrasında değinilmiştir. Bu madde ile, Türkçe yanında Arapça da resmi dil sayılmıştır.

Anayasada, yasama erkinin çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki dereceli bir seçim yolu ile, 40 üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacağı, Meclisin, yürütme erkinin başındaki Cumhurbaşkanını seçeceği; onun da Yürütme Konseyi (Hükümet) Başkanını atayacağı, bu Konseyin, Başbakan ile birlikte, 5 üyeden oluşacağı; yargı erkinin bağımsız olacağı; temel insan haklarının güvence altında bulunacağı, ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur.

Sancak Devleti böylece kurulurken, yüzölçümü 4.805 km² ve Fransız istatistiklerine göre 219.000 olan nüfusunun % 39,7'si Türk, % 28'i Alevi, % 11'i

⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1937, No.4685, s.1.

Ermeni, % 10'u Sünni Arap, % 9'u Rum-Ortodoks ve % 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi ve Arnavut kökenli idi.⁷⁵

Her ne kadar Statü'de açıkça belirtilmemişse de, Fransa'nın Suriye'deki mandasına son verip ona bütünüyle bağımsızlık tanınması anında, Sancağın, dış ilişkileri bakımından da Suriye ile bağlarından kurtulması ve Suriye gibi tam bağımsızlığa kavuşması Türkiye'nin istediği, Fransa'nın da kabul zorunda kaldığı bir ilke olmuştu. Nitekim, Sancağa "Ayrı Varlık" adı verilmişti. Bundan başka, Sancağın dışişleri Suriye'ye bırakılırken (Suriye bağımsızlığına kavuşuncaya değin mandater Fransa'ya) ilerde Suriye Hükümetinin, MC Konseyinin izni olmadan, Sancağın bağımsızlığını ve egemenliğini ilgilendiren konularda uluslararası bağitlar yapamaması, Sancak temel çıkarlarını ilgilendiren konularda anlaşmalar bağitlanırken Sancak Hükümetine danışması gibi (Statünün 15-18 nci Maddeleri) çekinceler öngörölmüştü. Daha da önemlisi, Sancağın toprak bütönlüğünün bir Türk - Fransız Antlaşması ile güvence altına alınması Konseyce onaylanan 27 Ocak 1937 günlü Sandler raporunda (Md. 7) öngörölmüş ve bu Antlaşma 29 Mayıs 1937'de bağitlanmıştı.

Statü ve Anayasanın 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girmesi ve bunların Fransa'nın Suriye üzerindeki mandası süresince uygulanması öngörölmüştü (Md. 55). Ancak ortaya çıkan zorluklar nedeniyle, bu bağitlar Sancak'ta seçim hazırlıklarıyla birlikte uygulanmaya başlanacak, 2 Eylül 1938'de Meclis'in toplanıp Cumhurbaşkanı seçmesi üzerine tümüyle işlerlik kazanacaktı.

14 Haziran 1937 günü TBMM'nce bir yasa ile onaylanan bu bağitlardan birinci Antlaşma, Sancağın toprak bütönlüğünün güvence altına alınması (Md. 1); bu ülke tehdit edildiğinde durumdan MC Konseyine hemen bilgi verilmesi ve ivedi durumlarda Tarafların işbirliğinde bulunması, ayrıca Genelkurmayların anlaşmada yeralan askeri hükümlerle ilgili olarak önceden hazırlıklar yapması (Md. 2, 3 ve 5); Tarafların, MC Konseyi denetleme görevini yaparken, MC

⁷⁵ Pehlivanlı, a.g.e. , s.82.

Konseynin ögütlerine saygılı olması ve ona göre aralarında işbirliği yapması (Md. 4) gibi hükümleri içeriyordu.

İkinci Anlaşma, Tarafların 3 Mayıs 1930 Son Sınır Protokolü ile saptanmış Türkiye - Suriye sınırını kesin olarak tanıdıklarını ve onun dokunulmazlığını güvence altına aldıklarını (Md. 1 ve 3); ülkeleri üzerinde birbirine karşı kışkırtmaları önleyeceklerini (Md. 2) açıklıyordu.

Bu iki bağıta ekli olan Ortak Demeçte ise, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermeye hazırlanması göz önünde tutularak, Türkiye Hükümetince Fransa'nın anılan iki ülke ile düzenlenmiş ya da düzenlenecek ilişkilerinin desteklenmesi, onların bağımsızlığa kavuşmasını kolaylaştırması ve Fransa ile birlikte Türkiye'nin de, Suriye ve Lübnan'ın bütünlüğünü güvence altına alması öngörülüyordu.

Bu Ortak Demeç ile ilgili olarak bir de Protokol imzalanmıştır ki, onunla da, Suriye ve Lübnan Milletler Cemiyetinin kararıyla bağımsızlıklarına kavuştuğu zaman, Fransa'nın bu ülkeler adına yapmış olduğu bağitların onlara geçirilmiş olacağı, bu Bağitlarla ilgili düzenlemeler konusunda gerektiğinde Türkiye ve Fransa'nın yararlı önlemleri alacağı ve Türkiye'nin Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini geliştirmek üzere bağitlar yapması için Türkiye ve Fransa'nın tüm çabayı göstereceği belirtiliyor; bu arada 1932 Türkiye - Fransa (Suriye) Demiryolu Sözleşmesi doğrulanıyor ve Uyruluk seçme hakkı ile ilgili olarak bir Mektuplaşma yapılmış olduğu açıklanıyordu.

Cenevre'de imzalanan Bağitlar arasında, bir Oturma Sözleşmesi yapılmasına, yurttaşların kimi sorunlarının çözümlenmesine ve bu gibi konularda yeni işbirliği olanaklarının araştırılmasına ilişkin bir de Protokol yer almıştı.

Türk - Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Meclisinin kararı Sancak meselesini kökünden halledememiştir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri (aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek) ve Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan davranışları 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin

ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar Sancak hakkındaki Statünün 32 inci ve Anayasanın 6 ve 15 inci maddeleri esaslarına göre yapılması gereken seçimleri geciktirmiştir. Bu arada, Milletler Cemiyetinin tâyin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi Sancak'taki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezdinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi Sancak'ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938 de bu sistem Türkiye'yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra Sancak'ta seçimlere nezaret edilmesi ve bu bölgede Fransa ve Türkiye tarafından müştereken emniyet ve asayişin temini meselesi yeniden uyuşmazlık konusu olmuştur. Bu meselenin halli için 1938 yılının Haziran ayının başından itibaren Paris'te ve Antakya'da ikili görüşmeler yapılmıştır.⁷⁶

Bu sırada Avrupa'da milletlerarası münasebetler gerginleşmişti. Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesinden sonra Avrupa'da kuvvet dengesinin Mihver devletlerinin lehine değişmeye başlaması, anti-revizyonist devletlerin Türkiye'ye olan ihtiyacını artırmıştır. Bu gergin durum karşısında Fransa Sancak meselesi sebebiyle Orta Doğu'nun en güçlü devleti olan Türkiye ile münasebetlerini kısa zamanda düzeltmek ihtiyacını duymuştu. Avrupa'da harp tehlikesinin yaklaşması Sancak hakkında yapılan görüşmelerde Fransız temsilcilerini Türk haklarını teslim mecbur etmişti.

IV. 1937 ANTLAŞMALARINA SURIYE'NİN TEPKİSİ

Suriye'de iktidarda bulunan Vatani Partisi, ülkenin bağımsızlığa kavuşması için Fransa'ya karşı yürüttüğü mücadele ile ülkesinin sempatisini kazanmıştır. Ancak iktidara geldikten sonra hem kendi mevkilerinin hem de Suriye-Fransa Bağımsızlık Antlaşması'nın yürürlüğe girişinin tehlikeye düşebileceği endişesiyle politikalarını değiştirmişler, kamuoylarını Hatay davasına ve Türk düşmanlığına yöneltmişlerdir. Girişilen propagandalarda; Türkiye'nin şapkayı kabul etmiş dinsiz bir ülke olduğu ,

⁷⁶ Gönübol, a.g.e., 132.

Halep, Trablusşam ve Cezire bölgelerini de almaya çalıştıkları, ilk tehlikenin de Hatay'dan geldiğini yaymışlardır. Hatay'ın Milletler Cemiyeti çerçevesinde sınırları , Statü ve Anayasa'nın şekillenmeye başlamasına paralel olarak 'Sancak Müdafaası' adı altında muhtelif yerlerde milis kuvvetler oluşturmaya başlamışlardır. Önemli bir ticaret merkezi olan İskenderun Limanını kaybetmemek için bütün dikkatlerini Hatay'a çevirmiş ve Türkler üzerindeki baskıyı arttırmışlardır.

Sandler Raporu'nun kabul edilmesinin ertesi günü Suriye'de gösteriler başlamış, şapka giyen Türkler saldırıya uğramış, Türkiye'nin Şam ve Halep Konsoloslukları muhafaza altına alınmıştır. 29 Mayıs 1937 günü Hatay'ın Statü ve Anayasası'nın kabulünü müteakip (manda altındaki) Suriye Mebuslar Meclisi oy birliği ile bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri Fransız ile Suriye arasında imzalanan anlaşma gereğince İskenderun sancağının Suriye'ye bağlanması gerektiği, yapılanın yanlış olduğu, Suriye'nin vatan bütünlüğünün korunması maksadıyla her türlü savunmayı yapacakları ilan edilmiştir.⁷⁷ Suriye Sancak'ı Suriye topraklarının bir parçası saymakta, yapılan anlaşma ve belirlenen statüyü tanımadığını açıklamaktadır. Bu olaylar ve tepkiler karşısında Fransız yöneticileri, Fransız –Suriye Anlaşması gereği terk etmeleri gereken mandater idareyi uzatmak için Suriye'nin faaliyetlerini müsamaha ile karşılamışlar, teşvik ve tahrik etmişlerdir.

V. ANTLAŞMADAN SONRA FRANSA VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Fransa'nın politikasına karşı 7 Nisan 1937'de Mısır ile dostluk antlaşması imzalayan Türkiye, 8 Temmuz 1937'de Afganistan, Irak ve İran ile Sadabat Paketi'nı kurarak bölgeden yönelebilecek bölücü hareketleri önleme yoluna gitmiştir. Zira Paktın 7. maddesinde “ Taraflardan her biri diğer tarafların müessessatını devirmek hudut ve diğer mahallelerinin nizam ve emniyetini bozmak veya hükümet rejimini

⁷⁷ Sökmen, a.g.e., s.10.

ihlal etmek maksadıyla silahlı çete, cemiyet veyahut teşekküllerin teessüsüne veya fiiliyata geçmelerine, kendi hudutları dahilinde mani olmayı taahhüt eder.”⁷⁸ ifadesi mevcuttur. Bu paktın kuruluş sebebi genel olarak İtalya’ya karşı bir blok oluşturmak amacıyla gibi görünse de bölgede bölücü akımların önlenmesinde önemli rol oynaması bakımından önemlidir.⁷⁹

Fransa Hatay konusunun Milletler Cemiyeti’ne intikalinden sonra bölgedeki Alevileri kışkırtarak Türklere karşı cephe oluşturmalarını sağlamaya çalışmışsa da bu sonuç vermemiştir. Fransız yönetimi seçimler esnasında da Aleviler üzerindeki bu kışkırtmalarına devam edeceklerdir. Ayrıca Hatay’da Ermenilere silah dağıtan Fransız memurlar Antakya halkevinin basılarak burada bir Türk gencinin ölümüne sebep olmuşlardır.

Milletler Cemiyeti Konseyi Hatay’daki yeni rejimin 29 Kasım 1937’de uygulamasına karar vermiş olmasına rağmen Fransa yeni rejimi resmen ilan etmemiştir. Fransa’nın bu tavrı üzerine Türkiye verdiği notalarla durumu protesto etmiş ve 1930 tarihli Türk Fransız Dostluk Antlaşmasını feshettiğini bildirmiştir. 14 Aralık 1937’de toplanan Bakanlar Kurulu güney sınırlarında alınacak askeri tedbirlerle ilgili bir kararnameyi kabul ederek hazırlıklara başlamıştır.⁸⁰

Görüldüğü gibi Sancak sorununun Milletler Cemiyetine aktarılıp, Türkiye’nin haklı olarak lehine sonuçlar çıkması karşısında Fransa rahat durmayarak çeşitli etnik grupları ve Suriye’yi kışkırtma yoluna gitmiş, ancak bunda Türkiye’nin uyguladığı akılcı politikalar neticesinde başarılı olamamıştır.

⁷⁸ Soysal, **a.g.e.**, s. 584.

⁷⁹ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.85.

⁸⁰ **A.e.**, s.86.

2. BÖLÜM

HATAY CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI

I. SEÇİM HAZIRLIKLARI

Sancak Ayrı Varlığının Kuruluşuna Dair Anlaşma uyarınca, Sancakta 15 Nisan 1938 gününe dek yapılması gereken Meclis seçimlerini düzenlemek ve denetlemek üzere 1937 yazında MC Konseyince Antakya'ya gönderilen seçim Komisyonu, Türkiye'ye danışmaksızın, Fransız Manda memurlarıyla işbirliği içinde bir seçim Yönetmeliği hazırlamış, bunu yıl sonuna doğru Cenevre'de Konseye göndermiş, örneğini de Türk Hükümetine, yalnız bilgi edinilmek üzere iletmişti. Buna göre seçimin ilk turu için 28 Mart, ikinci turu için de 12 Nisan 1938 seçilmişti.

Türkiye, Türk topluluğu zararına hükümleri içeren bu yönetmeliğe, Sancak'ta 1937 bağitlarıyla ortak sorumluluğu olan bir Devlet olarak, sert biçimde karşı çıkmış ve bir yandan Fransa'yı uyarırken, öte yandan 22 ve 24 Aralıkta MC Genel Sekreteri ile Konsey Başkanına itirazlarını duyurmuş ve Konsey'den, Türk hükümetiyle işbirliği yapılarak, yönetmeliğin düzeltilmesini istemişti.

Milletler Cemiyetine gönderilen protestoda; komisyonun yalnızca mandater devletle görüşüldüğü, Sancakla en alakadar devlet olan Türkiye ile görüşülmediği ve yalnızca bilgi edinilmesi maksadıyla Türkiye'ye tüzüğün gönderildiği, ayrıca manda idarecilerinin Sancakta Türkler aleyhine çalıştığı bildirilerek durum kınanmıştır.

Ayrıca seçmen listelerinin belirlenmesinde yapılan baskılar da 24 Aralıkta ikinci bir nota ile protesto edilmiştir.⁸¹

⁸¹ *Ayn Tarihi Dergisi*, Ocak 1938, No:50, s.65.

Sancak Statüsünün zamanında yürürlüğe girmesini geciktiren bu olaylar sonucu Türk - Fransız ilişkileri yeniden gerilmiştir.

1938 yılı başından itibaren Avrupa'da uluslararası ilişkiler giderek gerginleşmeye, özellikle Almanya ve İtalya'nın barışı tehdit eden tutumları bölgeyi rahatsız etmeye başlamıştı. 1930'lu yılların başında Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ile Fransa'nın Türkiye politikasını iyi ilişkiler yönünde değiştirmeye başladığını daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Aynı şekilde 1938 yılında Avrupa'da savaş tehlikesinin yaklaşması Sancak konusunda yapılan görüşmelerde Fransa'yı Türk haklarını teslim etmeye mecbur bırakmıştır.

Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras 30 Ocak 1938'de Paris'te Fransız Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede, feshedilen Dostluk Anlaşması yerine yeni bir anlaşma yapılabileceğini belirtmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin itirazını dikkate alan Milletler Cemiyeti Konseyi 31 Ocak 1938 günü, İsveç Temsilcisinin başkanlığında Türkiye, Fransa, İngiltere ve Belçika Temsilcilerinden oluşacak bir komitede Yönetmelikte gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar vermişti. Komite de Cenevre'de çalışmalara başlayıp 7 Mart 1938'de düzeltmeleri yapmış ve takip eden günlerde yeni talimatnameyi yayınlamıştır. Yeni talimatnameye göre daha önce seçmenlerin istedikleri cemaate yazılmalarını engelleyen, ırk, din ve dil konusunda verilen cevaplara göre seçmen kayıtlarının yapılması sorunu da aşılmıştır. Yeni düzenleme ile seçmenlerden yalnızca; ana-baba adı, doğum yeri, yaşı, ikametgahı ve tabii olduğu unsur ve cemaati sorulacaktı.⁸² Ancak bu düzenleme de işe yaramamış baskılar sürmüştür.

1938 Nisanında seçim işlemleri MC Komisyonunun gözetimi altında başlamıştı. Ancak Fransız makamları, Türkler ve onlarla işbirliği yapanlara karşı baskı ve şiddet eylemlerine devam ediyorlardı. Bu nedenle kargaşalık çıkıyor ve ölen ve yaralananlar oluyordu.⁸³ Seçmen sayılarının belirlenmesi esnasında da Suriyeli ve Lübnanlılar kamyonlarla Hatay'a gönderilerek nüfusa

⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mart 1938, No.6938, s.1.

kaydettiriliyorlar, Türk nüfusuna kaydolmak isteyen Aleviler ya da diğer cemaatler tehdit ediliyorlar ve Türk karşıtı cemiyetler köyleri basarak, Türklere zarar veriyor hatta öldürüyorlardı.⁸⁴ Manda yönetimi temsilcileri hiç kimsenin mensup olduğu cemaatten başkasına yazılamayacağını seçmenlere dile getiriyordu. Bunda güdülen amaç da açıkça anlaşılacağı gibi Türk cematine adını yazdıracak diğer grupların önünü kesmekti.

II. ATATÜRK'ÜN MERSİN ZİYARETİ

Yapılan anlaşma gereği icra edilecek seçim işlemleri esnasında meydana gelen Türkler aleyhine gelişmeler sebebiyle Atatürk 20 Mayıs 1938'de Mersin'de, 24 Mayıs 1938'de Adana'da toplanan askeri birliklere saatlerce süren resmi geçit töreni yaptırarak Fransa'ya gözdağı vermeye karar vermiştir.⁸⁵

Nisan 1938'de Mersin Valiliğine acil ve gizli bir şifre gelir. Şifrede Mersin İstasyonuna bir uzantı olarak büyük bir treni alabilecek kör bir tren hattının acele olarak yaptırılması bildirilir. Yapılması istenen hat 20 gün içinde bitirilir. Bu arada Atatürk'ün Mersin'e geleceği halk arasında yayılmıştır. Halk büyük bir heyecanla o günü beklemektedir.⁸⁶

Mersin Vali Konağı da Atatürk için hazırlanır. İnşaatı yeni biten ve içinde hiçbir eşya bulunmayan Vali Konağı el birliğiyle döşenir.

Atatürk 19 Mayıs'ta Ankara'daki töreni izledikten sonra maiyetindeki zevat ile ilk durağı olan Mersin'e 20 Mayıs'ta öğleden sonra saat 13:30'da varmış, tren garını doldurmuş olan kalabalık halk kitlesi tarafından sevinçle karşılanmıştır. "YAŞA! VAR OL ULU ÖNDER!" haykırışları arasında

⁸³ Sökmen, a.g.e. s.13.

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1938, No.5022, s.1.

⁸⁵ Pehlivanlı, a.g.e., s.97.

⁸⁶ İlhami Nasuhioğlu, "Atatürk, Hatayı, Hasta Halinde İken Almıştı", Tarih ve Edebiyat Mecmuası,, S.11, Kasım 1981, s.6.

vagondan inen Atatürk halkı selamlamış, askeri teftiş etmiş, yarım saatten fazla süren geçit töreninin ardından Vali Konağına gitmiştir.⁸⁷

Geçit resmi esnasında Atatürk'ün yorulduğu dikkati çekmiştir. Karnı hafif şişkin, yüzü kırmızılaşmıştır. Büyük bir gayretle ayakta durduğu ve bastonuna dayanmak zorunda kaldığı görülmektedir. Üstelik havaların ısınmış olması Ata'nın yorgunluğunu daha da arttırmıştır. Atatürk Vali Konağı'na yerleştikten sonra bir taraftan dinlenirken, diğer taraftan Hatay ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Sık sık Ankara ile konuşmakta ve Başbakan Celal Bayar gelişmeler hakkında kendisine iki günde bir bilgi vermektedir.

Ancak Atatürk'ün sıhhati hızla kötüye gitmektedir. Genellikle yorgun ve halsizdir, iştahı yoktur. Bacaklarında hafif kaşıntılar olmakta, karnının şişkin durumu devam etmektedir. Ayrıca uyku problemi de çekmekte, sabaha karşı bir iki saat uyuyabilmektedir.

Atatürk Mersin'de 10 gün kalmış, burun kanamaları hiç kesilmemiştir. Siroz hastalığında burun kanamalarının iyi bir belirti olmadığı, hastalığın iyice ilerlediği ve hayat süresinin kısaldığı anlamına geldiği bilinmektedir.⁸⁸

İşte bu kötü durumuna rağmen Hatay meselesini çözmeden Ankara'ya dönmemeye kararlı olan Atatürk Ankara'ya şu talimatı gönderir:

“Ecnebi sefirlere deyiniz ki Atatürk Mersin'dedir. Ve Hatay meselesi halledilinceye kadar da Mersin'de kalacaktır. Bu kaçınıcı müzakere, bu kaçınıcı vaaddir?”⁸⁹

Bu talimattan birkaç gün sonra Ankara'dan beklenen cevap gelir. Celal Bayar Mersin'e telefon ederek Valiye şu mesajı verir.: “Atatürk'e arzediniz, Fransız ve İngiliz sefirleri ile görüştüm, bütün tekliflerimizi kabul ediyorlar.” der.

⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1938, No.5035, s.1.

⁸⁸ Nasuhioğlu, a.g.m., s.6.

⁸⁹ Nasuhioğlu, a.g.m.,s.8.

Bu haberin ardından Atatürk Ankara'ya dönmeye karar verir. Profesör Dr. İlhami Nasuhioğlu makalesinde Atatürk'ün yaptığı fedakarlığı şu sözlerle anlatmıştır:

“Bir tıp adamı olarak, özofagus (yemek borusu) varislerinin oluşup, kanamaya başlamış dekompanse duruma girmiş siroz hastalığının, hızla ilerlemesine karşın, sıhhatini hiçe sayarak, hasta halinde bize Hatay'ı da kazandıran Atatürk'ün bu fedakarlığının değerini daha çok takdir etmekteyim. Nur içinde yatsın.”⁹⁰

Böylece Türk - Fransız ilişkilerinin gerginleştiği bir sırada, Atatürk'ün Mayıs ayında, güneyde (Mersin ve Adana'da) Orduyu denetleme gezisine çıkması Türkiye'nin kararlılığını göstermiş ve Fransa'ya etkilemişti. Bu olay bir yandan Fransızların Hatay işlerindeki tutumunu kökünden değiştirecek, öbür yandan da doktorlarınca kesin istirahat öğütlenen Atatürk'ün hastalığının ağırlaşmasına yol açacaktır.

30 Mayıs'ta Hatay'daki Fransız sorumluları merkezden Türklere karşı siyasanın durdurulması emrini alırlar. 3 Haziran'da seçim işlemleri 6 gün süreyle durdurulur. Beyrut'taki Fransız yüksek komiserinin Hatay temsilcisi görevden alınarak yerine binbaşı Collet atanır.⁹¹ Bunda Fransa'nın Avrupa'da değişen konjonktür nedeniyle Hatay konusunda çözüm sağlanmasını istemesinin payı büyüktür. Fransız temsilciler tarafından 6 Haziran'da Abdurrahman Melek Hatay valiliğine atanmıştır. Abdurrahman Melek'in Fransızların teklifini kabul etmesi Fransızların idaresinde bir Türk'ün çalışmasını yanlış bulan Hatay Türklerinin ileri gelenleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ancak Melek'in vali olarak atanması ve Antakya Belediye Başkanı ve Kaymakamının da Melek tarafından Türk olarak atanmasıyla, kötü gelişen olaylar yatışır ve tansiyon düşer.

Bu arada 31 Mayıs'ta Başbakan Celal Bayar tarafından verilen direktif üzerine Türkiye sınıra 30 bin kişilik kuvvet yığmış bulunuyordu.⁹² Fransa'nın

⁹⁰ Nasuhioğlu, **a.g.m.**, s.8.

⁹¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Haziran 1938, No.5049, s.1; Sökmen,**a.g.e.**, s.13.

⁹² Pehlivanlı,**a.g.e.**, s.97.

Türk lehine verdiği yukarıdaki kararlarda söz konusu gelişmenin de etkili olduğu düşünülebilir.⁹³

9 Haziran'da seçim işlemlerine yeniden başlanır, ancak sonuçlar Türkler aleyhine yeniden gelişmeye başlar. Araplar köy köy dolaşarak Türk listelerine yazılanları tehdit ediyorlardı.⁹⁴ Seçimlerde gelişmeleri günü gününe takip eden Türkiye 22 milletvekili çıkarmayı hedeflemiş ancak 15 Haziran itibarıyla diğer unsurların toplamından aşağı sayıda Türk seçmen sayılmıştır. Bu da belirtilen baskı ve tehditlerden dolayı Türk listelerine kayıt olmayan Alevi ve bir kısım Türk ile, hariçten Hatay'a getirilerek seçmen kaydı yapılan Ermeni ve Araplardan kaynaklanmakta idi. Türkiye durumun Türkler lehine değişmesi için harekete geçmeye karar verir. Ayrıca bölgede asayiş bozulmaktaydı ve Milletler Cemiyeti seçim komisyonu artık görevini yapamaz hale gelmişti.

Türk Hükümeti 21 Haziran 1938'de Sancak'taki durumu Fransız Hükümeti ve MC katında protesto etmişti. Söz konusu notada Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Komisyonuyla bütün münasebetini kestiği bildirildi.⁹⁵ Sonunda, Türk ve Fransız Hükümetleri, MC seçim Komisyonunun çalışmalarını durdurmasını Konsey'den birlikte isteyince, Komisyon 29 Haziran'da Sancak'tan ayrıldı.⁹⁶

⁹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.350.

⁹⁴ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.98.

⁹⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Haziran 1938, No.2835, s.1.

⁹⁶ Soysal, **a.g.e.**, s.538.

III. TÜRKİYE FRANSA ARASINDA İMZALANAN ASKERİ VE DOSTLUK ANLAŞMASI

Fransa, Avrupa'da giderek tehlikeli bir duruma gelen konjonktürü göz önünde tutarak, Türkiye ile dostluğu yeniden kurmak istediğinden, uyuşmazlığa son vermek üzere Türkiye ile ikili görüşmelere razı olmuştur.

Fransa'nın politikasında meydana gelen bu yumuşamaya paralel olarak Türk ve Fransız hükümetlerince 29 Mayıs 1937 Anlaşması 2 nci maddesine dayanarak iki ülke askeri heyetleri Haziran 1938'de görüşmelere başlamıştır.

Görüşmeler için Türk Askeri Heyeti 12 Haziran 1938'de Antakya'ya geldi. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki heyeti Albay Collet başkanlığındaki Fransız heyeti karşıladı. Türk heyeti halk tarafından coşkun bir tezahüratla karşılandı.⁹⁷ Halk ‘‘Yaşasın Atatürk’’ sesleriyle Atatürk'e olan minnetlerini dile getirdi.⁹⁸ Türk askeri heyetinin Hatay'a gelişi Türkler için moralleri düzelten bir gelişme oldu.

Yapılan görüşmelerde, asayişin sağlanması için Hatay'a Türk kuvvetlerin girmesine karar verilmiş, Fransa tarafından bu kuvvetin sembolik olması, bir taburdan ibaret olması ve yalnızca İskenderun mıntıkasında konuşlanması istenmiştir.⁹⁹ Halbuki Türkiye en az bir alay büyüklüğünde ve topçu birliklerini içeren bir kuvvetin Hatay'a gönderilmesini istemişti. Fransızlar ise özellikle topçu birliği istemiyordu.

3 Temmuz 1938'de Antakya'da bir Askeri Anlaşma ve ertesi gün Ankara'da yeni bir Dostluk Andlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Haziran 1938, No.5058, s.1.

⁹⁸ **Son Posta Gazetesi**, 13 Haziran 1938, No.2826, s.1.

⁹⁹ Pehlivanlı, a.g.e.s.100.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 1938, No.5080, s.1.

Antakya'da, General Asım Gündüz ile Fransız Generali Huntziger'in imzaladığı bu askeri Anlaşma Türk ve Fransız Hükümetlerince Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan 1937 Türk - Fransız Andlaşması'nın 2. Maddesine dayanıyordu. Bu Maddede, Sancağın dış güvenliğini sağlayıcı önlemlerin alınması amacıyla "özel anlaşmalar" yapılması öngörülmüştü. Konu üzerinde ilk kez 17-18 Aralık 1937'de Ankara'da Mareşal Fevzi Çakmak ile General Huntziger arasında görüşmeler yapılmış ve bir tutanak imzalanmıştı. İşte Genel Anlaşma, bu tutanaktan hareketle, Sancağın güvenliğini sağlamak için ona karşı girişilebilecek bir saldırı durumuna göre alınacak önlemleri düzenliyor ve Sancağa girecek Türk kuvvetleri konusunda ek bir ayrı maddede belirtiyordu. Anlaşma Sancak'ta manda yönetimi süresince yürürlükte kalacak, Manda kalkınca yeni bir anlaşma yapılacaktı.¹⁰¹

Anlaşmaya göre, Sancak'ta Fransız ve Türk kuvvetleri eşit sayıda olacak, gerektiğinde bunlar, tarafların ortak kararlarıyla artırılabilirdi. Ayrıca, denizden veya Türkiye, Sancak ve Suriye üzerinden bir üçüncü Devletçe saldırı durumunda, buna karşı koyacak kuvvetlerin konumu ve hareketi de düzenleniyordu.¹⁰²

Bu Anlaşmaya ekli 32 Maddelik Ek Protokolde ise, Sancağa girecek Türk kuvvetlerinin başında bir Albay bulunacağı, bu kuvvetlerin en çok 2500 kişiden oluşacağı (iki ülke tarafından ayrı ayrı 2500 kişiyi aşmayacağı, ayrıca 1000 kişilik sancak kuvveti bulundurulacağı¹⁰³); giriş gününün ayrıca ve birlikte saptanacağı; kuvvetlerin Payas ve Hassa üzerinden geçeceği ve İskenderun, Baylan, Kırıkhan ile, bir küçük birliğin Antakya'da yerleşeceği; Sancak'taki Fransız kuvvetlerinin de en çok 2500'e dek artırılabilirdi; Sancak güvenliği için Türk kuvvetlerinin Fransızlarla işbirliği yapacağı; bu işbirliği biçiminin Fransa Yüksek Komiserinin Antakya'daki Delegatesinin girişimine göre ve bir Türk irtibat subayı ile işbirliğinde bulunularak düzenleneceği belirtilmişti.¹⁰⁴

¹⁰¹ Soysal, **a.g.e.**, s.538.

¹⁰² Soysal, **a.g.e.**,s.539.

¹⁰³ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.101.

¹⁰⁴ Soysal, **a.g.e.** s. 539.

Türk- Fransız askeri anlaşmasından sonra ;

“ 29/5/1937 tarihli muahede mucibince aktedilen itilaf Fransız-Türk erkanı harbiye heyetleri tarafından bu sabah Antakya’da imza edilmiştir. Bu itilafın gayesi Sancağın mülki tamamîyetini ve siyasi statüsüne riayet edilmesini temin etmek üzere iki ordunun muhtemel bir teşriki mesaisini hazırlamaktır. İki erkanı harbiye mümessili bunu müteakip Fransız ve Türk kıtalarının Sancaktaki faaliyet şekillerini tanzim eden merbut protokolü imza etmişlerdir. Yakında başlayacak olan bu faaliyetin tarihi Fransız ve Türk hükümetlerince tespit edilecektir.”

şeklinde bir tebliğ yayınlanmıştır.¹⁰⁵

Fransızların oyalama politikasına sinirlenen ve bu sebeple daha müzakereler sırasında Hatay’a girecek birliklerin hazırlanmasını hükümete telkin eden Atatürk anlaşma haberini alır almaz Türk Kuvvetlerinin acil olarak Hatay’a girmesini emretmiştir. Anlaşmanın ertesi günü, Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk kuvvetleri Sancağa girmiştir.¹⁰⁶ Bu olgu Hatay sorunu süreci içinde bir dönüm noktası olmuş, Sancak ve Türkiye’de büyük sevinç uyandırmış, Meclis seçimlerinin de dürüst biçimde ve güven içinde yapılacağı inancını yaratmıştır.

İki Devlet arasında Dostluğun sağlanmasından başka, birine saldırı durumunda ötekinin tarafsız kalmasını, birine karşı yöneltilen siyasal ve ekonomik tertiplere ötekinin katılmamasını ve yardımcı olmamasını öngören, ayrıca uyuşmazlıkların çözümü için yeni hükümler ortaya koyan bu Askeri ve Dostluk Andlaşmasının 3. Maddesinde ve ona ekli Ortak Demeçte, Sancak ile ilgili hükümler mevcuttu.

“Madde 3. Genel barışın ve Doğu Akdenizde güvenliğin korunmasına özdeş ölçüde bağlı bulunan Bağlı Yüksek Taraflar, 29 Mayıs 1937 günlü Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Andlaşmadan kendilerine düşen güvence yükümünün uygulanmasını gerektirebilecek nitelikteki her durum karşısında yükümlülüklerinin yerine getirilmesini

¹⁰⁵ **Ayn Tarihi Dergisi**, Temmuz 1938, Vesikalar, s.93.

¹⁰⁶ Kadir Aslan , **Milli Mücadelede Dörtüol**, Hatay, Kültür Ofset Basımevi, 1991,s.147.

sağlamak ve bu konuda, karşılıklı olarak, birbirlerine gerekli kolaylıkları göstermek için danışmalarda bulunacaklardır".

Ortak Demeçte,

"...Taraflar, 29 Ekim 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyince kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasasının yürürlüğe konulması ve uygulanmasını, Sancak'ta Türk elemanının üstünlüğü tanınmakla birlikte, Sancak sorunun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığını gösteren 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması içinde sürdürecektir"

kararı alınmıştır.

Yapılan Askeri Anlaşma neticesinde 5 Temmuz 1938'de Türk kıtaları sabah saat 5:00'te Hassa ve Payas'dan hududu geçmiş ve Hatay halkının 19 yıldır hasretle beklediği gün gelmişti. Askerin sabahleyin Hatay'a gireceği gece geç vakitte telgrafla bildirilmesine rağmen bütün Hatay bu mesut olaydan haberdardı.¹⁰⁷

Antakya ve köylerinin bütün halkı büyük dalgalar halinde İskenderun ve Kırıkhan yollarına dökülmüştü. Bütün yüzlerde yalnız sevinç ve tebessüm vardı. Kimi kucaklaşıyor, kimi sevinç yaşları döküyordu. Yıllardanberi evlerinden çıkmayan ihtiyar ve malüller de ortaya çıkmış, insan kütesinden ve bayrakdan yer gökler görülmez olmuştu.¹⁰⁸

Hududu geçen birliklerimiz 15 dakikada Hayıplı karakoluna varmış ve burada Fransız Jandarmaları tarafından karşılanmıştır. Biraz ileride Karayılan köylüleri tarafından albayraklarla karşılanmış ve kurban kesilmiştir. Hududu geçen birliklerimizin Komutanı Hataylılara "Size Atatürk'ün, Türk ordusunun ve anayurdun selamlarını getiriyorum" demiştir.¹⁰⁹

Türkiye-Fransa arasında yapılan görüşmeler, neticesinde imzalanan Askeri ve Dostluk anlaşması ve nihayetinde Türk askerinin Hatay'a girişi Suriye'de

¹⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1938, No.5080, s.1.

¹⁰⁸ Ayın Tarihi Dergisi, Temmuz 1938, sayı 56, s.78.

¹⁰⁹ Ulus Gazetesi, 6 Temmuz 1938, s.1; Ayın Tarihi Dergisi, Temmuz 1938, S.56, s.77.

tepkilere yol açmıştır. Suriye benzeri anlaşmanın Suriye, Fransa arasında yapılmasını istemiş, ancak anlaşmaya varılamamış, sonuç alamayan Suriye Hatay'ın Türkiye ve Suriye arasında paylaşılmasını dahi teklif etmiştir.¹¹⁰

IV. SEÇİMLERİN TAMAMLANMASI VE HATAY DEVLETİNİN KURULUŞU

Türk –Fransız Askeri ve Siyasi Anlaşmalarının imzalanmasından sonra iki hükümet, Hatay'da seçimlerin Türk-Fransız otoritelerinin ortak denetiminde tamamlanması ve işbirliğine devam edilmesi konularında anlaşmışlardır. Bunun üzerine Türkiye, seçim işlemlerini Fransız Yüksek Komiserinin Hatay'daki temsilcisi Collet ile birlikte yürütmek üzere Cevat Açıkalın'ı Hatay' a tayin etmiştir. İki ülke temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde seçimlerin düzenli bir şekilde yapılması ve daha önce Türkler aleyhinde yapılan bazı uygulamaların ortadan kaldırılması için birtakım kararlar alınmış ve uygulamaya geçilmiştir. Bu kararlara göre seçimleri yürütmek üzere Türk temsilci Cevat Açıkalın, Fransız temsilci Collet, Hatay valisi Abdurrahman Melek ve Türk mümessili olarak Abdülgani Türkmen 'den oluşan bir seçim komisyonu kurulmuştur. Bu komisyona diğer toplulukları temsilen de birer temsilci alınmıştır.¹¹¹

İşte bu gelişmelerden sonra, yeni oluşturulan seçim komisyonu Sancak'ta yeni seçim işlemleri 22 Temmuzda başlamıştır. Anayasa uyarınca, 20 yaşını doldurmuş erkekler birinci derece seçmen olarak istedikleri topluluklara kendilerini yazdırmışlardı. 1 Ağustos'ta sona eren bu seçim işlemine göre; 35.847 Türk, 11.319 Alevî, 5.504 Ermeni, 1.845 Arap, 2.098 Rum-Ortodoks topluluğuna yazıldığı saptanmıştı.¹¹²

¹¹⁰ **Son Posta Gazetesi**,14 Temmuz 1938, No.2857, s.1.

¹¹¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1938, No.5096, s.1.

¹¹² Soysal, **a.g.e.**, s.540.

Bunlardan her 100 Seçmen 1 ikinci derece seçmeni sayıldığından; 358 Türk, 113 Alevî, 55 Ermeni, 18 Arap, 20 Rum-Ortodoks, ikinci derecede seçmen seçilmiş oluyordu.¹¹³

Ayrıca vilayetlere göre ise; Antakya'ya; 14 Türk, 7 Alevi, 1 Ermeni, 2 Rum ve Ortodoks, 2 Arap, İskenderun'a; 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum Ortodoks, Kırıkhan'a; 5 Türk, 2 Ermeni milletvekili dağılımı yapılmıştı.¹¹⁴

Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra 20 Ağustos 1938 tarihinde Antakya, İskenderun ve Kırıkhan kazalarında ikinci derece seçmenler tarafından milletvekillerinin seçileceği ilan edilmiştir. Bu sebeple Türk milletvekillerinin kimlerden oluşacağı konusunda çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle Hatay davasına büyük hizmetler yapmış olan Tayfur Sökmen'i kurulacak yeni devlette etkili bir görev vererek Hatay'a göndermek isteyen Türkiye, Sökmen'i milletvekili seçtirmek istemektedir. Bu amaçla emir verilen Cevat Açıkalın, Tayfur Sökmen'i Reyhaniye'de seçmen olarak kaydettirdiğini, ancak onun Sancak vatandaşı olmadığını, gizli bir kayda dayanarak milletvekili adayı yapmanın zor olacağını belirtmiştir. Fakat anayasanın 24 ncü maddesine göre Başbakan ve Bakanların milletvekili olma şartının bulunmadığını bu sebeple milletvekili olmadan da Başbakan olabileceğini belirterek milletvekili listesinin gizli olarak bir an önce gönderilmesini istemiştir. Türkiye tarafından yapılan araştırma ve çalışmalar neticesinde onaylanan liste Cevat Açıkalın'a bildirilmiştir. 21 Ağustos'ta bu listeler ilan edilmiş, 24 Ağustos'ta da milletvekili seçimleri yapılmıştır.

Bu seçimlerde 24 Ağustosta Antakya, Kırıkhan ve İskenderun bölgelerinden Meclis için; 22 Türk, 9 Alevî, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Rum-Ortodoks milletvekili seçmiştir. Böylece, toplam 40 milletvekilinden oluşan mecliste çoğunluk Türklerden oluşuyordu.

Türk cemaatinden seçilen milletvekillerinin isimleri şöyledir:

¹¹³ A.e.,s.541.

¹¹⁴ Melek,a.g.e.,s.307.

Antakya'dan; Abdülğani Türkmen, Dr.Vedi Bilgin, Samih Azmi, Süphi Bereket, Vedi Münir Karabay, Dr.İbrahim İnal, Arif Hikmet Celali, İzzet Zekeriya, Bekir Sıdkı Kunt, Ali Mısırlı, Nuri Aydın, Mehmet Adalı, Mehmet Kamil.

Kırıkhan'dan; Seydi Uğuz, Arif Hikmet Sural, Bahri Bahadırlı, Cevat Abalı, Abdurrahman Mussal, Abdullah Mursal.

İskenderun'dan; Botstan Mercan, Abbas Ülkü, Hamdi Selçuk.¹¹⁵

Seçim münasebetiyle Hataylılara;

“Hataylılar, Hatay çileli günlerini bitirmiş mesut ve müreffeh bir istikbal yoluna girmiş bulunmaktadır. Hatay Devleti ve Hatay hükümeti ve Hataylıların yegane mümessili Hatay mebusan meclisi yakın günler için tarihi vazifesine başlayacaktır. Türkiye hükümetinin Hatayın istiklali için yirmi seneden beri devam eden gayret ve fedakarlıklarına Fransa Cumhuriyeti dostane bir mukabelede bulunuyor. Türkiye ve Fransa devletlerinin anlaşması bu anlaşmayı daha ileriye götürerek bu mesut neticeyi daha ziyade inkişaf ettireceğine ümidimiz büyüktür.”

“Bu vesile ile Fransa Cumhuriyeti hükümetine ve onun buradaki mümessiline arzı şükran etmeyi vazife biliriz. Hatay ve Hataylılar için bu mesut vaziyeti Hatayın istiklal ve inkişafının büyük hamisi olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine ve onun büyük devlet reisi yüce Atatürk'e sonsuz şükranlarımızı her zaman olduğu gibi bu vesile ile de sunar ve ebedi bağlılıkları bir kere daha cihana ilan eyleriz.”

şeklinde bir beyanname yayınlanmıştır.¹¹⁶

Hatay meclisinin 2 Eylül 1938 Cuma günü öğleden sonra saat 14:30'da açılması kararlaştırılmış ve bu karar resmen ilan edilmiştir. Meclisin açılacağı gün Hatay'da milli bayram ilan edilmiş ve her yıl kutlanmasına karar verilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ **Ayn Tarihi Dergisi**, Ağustos 1938, Sayı:57, s.69-70.

¹¹⁶ **Ayn Tarihi Dergisi**, Ağustos 1938, vesikalar, Sayı:57, s.71.

¹¹⁷ **Ayn Tarihi Dergisi**, Ağustos 1938, Sayı:57, s.70.

3.BÖLÜM

YENİ CUMHURİYETTE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER VE HATAY CUMHURİYETİ'NİN SONA ERMESİ

I. HATAY CUMHURİYETİ'NDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Hatay millet meclisinin seçimi ile Hatay Devlet mekanizmasının kuruluşunda önemli bir adım atılmış bulunuyordu.

Kuruluşu “Müstakil Hatay bugün tarih sahnesine çıkıyor” manşetiyle gazetelerde yer verilen Hatay Devleti Millet Meclisi, seçimlerin tamamlanmasından sonra 2 Eylül 1938 günü Antakya’da, Köprübaşındaki gündüz sinemasında toplandı. Bütün şehir ve kasabalar donandı.¹¹⁸ Meclisin toplanmasıyla Hatay Devleti fiilen kurulmuş oldu. Meclis toplantısına katılmak için binaya gelen milletvekillerini girişte Türk ve Fransız kıtaları karşılamıştır.

Hatay Millet Meclisinin açılışını bütün Hatay halkı içten bir sevinç içinde karşılamıştır. Bütün gün ve gece Hatay milli bayramını kutlamış ve Atatürk’e minnetlerini ve sevgilerini dile getirmişlerdir. Fener alayı düzenlenmiş ve Belediye bahçesinde davet verilmiştir. Türk askeri bandosu Hatay marşını çalarak halkın coşkulu alkışını almıştır.¹¹⁹ Hatay Devleti millet meclisinin ilk oturumunu en yaşlı aza olan Mehmet Adalı* açmıştır.¹²⁰ Meclis reisliğine Abdülgani Türkmen**

¹¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Eylül 1938, No.5139, s.1.

¹¹⁹ Ayın Tarihi Dergisi, Eylül 1938, sayı:58,s.58.

***Mehmet Adalı**:(1855-1950) Antakya eşrafındandır. Daha önce Antakya’dan Suriye Meclisine mebus seçilmiş, Suriye hükümetinde bir dönem Ziraat Vezirliği yapmıştır.

¹²⁰ Mehmet Tekin, **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, Antakya, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002, s.95.

** **Abdülgani Türkmen**:1882 yılında Antakya’da doğdu. Osmanlı döneminde Halep Vilayeti İdare Meclisi azalığı yaptı. 1931 yılında Sancak idare meclisi üyeliğine seçildi. 1936’dan itibaren Hatay kurtuluş mücadelesinde fiilen görev aldı, Halkevi Reisi olarak çalışmalarını yönetti. Hatay Millet Meclisi reisliği ve daha sonra TBMM’de Hatay milletvekilliği yaptı. 30 Mayıs 1958’de vefat etti.

seçilmiştir. Sancak statüsünde resmi dil Türkçe ve Arapça olmasına rağmen, tüm milletvekilleri yeminlerini ve konuşmalarını Türkçe olarak yapmışlardır.¹²¹

Hatay Millet Meclisinde 22 Türk milletvekilinin yanı sıra, Arap, Ermeni, Rum ve Alevi milletvekilleri de bulunmaktaydı. Buna rağmen tüm milletvekillerinin yemin ve konuşmalarını Türkçe olarak yapmaları, Hatay konusunda verilen mücadelenin haklılığının ve amacına ulaşıyor olduğunun en güzel kanıtlarından biridir. Zaten seçim çalışmalarında seçmenlerin belirlenmesi esnasında Fransız temsilcilerin seçmenlere baskı uygulayarak, din,dil ve ırka göre cemmat seçtirme oyunlarının altında yatan sebep de; Hatay'da bulunan halkın çoğunluğunun kendisini Türk cemaatine yazdırma ve uzun vadede Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması isteklerinin anlaşılmasıdır. 3 Eylül günü Ermeni Mebus İsa Kazancıyan tarafından mecliste sarfedilen şu sözler Türk olmayan halkın düşüncelerini yansıtıyor olması bakımından önemlidir: “ Bütün Ermeniler kardeşleri Türkler ve diğer unsurlarla el ele vererek riyasız ve ciddiyetle teşriki mesai edeceklerdir. Biz de Türklerle bir olarak arz üzerinde ilk medeniyet tohumları saçan beşeriyetin terakki ve temdidine yegane bir amil olan büyük milletin zümresindeniz. Asrı hazırın en ulu bir şahsiyeti olan Büyük Atatürk Türk ve Ermeni ırklarının bir soydan ve kardeş bir ırk olduğunu ilan etmedi mi? Büyük önderin vazettiği prensibi tatbik etmeliyiz. Kim bu prensipten inhiraf ederse Ata'ya ihanet etmiş olacaktır.”¹²²

Yemin ve konuşmaların arkasından aynı gün Devlet Reisi seçimine geçildi. 40 Mebus ittifakla Tayfur Sökmen'i* Devlet Reisliğine seçtiler. Atatürk'ün Hatay'ın Devlet reisliği için aday olmasını istediği ve bu davada büyük çabaları olan Hatay

¹²¹ Selçuk,a.g.e.,s.52.

¹²² Özel, a.g.e., s.156,157.

***Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, 1892 tarihinde Kırıkhan'da doğmuş ve Reyhaniye mıntıkasındaki Türk Aşiret Reisi Mustafa Paşa'nın oğludur. Büyük babası, 1826'da Mısırlı İbrahim Paşa'ya karşı bu havalıyı müdafaa ettiğinden Sivas'a hicret etmiş olan Haydar Beydir. Babası Mustafa Paşa Kırım Muharebesine iştirak etmiş ve uzun zaman kaymakamlık ve mutasarrıflıklarda bulunarak memleketine hizmet etmiş bir şahsiyettir. Tayfur Sökmen tahsilini bu havalide yapmış ve kendi çiftliğinde ziraatle uğraşmıştır. İstiklal mücadelesinin başlangıcından itibaren ve milli dava uğrunda muhtelif cephelerde ve saflarda bilfiil çalışmıştır. Bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya mebusu olarak görev yapan Sökmen, Atatürk'ün aday göstermesi sonucu Hatay devlet reisliğine seçilmiştir. (Aydın Tarihi Dergisi, Eylül 1938, Sayı 58, s.57-58.)

Devlet Başkanının seçilişi 7 pare top atışıyla şehre duyuruldu. Meclisten beş üye Turizm Oteline giderek seçim sonucunu Tayfur Sökmen'e tebliğ ettiler.¹²³

Saat 11.45 te devletin adı "HATAY" olarak kabul edildi.¹²⁴(Sancak Anayasası bu yetkiyi Meclise vermişti.) Böylece resmen Hatay Cumhuriyeti Devleti adı konmuş oldu. Aslında İskenderun-Antakya bölgelerine Türkiye'de Hatay adının kullanımına 1936 yılında başlanılmıştır. Bu bölgeye Hatay adını veren bizzat Atatürk olmuştur. Adının verildiği tarihten itibaren Türk kamuoyunda Hatay adı kullanılmaya başlanmıştır. Atatürk'ün deyimiyile "Kırk asırlık Türk yurdu" olan Hatay'ın adının Atatürk tarafından bu şekilde verilmesinin tesadüf olmadığı, İskenderun-Antakya bölgesinin isminin tarihte de Hatay olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiaya göre; bölgenin sahibi olan Türkler Orta Asya ve Altaylardan bütün dünyaya yayılan Türklerin bir parçasıdır. Bunların bir kısmı Çin'e gidip burada yerleşmişler, oraya kendi isimlerini vermişlerdir. Çin'in bu bölümü tarih kitaplarında halen "Hatay" olarak adlandırılmaktadır. İşte bu bölgedeki Türkler Hatay Türklerinin çocuklarıdır. Yine bunların Anadolu'daki ilk yerleşim merkezleri Kızılırmak havzasındaki "Hattuş" denilen yerd. Hatay, Hata, Ata, Eti, hep aynı kökten gelen ve aynı şeyi ifade eden kelimelerdir.¹²⁵ Ancak bu iddialar konusunda tarihçiler arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Hatta bu iddiaların Hatay'da bulunan farklı ırkların da aynı soydan geldiğine inandırılarak birlik beraberliğin sağlanması maksadıyla ortaya atılmış olabileceği de göz ardı edilmemektedir.

Henüz Devlet Reisi yemin etmemiş, hükümet görevlendirilmemiş olmasına rağmen isimler ve görevler önceden belirlenmiş olduğundan ilk kabine toplantısı o akşam yapılmıştır. Bu toplantıda izlenecek yöntem belirlenmiş ve bazı formaliteler yerine getirilmiştir. Takip edilecek mesai programı kapsamı olarak; cins ve mezhep gözetmeksizin, fertlere, ailelere ve cemaatlara imtiyaz tanımadan yalnızca bu taahhütlerin yerine getirilmesine çalışılacağı, Devlet idaresinde halkı doğrudan doğruya söz sahibi etmenin başlıca prensip olarak kabul edileceği, cumhuriyetçilik,

¹²³ A.e., s.75; Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1938, No:5140, s.1.

¹²⁴ Ayın Tarihi Dergisi, Eylül 1938, sayı:58, s.57; Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1938, No:5140, s.1.

¹²⁵ İsmail Muştak Mayakon, "Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1936, No.5177, s.1.

halkçılık, laiklik, kültürel milliyetçilik ve inkılapçılığın devlet idaresinde kullanılacak ana ilkeler olduğu, Hatay'ın emniyet ve asayiş ve komşu milletlerle dostluk ilişkilerinin başlıca işlerden olacağı ve tasarruflu olmak, sağlık ve eğitim işlerine önem vermek, eski eserleri meydana çıkarmak ve şehirlerin imarına çalışmanın meclis programına dahil edildiği duyurulmuştur.¹²⁶

3 Eylül 1938 günü, bir gün önce Cumhurreisliği seçimi sonucunu tebliğ eden heyet Turizm Oteline gelerek Tayfur Sökmen'i Meclise davet etti. Birlikte Meclise geldiler. Açılış ve teşekkürden sonra nutkunu okuyan Sökmen, locasına çekildi. Daha sonra celse yeniden açıldı.

Tayfur Sökmen Hatay Anayasası 13 ncü maddesine göre“ Devlet Reisi sıfatıyla müstakil Hatay Devleti'nin kanunlarına, cumhuriyet esaslarına riayet ve bunları müdafaaya, Hatay vatandaşlarının saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarf edeceğime ve Hatay halkının emniyetine teveccüh edecek her tehlikeyi kemal-i şiddetle men'e ve Hatay Devleti'nin şan ve şerefine vikaye ve ı'laya ve deruhte ettiğim vazifenin icabına nefsimi hasretmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veriyorum.” diyerek yemin törenini ifa etmiştir¹²⁷

Yemin töreninin ardından Tayfur Sökmen;

“Fiilen ve hukuken müstakil ve medeni milletler arasına karışan Hatay Devleti ilk reisliğine beni intihap buyurmak suretiyle hakkımda göstermiş olduğunuz muhabbet ve itimada bilhassa candan şükran ve teşekkürümü sunarım. Bu kıymetli itimat ve muhabbetinize layık olmaya maddi ve manevi bütün mevcudiyetimle çalışacağımı yüksek huzurlarınızda temin ederim. Bu vesile ile Hatay'ı bugünkü şerefli ve parlak istiklale kavuşturan büyük Türk Milletine ve Cumhuriyet Hükümetine Hatay Devleti'nin bağlılık, minnet ve şükranlarını huzurunuzda tekrar etmeyi kendim için bir şeref kaynağı ve mukaddes bir vazife bilirim. Ve Hatay istiklalinin yardımcısı ve Türk milletinin dostu olan Fransa Cumhuriyetine samimi muhabbet duygularımı ve teşekkürlerimizi hissiyata ilaveten ifade etmekten derin bir zevk duyarım. Hatay'ın sayın siz saylavlarına Hatay'a yalnız ve

¹²⁶ **Ayn Tarihi Dergisi**, Eylül 1938, s.66.

¹²⁷ Tekin, **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, s.98.

ancak refah ve saadet vadeden ağır, şerefli ve bir o kadar da mesuliyetli vazifelerinde parlak muvaffakiyetler dilerim.”

konusmasıyla milletvekillerinden yoğun alkış almıştır.¹²⁸ İbrahim İnal ve Bahri Bahadır'ın Meclis Murakıplıklarına seçilmesinden sonra celse kapanmıştır.

Tayfur Sökmen Hatay Devlet Reisliğine seçildiğini Atatürk'e bildirdiği telgrafında; Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliğine seçildiğini ve bu vazifeyi ifaya başladığını, Türkiye'nin Ulu önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde İstiklaline kavuşmuş Hatay'ın Atatürk'e ve büyük Türk Milletine karşı beslediği minnet, şükran ve bağlılık hislerini arzemiş, ayrıca vazifesinin icrası sırasında yüksek alaka ve irşadlarının esirgenmemesi dileklerini sunmuştur.¹²⁹

Atatürk ise 4 Eylül 1938 tarihinde; Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliğine seçildiğini bildiren telgrafı memnuniyetle aldığını, kıymetli diyar Hatay'ın en yüksek makam ve vazifesini almış olan Tayfur Sökmen'i tebrik etmiş ve Hatay'daki faaliyetlerinde muvaffakiyetini temenni eden cevabi telgrafını göndermiştir.¹³⁰ Tayfur Sökmen bundan sonra Fransa, Suriye ve Lübnan Cumhurbaşkanlarına da birer telgraf göndererek Hatay Devlet Reisliği görevine başladığını bildirmiş, 5 Eylül 1938 günü Dr. Abdurrahman Melek'i* Başvekil olarak görevlendirmiştir.

¹²⁸ A.e., s.98.

¹²⁹ Pehlivanlı,a.g.e., s.99.

¹³⁰ Sökmen,a.g.e., s.109.

***Abdurrahman Melek:** 1896 yılında Antakya'da doğdu. Halep Sultaniyesi ve Beyrut Üniversitesinde okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu, doktorluğa başladı. Hatay'ın Anavatan'a katılması mücadelesinin önde gelen liderlerinden biri oldu. Cenevre'de Fransızlarla yapılan Hatay müzakerelerine katılan Türk Heyetinde yer aldı. Hatay Devletinin kuruluşundan önceki dönemde "Hatay Valiliği" 'ne atanarak Hatay Devletinin kuruluşunun hazırlıklarını yürütmüş, Hatay Devleti kurulunca Atatürk'ün onayıyla bu Devletin Başbakanlığına tayin edilmiştir. Hatay Devleti Başbakanı ve Hatay henüz Türkiye'ye ilhak edilmemişken, aynı zamanda yürütmek üzere Gaziantep Milletvekilliğine seçilmiştir (Mart 1939). T.B.M.M.'de 6., 7. ve 8. dönem Gaziantep, 9. dönem Hatay milletvekilliği yaptı. Daha sonraki yıllarda (1958-61) T.C. Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeliği ve bir dönem Başkan Vekilliği görevlerinde de bulunmuştur. Hatay'ın Fransızlardan geri alınması için verilen mücadelenin başından sonuna kadar içinde olmuş ve çalışmış bir kimse olarak anılarını "Hatay Nasıl Kurtuldu" adlı kitabında topladı ve bu eser Türk Tarih Kurumu tarafından 1966'da basıldı. 13 Ocak 1978 tarihinde Ankara'da vefat etti.

Adalet Bakanlığına Cemil Yurtman, Maliye ve Gümrük Bakanlığına Cemal Baki, Eğitim ve Sağlık Bakanlığına Faik Türkmen ve Bayındırlık ve Tarım Bakanlığına Kemal Alpar getirilmişti.*

6 Eylül günü Hatay Bayrağı Kanunu kabul edilmiştir. Kanun 4 maddeden ibarettir. Bayrak, al zemin üzerine beyaz ve ortası al bir yıldızdır. Bu bayrağın Türk bayrağından tek farkı yıldızının içinin al olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Bayrağına çok benzeyen Hatay Bayrağı 7 Eylül günü parlak bir törenle Hatay Meclis binasına çekildi. Mebuslarla dinleyiciler taraçaya çıkararak hazır bulundular. Türk askeri bandosu Bayrak Marşı'nı çaldı. 11 pare top atıldı.¹³¹

A. Hatay Anayasasının Kabulü ve Hükümet Programı:

Kabinenin mecliste güvenoyu aldığı 6 Eylül tarihinde Mecliste Yeni Hatay Anayasası kabul edildi. Bu Anayasa, Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Sancak Anayasasının hemen hemen aynısıdır. Anayasanın 1. Maddesine göre 'Sancak' yerine devletin adı Hatay olarak kabul edilmiştir. Yine aynı maddede Hatay Devletinin Türk ekseriyetine dayandığı ve idare şeklinin Cumhuriyet olması benimsenmiştir.

* **Cemil Yurtman:** 1894'te Antakya'da doğdu. Hukuk Fakültesini bitirdi ve 1927'ye kadar Antakya'da avukatlık yaptı. Hatay Devletinde Adliye Vekilliği yaptıktan sonra avukatlık ve bir dönem Hatay Barosu Başkanlığı yaptı. 1972'de Antakya'da öldü.

Cemal Baki: Rumi 1321'de Antakya'da doğdu. Siyasal Bilgiler Okulu Maliye bölümünü bitirdikten sonra Ziraat Bankası Müfettiş Muavini, sonra Başmüfettişi, 1937'de Demiryolları Müfettişi oldu. Hatay Devleti Maliye Vekili oldu. Hatay Devleti'nin sona ermesinden sonra eski görevine döndü.

Faik Türkmen: 1908 yılında Antakya'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Dışçılık bölümünü ve Paris Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirdi. Çeşitli kurumlarda görev yaptıktan sonra Hatay Devleti Eğitim ve Sağlık Bakanı oldu. Hatay Devleti sona erdikten sonra İstanbul'a geri döndü. 1998 yılında burada vefat etti.

Kemal Alpar: 1899 yılında İskenderun'da doğdu. İstanbul'da eğitimini tamamlamasını müteakip 3 yıl denizcilik ile uğraştı. Haydarpaşa Elektrik Santrali 2. başkanı oldu. 1935'te Bayındırlık Başmüfettişi, 1938'de Hatay Devleti Bayındırlık ve Tarım Bakanı oldu. Devlet sona erdikten sonra eski görevine devam etti. 1949'da Ankara'da vefat etti.

¹³¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Eylül 1938, No:5145, s.1.

Anayasanın 2 nci maddesi ile Antakya'nın Hatay Devleti'nin başkenti olması kabul edilmiştir. Antakya en çok Türkçe konuşulan yer olması, coğrafik yapısı ve nüfus potansiyeli, ayrıca verdiği mücadele açısından başkent olması en uygun yerdi.

Anayasanın 3 ncü maddesi ile ilk seçimlere mahsus olarak belirlenmiş ifade değiştirildi ve Hatay milletinin cins ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin bir bütün olduğu hükmü getirildi.

Yapılan değişiklikler Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısına uygun, cumhuriyet idaresiyle yönetilen, laik bir devlet yaratma ve bunca yıllık mesafeyi kapatma yönünde gelişmiştir. Bütün yapılanlar Hatay'ı Türkiye'ye yaklaştırması ve Türkiye'ye katılım sürecine katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.¹³² Hatay Devleti'nin yönetim şekli ve devletin merkezinin belirtildiği birinci fasıl esas hükümlerinin orijinal metni şöyledir:

Fasıl bir--- Esas Hükümler: (Diğer Anayasa Maddeleri ektedir)

Madde :1-Hatay dahili işlerinde tam bir istiklali haiz Türk ekseriyetine müstenit ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan ayrı ve müstakil varlık teşkil eden bir devlettir.

Madde:2- Hatay Devletinin merkezi Antakya'dır.

Madde :3- Hatay'ın bütün vatandaşları kanun müvecehesinde müsavi ve ırk, dil, din farkı gözetmeksizin aynı medeni ve siyasi haklara sahip ve bila istisna kanuna riayetle mükellefler.¹³³

7 Eylül 1938 günü Meclis Hükümete geniş yetki verdi. Hükümet kanun hükmünde kararname çıkarabilecek ve uygulayabilecekti. Başbakan Abdurrahman Melek Hatay Millet meclisinde Hükümet programını okudu. "Programımızın ruhu ve esası Kemalist rejimi ve bütün icabatı olmakla beraber..." sözleriyle programın özünü vurguladı.¹³⁴ Hükümet programı 15 maddeden ibaretti. Programın birinci

¹³² **Ayn Tarihi Dergisi**, Eylül 1938, s.75-77.

¹³³ **Ayn Tarihi Dergisi**, Eylül 1938, s.75-77.

¹³⁴ **Ayn Tarihi Dergisi**, Eylül 1938, s.78.

maddesinde, verilen taahhütlerin tamamen yerine getirileceğinden bahsediliyordu. İkinci maddede devletin emniyeti için gerekli olan inzibat teşkilatının gerekliliği ve güçlendirilmesinin hükümet mesaisinin ana temalarından olduğu belirtiliyordu. Diğer maddelerinde ise ırk ve mezhep farkı gözetilmeyeceği, komşu devletlerle iyi ilişkiler kurulacağı, iktisadi vaziyetin korunması için diğer devletlerle anlaşmalar yapılacağı ve iktisadi teşekküllerin destekleneceği ve kurulacağı belirtiliyordu.¹³⁵

Dr. Vedi Bilgin'in teklifi üzerine, Hatay mücahitlerinden merhum Ahmet Türkmen'in Gaziantep'te bulunan kemiklerinin Hatay'a nakledilerek burada defnedilmesi ve ayrıca Hatay uğruna şehit olanların hatırasına bir abide yapılması kabul edildi.

B. Hatay Milli Marşı:

7 Eylül günü Suphi Bereket Mecliste Hatay Türklerinin de bir millî marşının olması gerektiğini belirterek, bütün Türkler için yapılmış olan Türkiye Millî Marşının aynen kabul edilmesini teklif etti. Teklif oybirliği ile ve alkışlarla kabul edildi. İstiklal Marşı Hatay Devletinin de milli marşı oldu.¹³⁶ Aynı oturumda şapka ulusal giysi olarak kabul edildi ve aşar vergisi kaldırıldı.

C. Tayfur Sökmen'in Devlet Reisliği Problemi:

Tayfur Sökmen hem Hatay Cumhurreisliği görevini yürütüyor, hem de Antalya Bağımsız Milletvekili olarak T.B.M.M. üyeliği sıfatını muhafaza ediyordu. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü Aras bunu devletler hukukuna aykırı bulduğu için

¹³⁵ **Ayn Tarihi Dergisi**, Eylül 1938,s.90.

¹³⁶ Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti** , s.77.

Tayfur Sökmen'in Türk vatandaşlığından ve milletvekilliğinden istifa etmesini Türkiye'nin Hatay Başmurahtası'na bildirdi. Tayfur Sökmen bu isteğe karşılık olarak, Devlet reisliği görevini Atatürk'ün isteği üzerine aldığını, esas görevinin Antalya mebusluğu olduğu, konuyla ilgili ısrar edilirse istifa edip anavatana döneceğini söylemiştir.¹³⁷

Cevat Açıkalın Sökmen'den aldığı bu cevabı Ankara'ya iletir. Sorun Atatürk'e iletilir. Atatürk Vekiller Heyetinin toplanmasını, Tayfur Sökmen'in Türk tabiiyetini ve Antalya Bağımsız Milletvekilliğini muhafaza etmesinin karara bağlanarak Sökmen'e bildirilmesini emreder. Hükümet toplanıp bunun için bir kararname hazırlar ve kararname yayınlanır. Sonuç Başmurahtas vasıtasıyla Sökmen'e tebliğ edilir. Bu pürüz de böylece giderilmiş olur (14 Eylül 1938)

Ç. Hatay Devleti Meclisinde Alınan Bazı Kararlar

Hatay Devletinde ilk genel af 23 Eylül 1938 tarihinde çıkarılmıştır. Toplamı 185 kişi olan bütün mahkumlar serbest bırakılmıştır.¹³⁸ Aslında bu durum 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi imzalanması aşamasında özellikle üzerinde durulan bir konu idi. Çünkü Hatay mücadelesinde kahramanca çarpışan insanlar işgal kuvvetlerince tutuklanmıştı. Amaç genel affın ilan edilerek bu kahramanların serbest bırakılmasını sağlamaktı. O zaman istenen af kararı 17 yıl sonra verilmiştir.¹³⁹

Hatay Hükümetinin 1 Numaralı Kararnamesi Müsteşarların tayini hakkında olup, Resmi Gazetenin 27 numaralı ve 29 Eylül 1938 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.

27 Eylül'de Lisede öğrencilerden o güne kadar alınmakta olan öğrenim ücreti kaldırılmıştır. Lise Müdürlüğüne Zekeriya Gökaytaç tayin edilmiştir. Lisede o güne

¹³⁷ A.e.,s.77.

¹³⁸ **Aynı Tarihi Dergisi**, Eylül 1938, s.85.

¹³⁹ Sökmen,a.g.e.,s.61.

kadar zorunlu ders ve bazı derslerin ana dili olarak okutulmakta olan Fransızca bundan sonra sadece yabancı dil olarak okutulacaktı. Bundan sonra Arapça öğretim yapan okul açılmayacaktı. Önceden Arapça öğretim yapanlara, bu şekilde devam edebilmeleri için izin verilmiştir.

Boşaltılmış olan İskenderun Kışlasına Türk Taburu yerleşmiştir. Alay Karargâhı Belen'den İskenderun'a nakledilmiştir. İskenderun Kaza haline getirilmiş, Kırıkhan'a bağlı olan Belen de İskenderun'a bağlanarak burada bir sulh mahkemesi kurulmuştur.

Hatay Devletinde yeniden kurulan ilk ilçe nahiye iken kaza haline getirilen "ORDU" dur. Ordu Nahiyesi'nin kaza haline geldiğini ilân eden tören 7 Ekim 1938 günü saat 15:30 da yapılmıştır. Törene Devlet Reisi, Meclis Reisi, Başvekil, Vekiller, Milletvekilleri ve müsteşarlarla kalabalık bir halk topluluğu katılmış ve büyük tezahürat yapmıştır. Hükümet Konağı açılmış, Kesep nahiyesi de Ordu'ya bağlanmıştır.¹⁴⁰ Ordu'ya (Yayladağı) ilk kaymakam olarak Lütfi Kılıç atanmıştır.

Yeni hükümet'i pek çok zorlukların beklediği muhakkaktı. İşte bekleyen zorluklardan birisi cemaatlerin birbirlerine sıcak bakmalarını sağlamaktı. Diğer bir durum ise Hatay hudut kapısının Türkiye'ye kapalı olması gibi Suriye-Hatay kapısını da Fransızlar tarafından kapatılma korkusu olmuştur. Nitekim bir müddet sonra Fransızlar bu kapıyı da kapatmak suretiyle Hatay Devleti'ni her bakımdan zor durumda bırakmıştı. Fakat Türkiye bu oyunu bozmuş, Türkiye Hududu'nu Hatay Devleti'ne açmıştı. Böylece ticari ilişkiler artmış, Fransızlar da hilenin tutmaması üzerine yanıldıklarını anlamış ve hudut kapısını tekrar açmıştır¹⁴¹

Kuruluşu gerçekleştiren ve gerekli düzenlemeleri yapan Meclis, TBMM'de olduğu gibi, 1 Kasım'da toplanmak üzere tatil kararı vermiştir.

¹⁴⁰ Mehmet Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti**, s.79.

¹⁴¹ Akçora,**a.g.m.**,s. 349.

D. Hatay'ın Devlet Olarak Kutladığı İlk Ve Son 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı :

29 Ekim 1938 günü Türkiye'nin Cumhuriyet Bayramı Hatay'da da coşkun törenlerle kutlanmıştır. Musalla mevkiinde yapılan törenlere, Fransız ve Türk askerleri katılmıştır. Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın teftişinden sonra geçit resmi yapılmış, halk askeri çalgınca alkışlamış, Sonra Gençspor bandosu ve izcileri geçmiştir. Okulların geçişinden sonra Müzik Kulübü ve esnaf kuruluşları, onları takiben de kamyonlar üzerinde düzenlenen semboller geçite katılmıştır. Cumhuriyet'in 15 nci kuruluş yıldönümü nedeniyle Devlet Reisi Tayfur Sökmen Atatürk'e bir telgraf çekerek, Hatay Milletinin en büyük bayramın on beşinci yılını kutladığı, koruyucu ve kurtarıcı büyük Atasına sonsuz saadet, sıhhat ve mutluluk dilediğini bildirmiştir.¹⁴²

E.Meclisin 2. İctimasının Açılışı:

Hatay Millet Meclisi 1 Kasım 1938 günü yeni düzenlenen Meclis binasında (eski hükümet konağı) 1.Devre 2. içtimalarına törenle başlamıştır. Oturumu saat 15:00'te Reis Vekili Vedi Münir Karabay açmış, yoklamadan sonra Devlet Reisi senelik nutkunu okumuş ve celse tatil edilmiştir.

Türkiye'de aynı gün TBMM'de yasama yılına başlamış ve açılış nutkunu Atatürk adına Başvekil Celal Bayar okumuştur. Nutukta bu milli davanın Türk-Fransız dostluk anlaşmasıyla başarıyla sonuçlandığını, Hatay'ın Millet Meclisine ve

¹⁴² Tekin, **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, s.120.

istiklaline kavuştuğu belirtilerek, bu sonuçların Türk–Fransız dostluğunun da gelişip belirginleşmesine esas teşkil edeceğine dikkat çekiliyordu.¹⁴³

Hatay ile Suriye arasındaki sınırı belirleyecek komisyon 4 Kasım'da göreve başladı. Fransız heyeti ile bir görüşmeden sonra başlayan çalışmaların kuzeyden başlatılarak güneye doğru devam edeceği açıklanmıştır.

F. Atatürk'ün Vefatının Hatay'daki Yankıları

10 Kasım 1938 günü Atatürk'ün ölümünün öğrenilmesi Hatay'da derin bir üzüntü yaratmıştır. Bütün halk yas tutmuş, bayraklar yarıya indirilmiş, çarşılar kapatılmış, okullar tatil edilmiş, minarelerde salalar verilmiş ve kiliseler çanlarını çalmıştır.

17 Kasım günü Meclis, Vefatı Münir Karabay'ın başkanlığında 10 kişilik bir mebuslar heyetinin Ankara'ya giderek Atatürk'ün cenaze töreninde bulunmasına karar vermiş ve heyet 18 Kasım günü yola çıkmıştır.

Milli matem bir ay devam edecektir. Spor, müzik, sahne gösterileri yapılmayacak, resmi kişiler ziyafet ve davetlere katılmayacaklardır.

Atatürk'ün ölüm haberi Hatay'da yayınlanan Yenigün gazetesinde “On yedi milyon Türk gözleri yaşlı, kalpleri dağlı Ebedî Şefini, en büyüğünü en büyük insanı dün son istirahatgâhına kadar takip etti, derin ve ebedî uykusuna terkeyledi.” başlığı ile verilmiştir.¹⁴⁴

¹⁴³ A.e., s. 127.

¹⁴⁴ Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti**, s.83.

G. Hatay Posta Pulları :

25 Ocak 1939 da dokuz çeşitten meydana gelen pullar tedavüle çıkmıştır. Bunlar yalnız Türkiye ile Hatay'daki posta nakliyatında kullanılacaktı. Suriye ve diğer memleketlerle yapılan haberleşmede eski pullar kullanılacaktı.¹⁴⁵

Mart 1939 da sürşarjlı* Suriye damga pullarının yerine Türkiye'nin damga pullarının sürşarj yapılarak kullanılması kabul edilmiştir.¹⁴⁶ Pul konusu uluslararası posta birliğine dahil olmayı gerektirdiğinden şimdilik Hatay adına pul kullanılamıyordu.

H. Türkiye İle Hatay Arasında Bütünleşme:

Hatay Millet Meclisi'nin 16 Şubat 1939 Perşembe günü yaptığı toplantının tarihi bir önemi vardır. Abdulgani Türkmen başkanlığında yapılan toplantının gündeminin 1. maddesinde "Anavatan Kanunlarının Hatay Kanunu Olarak Aynen Kabul Edilmesi" teklifi bulunuyordu. Teklifin gerekçesinin okunmasından sonra, 11 mebus söz alarak konuşmuştur. Söz alan mebuslardan Hamdi Selçuk, Bekir Sıtkı Kunt, Vedi Karabay, Abbas Ülkü, Zeynelabidin Cilli, İsa Kazancı, Kamil Züreykurgil, Dr.İbrahim Vedi, Nuri Aydın konuşmalarında bu kanunun ehemmiyeti üzerinde durmuşlar, düşünüşte anavatanla bir olan Hatay'ın Kanun anlamında ayrı olmasının düşünülemeyeceğini vurgulamışlar ve yapılan müzakerelerden sonra teklif alkışlarla kabul edilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ A.e.,s.84.

* **Sürşarj**: Bir sayının, kelimenin yerine geçmek için üzerine başka bir sayı veya kelime basma işidir. Çoğu kez pullara sürşarj yapılır.

¹⁴⁶ **BCA** 030.(18.01.02.86.)21.9.

¹⁴⁷ **Aynı Tarihi Dergisi**, Şubat 1939, Sayı.63, s.63; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Şub. 1939, No:5303,s.1.

“Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti Kanunları Hatay kanunları olarak kabul edilmiştir.”

“Madde 2. Bu kanunların meriyete vazı tarihile mahalli icaplara uygun olmıyanların tamamen veya kısmen tatbik edilip edilmemesine icra meclisi selahiyettardır..Tadil kanunla olur.”

“Madde 3. Meriyete giren her kanun ona müteallik kanun ve ahkamı ilga eder.”¹⁴⁸

Kanunların uygulanışını hükümet düzenleyecek, bu kanunların askerlik, kadınlara seçim hakkı, uluslararası taahhütler gibi konularla ilgili olanlarının şimdilik uygulanmaması konusunda Hükümet yetkili olacaktı.

Hatay Maliye Vekâleti Mart ayından itibaren aylıkları Türk parası ile ödeyecekti. Bundan sonra bütün devlet ödemeleri Türk parası ile yapılacaktı.

Öte yandan Türkiye gümrüklerinde Hatay'dan gelen mallar için % 99 gümrük indiriminin uygulanmasına başlanmıştır. 13 Mart günü Türk Parasının Hatay'ın resmi parası olması ile ilgili hükümetin teklifini Meclis oybirliği ile kabul etmiştir.¹⁴⁹ 16 Mart'ta Anavatanla Hatay arasında ithalât-ihracat serbest bırakılmış, Türk parasının Hatay'dan Anavatan'a girme yasağı kaldırılmıştır.¹⁵⁰

1939 yılında Türkiye’de yapılan TBMM seçimlerinde Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen Antalya’dan, Başbakan Abdurrahman Melek ise Gaziantep’ten bağımsız milletvekili seçilmişlerdir. Bu durum Hatay Devleti’nin statüsü ve Türkiye ile ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Zira Tayfur Sökmen “Ben Hatay’da Atatürk’ün ve Milli Şef İnünü’nün yüksek iradelerini tatbik eden bir memurum” diyerek vazifesinin çerçevesini çizmiştir.¹⁵¹

Türkiye’deki kanunların benimsenmesinin bir örneği olarak; Hatay Devleti'nde ilk orduevi 31 Mart 1939 Cuma günü saat 17.00 de Albay Kanatlı tarafından Antakya'da açılmıştır. Törende Albay'ın devre arkadaşları ve Hatay'da üst

¹⁴⁸ A.e.,s.64.

¹⁴⁹ **Son Posta Gazetesi**, 15 Mart 1939, No:3096, s.1.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Mart 1939, No:5330, s.1.

¹⁵¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Nisan 1939, No:5369, s.1.

gövlere atanmış olan kişilerden Hatay Zabıta Umum Kumandanı Yarbay Kemal Kılıççöte, Hatay Emniyet Müdürü İbrahim Akıncı ve Devlet Teşrifat Müdürü Hami Sunman bulunmuştur.

II. HATAY DEVLETİ'NİN SURIYE VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

A. Suriye-Hatay İlişkileri

Suriye bu dönemde Hatay Devleti aleyhinde yürüttüğü çalışmalarını sürdürmüştür. Her vesile ile Türklük aleyhine çalışmışlardır. Bağımsız Hatay Devletinin kurulmasından itibaren Suriyeliler tarafından; sınırlara tecavüz, köy baskınları, harman yangınları şeklinde yürütülen çalışmalar yeni kurulan devleti rahatsız etmiştir.

Hatay-Suriye sınır geçişleri Suriye ve Fransa tarafından Hatay aleyhine düzenlenmiştir. Nitekim 20 Ekim'i 21 Ekim'e bağlayan gece Suriye sınırı kapatılmıştır. Hatay'dan Halep' e gidecek yolculara Fransa tarafından uygulanacak işlem şöyledir: Fransızlar evvela müracaat eden yolcunun kabul edilip edilmeyeceğini Halep'ten sormakta ve Halep emniyeti olumlu cevap verdiği takdirde yolcuya pasaport verilmektedir.¹⁵² Halep'ten Hatay'a geçmek isteyenlerin ise %90'ına ret cevabı verilmektedir. Hatay ile Halep arasında yolcu nakliyatı hemen hemen durma noktasına gelmiştir. Bunda Halep'ten herkesin serbestçe Hatay hududuna girmesine izin vermemekle Hatay pazarlarının felce uğratılması, Hatay'ın meyve ve sebzelerinin çürümeye mahkum edilmesi, Hatay'ın en bol senelerinde bile

¹⁵² BCA(030.10.224.514.5)

Halep'ten Hatay'a yapılan un, buğday, eşya, etlik hayvanat sevkiyatını men ederek Hatay'ın geçim kaynaklarını köreltmek ve Hatay hastalarını Halep hastanelerine almayarak Hatay'ın sıhhi durumunu kötüleştirmek gibi amaçlar güdülmüştür.¹⁵³

B. Türkiye-Hatay İlişkileri

Hatay Devleti'nin kuruluşundan önceki döneme bakacak olursak, Türkiye'nin iç ve dış kamuoyunu Hatay konusunda aydınlatmaya öncelik verdiğini görürüz. Bu amaçla bütün yurttan "Milli Hatay Mitingleri" yapılmış, 10 Şubat 1937 tarihinde bütün gazetelere tebligat gönderilerek, gazetelerin özel bir sütun açarak milli dava olan Hatay konusunda kamuoyunu aydınlatmaları istenilmiştir. Hatay davasının iç kamuoyuna kontrollü bir şekilde mal edilmesi amacı ile yapılan faaliyetlerin yanısıra dış kamuoyuna yönelik olarak Türkiye'de ilk dış radyo yayını 8 Ocak 1937 tarihinde Hatay meselesi üzerine yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca "Hatay'da Türklere yapılan Mezalim" bir propaganda broşürü haline getirilmiş, özellikle Ortadoğu ülkelerine dağıtılma yoluna gidilmiştir. Bu amaçla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzası ile 18 Mart 1937 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğüne gönderilen şifreli yazıda, basımı için Mısır'a gönderilen broşürün İstanbul'da da Türkçe ve Arapça bastırılarak çeşitli vesilelerle Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye'ye gönderilmesi istenilmiştir.¹⁵⁴

Türkiye bu çalışmalarına paralel olarak, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Sancak Statü ve Anayasası'nı hazırlamaya başladığı günlerde, gelecekte Hatay'da uygulanacak kanunları Ankara'da hazırlamaya başlamıştır. Ankara'da CHP Genel Merkezinde bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir komisyon, adli, idari, mali, iktisadi, sına-i, kültürel ve bayındırlık kanunlarının Türk karakterine ve medeni esaslara uygun olarak yapılması için 20 Şubat 1937'de faaliyete geçmiştir. Ayrıca Türkiye gerek seçimlerde çoğunluğu sağlamak, gerekse kurulacak Hatay devletlerinde görevlendirmek amacıyla başta memurlar olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hatay

¹⁵³ Pehlivanlı, a.g.e., s.119-120.

¹⁵⁴ Sarıncı, a.g.m., s.382

doğumları 1938 yılı başından itibaren Hatay'a göndermiştir. Bu amaçla hazırlanan talimatta;

a. Bu memur ve serbest meslek sahiplerinin Ocak 1938'e kadar Hatay'a gitmeleri ve ailelerini de beraber götürmeleri,

b. Hatay'a giden her memurun ilk işinin Hatay Erkinlik Cemiyeti faal heyetini ziyaret olduğu, vakit geçirmeksizin Hatay vatandaşlığına geçmek üzere müracaat etmeleri,

c. Hatay'a giden her memurun ana vazifesinin Hatay'daki Türkleri bir tek cephe halinde hareket edecek şekilde telkin ve tenvir olduğu, ayrıca Hatay'da yapılacak ilk işin önümüzdeki seçimleri kazanmak olduğunun idraki içinde bulunmaları gerektiği,

d. Hatay'a gidecek her memur ve serbest meslek sahibinin Hatay Halk Partisi programı ve direktif altında çalışan bir üye olacağı,

e. Bütün Hataylıların Türk cephesinde toplamaya çalışacakları, özellikle Aleviler arasında Eti Türklüğünü yayarak onları milli cephede birleştirmenin en büyük vazife olacağı,

f. Hatay'a giden memurların iki yıl orada kalacakları, Başkonsolos'un izni olmadan Türkiye'ye dönemeyecekleri, memuriyet terfilerinin düzenli yapılacağı ve maaşlarının devamlı ödeneceği hususları vurgulanmaktadır.¹⁵⁵

Bu talimat çerçevesinde Türkiye'den ne kadar Hatay doğumlu memur ve serbest meslek sahibinin Hatay'a gönderildiği bilinmemekle beraber, 7 Nisan 1938 tarihinde çıkarılan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesinde "muvazene-i Umumiye ve Hususiye'den maaş alan 252 Hatay'lı memur ve müstahdemin 2 seneye kadar izinli sayılmaları" onaylanmıştır.

Türkiye'nin uluslararası konjonktürü iyi değerlendirerek Hatay meselesine el atması ve bu konudaki kararlılığını bölgedeki faaliyetleri ile de ortaya koyması Hatay

¹⁵⁵ A.e., s.383.

sınırları dışında kalan Türklerin de Türkiye'yi bir kurtarıcı olarak görmelerine yol açmıştır. Nitekim 8 Haziran 1937'de Trablusşam halkından iki kişi Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğunu ziyaret ederek bin kadar imzalı bir dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçede, Trablusşam halkının Hatay zaferinden dolayı sevinçleri ifade edilmektedir. Bu müracattan yaklaşık bir yıl sonra Şam ve civar ileri gelenlerinden kırk kadar mücahit adına geldiklerini beyan eden iki kişi İskenderun Konsolosu Fethi Denli'ye müracaat etmişlerdir. Bu kişiler para ve silah ihtiyaçlarının karşılanması halinde 5000-6000 kişiyi ayağa kaldırabileceklerini ve hareket başlayınca da giderek büyüyeceğini beyan etmişlerdir. Ayrıca 8 Temmuz 1938 tarihinde Bayır, Bucak, Nahiyelerinden Türk köylüler Antakya Konsolosluğuna müracaat ederek, Suriye hükümetinin baskılarını son derece artırdığını şapka giymeyi, Latin harfleri ile gazete ve kitap okumayı, Türkiye'yi istemediklerine dair Arapça mazbataları kendilerine zorla imza ettirdiklerini, herşeyi göze alarak göç etmek istediklerini bildirmişlerdir. Türkiye bu tür müracaatlara karşılık yatıştırıcı ifadeler kullanarak Suriye ve Fransa'nın kendi aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanabileceği davranışlardan kaçınmıştır.

Türkiye, Hatay için yürüttüğü diplomatik faaliyetlere paralel olarak, ülke içinde ve Hatay'da yaptığı çalışmalar ile Hatay'da Türklerin seçimleri kazanarak ileride Türkiye'ye ilhak edilmesinin zeminini hazırlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Hatay davasına sahip çıkarak bu konuda kararlı bir politika izlemesi Hatay sınırları dışında da itibarını bir hayli yükseltmiştir. Fakat gerek Hatay'ı gerekse Anavatanı uluslararası konjonktürde zor durumda bırakabilecek herhangi bir davranış içine girmemiştir.

Hatay Devleti'nin kuruluşundan sonra ise Hatay Devleti'nin yöneticileri kendilerini anavatanın bir parçası olarak gördükleri için Türkiye'de yürürlükte olan kanunları, Hatay Meclisinden bölüm bölüm geçirerek uygulamaya başlamışlardır. Bu yapılırken Türkiye ile sıkı bir işbirliği içinde bulunmuşlardır. Özellikle Hatay Devleti'ni Suriye ve Fransa'dan bağımsız kılabilecek düzenlemelere hız verilmiştir. 20 Ekim 1938 tarihinde Suriye'nin Hatay sınırını kapatması üzerine durum Cevat

Açıkalın tarafından Türkiye'ye telgrafla bildirilmiş¹⁵⁶ İskenderun gümrüğüne el konularak Hatay Devlet'i adına vergi alınmaya başlanmıştır. Ortaya çıkan krizde, Türkiye Hatay Devleti'ni desteklediğini ilan ederek sınırlarını açmış ve gümrük vergilerini kaldırmıştır.¹⁵⁷

Suriye'nin çıkardığı güçlükler nedeniyle Hatay'ın posta işleri Türkiye'den yürütülmüş, daha sonra Türkiye'de Hatay adına pullar bastırılarak Hatay'a gönderilmiştir.

Hatay'daki devlet memurlarının maaşı Türk parası ile ödenmeye başlanmış, daha sonra Merkez Bankası İskenderun'da bir şube açmıştır. Ayrıca Hatay vatandaşlarının Türkiye Konsolosluklarından pasaport alarak seyahat etmeleri de sağlanmıştır. Diğer taraftan emniyetin sağlanması ve eğitim konusunda gerekli düzenlemeler hızla gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁸

Hatay'da yapılan bu faaliyetler Türkiye ile koordineli bir şekilde yürütülmüştür. Nitekim Türkiye'de de çalışmalar Hatay'ın anavatana katılması yönündeydi. Koordinasyon amacıyla Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu başkanlığında bir Hatay İstişari Heyeti ve bir de Hatay bürosu tesis edilmiştir. Türkiye Kanunlarının Hatay Devleti Kanunu olarak kabul edilmesiyle gerekli hukuki düzenlemeler tamamlanmıştır. Hatay Devleti kadrolarında da gerekli düzenlemeler yapılarak Fransız ve Suriyeli etkisinden arındırılmıştır.

¹⁵⁶ **BCA**(030.10.224.514.5); **BCA**(030.10.224.514.19)

¹⁵⁷ Sökmen,**a.g.e.**, s.115.

¹⁵⁸ Pehlivanlı,**a.g.e.**, s.126.

III. HATAY'DA HALK PARTİSİ VE HALKEVLERİ

Ağustos 1937 tarihinde Antakya Konsolosluğunu açan Türkiye resmen Hatay'da Halk Partisi ve Halkevleri de kurmaya başlamıştır. Ancak fiili kuruluşuna bakacak olursak Hatay Halk Partisi 1934 yılında, halkın yanlış yollara sevk edilerek istismar edilmesine meydan vermemek ve Türk tezleri etrafında toplanmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Gayri resmi olarak faaliyetlerini yürüten ve "Hatay Egemenlik Cemiyeti" veya "Sancak Halk İdare Heyeti" gibi isimlerle faaliyet yürüten Hatay Halk Partisi kurucuları Milletler Cemiyeti Komisyonlarının Hatay'da çalışmalara başladığı zaman, Fransız mandater memurlarının Hatay'da Türklerin resmi bir temsilcisi veya kuruluşunun olmadığını ileri sürmeleri üzerine Partiyi resmen tescil ettirmişlerdir. Böylece resmi kuruluşu da tamamlanan Parti'nin Hatay sınırları içindeki adı Halk Partisi, Hatay sınırları dışındaki adı ise "Hatay Erkinlik Cemiyeti" olarak anılmıştır. Partinin başkanlığını Abdülğani Türkmen; Genel Sekreterliğini de Vedii Münir Karabay yürütmüştür. Bundan sonra Hatay Türklerinin Cemaat reisi sıfatıyla Halk Partisi Başkanı, mandater makam ve Milletler Cemiyeti Komisyon üyeleri nezdinde temsil etmiştir. Parti bütün resmi görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu ile birlikte hareket ederek Ankara'nın talimatları çerçevesinde kalmaya özen göstermiştir. 1938 yılı başlarında Halk Partisi'nde bazı değişiklikler yapılarak, Abdurrahman Melek, Rasim Yurtman, Abdullah Mürsel, Vedii Münir Karabay ve Vedii Bilgin'den oluşan bir "Heyet-i Faale" ihdas edilmiş, bu heyet müstakbel "Hatay Kabinesi" Parti teşkilatı da Hatay Devleti'nin iskeleti olarak düşünülmüştür.¹⁵⁹

Hatay'da açılan halkevlerinde faal bir şekilde çalışarak Alevilik, Kürtçülük ve Ermenilik propagandasına karşı halkı kazanabilecek yetişmiş elemanın Hatay'da yeterli sayıda bulunmaması sebebiyle, Ankara'ya müracaat eden Rahmi Apak,

¹⁵⁹ Sarımay, a.g.m., s.380.

Türkiye’de Halkevlerinde dil, temsil, sosyal yardım ve köycülük kollarında yetişmiş idealist 25 kadar kadın ve erkek öğretmenin Hatay’da görevlendirilmesi istenmiştir. İstenilen öğretmenler Türkiye tarafından gönderilmiş ve Hatay’da Türkçülük adına faydalı faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁶⁰

Antakya'da kurulan Halk Partisi ve Halkevleri zamanla diğer kazalarda da şubeler açarak halkı kazanma yolunda çok faydalı çalışmalar yapmıştır. Öncelikle Fransız Mandaterliği altında gerek kişisel, gerek mandater memurların bir takım oyunları ile Türkler arasında ortaya çıkan bölünme ve iç çekişmeler ortadan kaldırılmış, Türklerin birlikte hareket etmeleri sağlanmıştır.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 27 Ocak 1937'de Hatay'ın "ayrı bir varlık" olduğunun onaylaması üzerine Hatay Egemenlik Cemiyeti yayınladığı beyannamede, Türklerin kendi aralarındaki problemleri bir tarafa bırakarak işbirliği içinde çalışmaları, Çerkezleri Türklerden ayrı görmedikleri, Alevilerin tarihi menşei itibarıyla Türk oldukları, benzerlerinin sadece Türkiye'de ve Türkler arasında bulunduğu vurgulanmakta ve Arapların Türklerle birlikte olmaları gerektiği, Türk dostluğunun Suriye'nin istiklali için de zaruri olduğu, Türklerin Ermenilerle iyi geçinmek niyetinde oldukları gibi hususlar vurgulanarak bütün unsurları Hatay'ın bağımsızlığı amacıyla birlikte hareket etmeye davet eden birleştirici ifadeler kullanmıştır.

Diğer taraftan Parti ve Halkevleri, Fransız memurlarının Hatay'da yaşayan unsurları birbirlerine düşürerek hakimiyetlerini devam ettirme politikası çerçevesinde başta Alevi kesim olmak üzere diğer unsurları Türkler aleyhine kışkırtmasına karşı bir takım çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Fransızların Alevileri "Siz ne Türk, ne Arap ve ne de Müslümansınız, sizler ehli salıp bakayası olduğunuzdan Türkler ve Araplar sizlere fena muamele yapmaktadırlar..." propagandası ile tahrik etmelerine karşı Türk Tarih Tezinin polüler olduğu bu dönemde Alevilere "Eti Türkü" ismi verilerek kazanılmaya çalışılmıştır. Alevilerin "Eti Türkü" olduğu ve

¹⁶⁰ Pehlivanlı, a.g.e., s.128.

Türklerden ayrı düşünölmeyeceği yolunda yapılan çalışmalar sonucu Alevi kesim Türklerle işbirliği yapmaya ve seçimlerde birçok bölgede Türk listelerine yazılmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Türklerle birlikte hareket eden Aleviler üzerinde şiddet ve baskılar artmıştır. Bu baskılara Halk Partisi yetkilileri karşı çıkararak Alevilerin bir kısmını daha yanlarına almayı başarmışlardır. Hatta İskenderun 'da birçok Alevi yapılan tehdit ve baskılara karşı 1938 Mayıs'ının ilk haftasında Halkevi'ne başvurarak himaye talep etmişler. 11 Mayıs 1938'de Milletler Cemiyeti Konseyi ve bizzat Atatürk'e de başvurarak baskıların kaldırılmasını istemişlerdir. Ayrıca 1937 'de kabul edilen Sancak Statü ve Anayasasında Müslömanlar diye bir cemaat bulunmamasına rağmen, Mandater makamlar Türkleri bölmek amacı ile Ağustos 1937'de bir Müslöman partisi kurdurmaya çalışmışlardır. Seçimlerde de halkı Müslöman Sünni olarak yazdırma girişiminde bulunmuşlardır. Parti ve Halkevleri gerekli çalışmaları yaparak bu tür bölünme girişimlerini önlemiş, bir kısım Arapların da Türk listelerine yazılmasını sağlamıştır.¹⁶¹

IV. HATAY'IN ANAVATAN'A KATILIŞI VE HATAY DEVLETİNİN SONA ERMESİ

Atatürk Türkiyeyi, Hatay sorununu, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesinin hemen ardından ele almış ve üç yıl süren etin bir diplomasi savaşını sonunda, onu da barışçı yoldan kesin bir özöme bağlamıştır.

Atatürk'ün Hatay davası için göstermiş olduğu büyük ilgi Hatay'ın kurtuluğu için büyük ve önemli adımların atılmasına sebep olmuştur. Ancak Hatay'ın anavatana katılışını göremeden Atatürk'ün vefat etmesi büyük üzüntüye neden olmuştur. Bu olay bütün dünyada olduğu gibi Hatay'da da sonsuz bir

¹⁶¹ A.e., s.382.

üzüntü ve eleme sebep olmuştu. Fakat bu durum, çalışmaların devam etmesine ve Hatay'ın Anavatan'a bağlanmasına gayreti azaltmamıştır.

Ancak bu dava aleyhinde çalışanlar propaganda faaliyetlerini de eksik etmemişler ve Hatay davasının artık eskisi gibi hızlı yürütülemeyeceğini yaymak suretiyle morallerin bozulmasına çalışmışlar, bu arada bir kısım kaçaklar geri dönerek muhalefetlerini artırmışlar, Suriye basını hoşla gitmeyen yazılar yazmaya başlamış, İskenderun'da İtalyan tebaasından olanlar da siyasi propaganda faaliyetlerini artırmışlar ve davanın zayıflaması için çaba harcamaya çalışmışlardır.

Ancak 1939 Martında Türkiye'de yapılacak Milletvekili seçiminde Tayfur Sökmen'in Antalya'dan, Abdurrahman Melek'in Gaziantep'ten aday gösterilmeleri ve Büyük Millet Meclisine seçilmeleri Hatay'ın Anavatan'a katılmak üzere bulunduğu kanaatini ortaya çıkarmıştı. Bu durum kökü yabancılara dayanan sabotaj hareketlerini başlatmış, huzuru bozma hareketleri sonucu endişeler artmaya başlamıştı.

Hatay Devleti bir yandan kuruluşunu tamamlamaya çalışırken ve hükümet programına göre halkın refah seviyesini arttırmayı düşünürken, diğer yandan da Türkiye ile birleşme arayışı içine girmiş, 29 Mayıs 1937 andlaşması ile hem Türkiye'nin hem de Fransa'nın ortak garantisi altında bulunduğundan, Hatay'ın Anavatan'a katılma istekleri yeni problemleri beraberinde getirmişti.

2 nci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı, Avrupa'da devletlerin müttefik arayışına girdiği döneme rastlayan Hatay sorunu, Fransa'nın Almanya'ya karşı Türkiye ile anlaşmaya varmak isteğinin neticesinde çözümlenecektir. Zira Avrupa'daki gelişmeler çerçevesinde Fransa Türkiye ile Doğu Akdeniz'de ve Balkanlarda bir dayanışma aramaya başlamıştır. Temmuz 1938'de Türkiye'ye bu isteğini hissettirmiş, Eylül 1938'de de resmen anlaşma teklif etmiştir.¹⁶² Ancak Fransa'nın Avrupa'da iyice sıkıştığını gören Türkiye Hatay sorununun çözümünü böyle bir ittifak için ön şart olarak sunmuş ve o dönemde Türkiye tarafından bu talep kabul edilmemiştir.

¹⁶² Pehlivanlı, a.g.e., s.131.

Fransa 1939 yılı başından itibaren Suriye’de manda rejiminin süreceğini dikkate alarak Hatay’ın ona bağlı tutulmaması gerçeğini anlamaya başlamıştır. Nitekim 1939 yılında Fransa’nın Ankara büyükelçisinin Paris’e gönderdiği raporlarda; Türk yöneticilerinden Hatay konusunda esneklik beklenemeyeceği ancak Hatay’ın tamamen Türkiye’ye katılmasına Suriye’nin karşı çıkacağı, bu nedenle de sınırların yeniden düzenlenmesinin Türkiye’ye teklif edilebileceği belirtilerek, karşılığında Türkiye’den istenen ittifakın gerçekleşebileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye’ye Hatay’ın bir bölümünün verilmesi konusunda Fransa tarafından götürülen teklif Türkiye tarafından kabul edilmemiş, Hatay sorununun tümüyle halli istenmiştir.

Bu arada 15 Mart 1939’da Almanya’nın Çekoslovakya’yı, İtalya’nın da 7 Nisan 1939’da Arnavutluk’u işgal etmesi ile Avrupa’da 2 nci Dünya Savaşı’nın eşğine gelinmiştir. İtalya’nın Arnavutluk’u işgali ile başlayan Türk İngiliz ittifak görüşmelerine Fransa da katılmak istemiş; ancak Türkiye Hatay konusu çözümlenmeden Fransa ile ittifak kuramayacağını belirtmiştir. Türk-İngiliz görüşmeleri sonunda 1939 Türk-İngiliz ittifakına temel teşkil edecek olan ortak demeç, 12 Mayıs 1939’da açıklanmıştır. Bu ortak demeç neticesinde ilan edilen Türkiye-İngiltere ittifakına Fransa da, Hatay meselesinin Türkiye’nin istediği şekilde hallini kabul ederek dahil olmuş, 23 Haziran’da anlaşma yapılması kararlaştırılmıştır.

Hatay halkı katılım kararı için bayram hazırlıklarını sürdürmekte ve bu mutlu günü hasretle beklemektedirler. Bu bayram için yapılacak hazırlıkları tespit ve idare etmek üzere Antakya’da Başkonsolos Fethi Denli, İskenderun’da Konsolos Ahmet Umar’ın başkanlıklarında birer komisyon teşekkül edilmiştir.¹⁶³

23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında, Paris’te Türk-İngiliz ortak demecinin aynısı, yine aynı gün Ankara’da Türkiye ile Fransa arasında Hatay meselesini tümünden halleden, yani Hatay’ın Türkiye’ye katılımını belgeleyen anlaşma imzalanmıştır.¹⁶⁴

¹⁶³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 1939, No.5428, s.1.

¹⁶⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Haziran 1939, No.5429, s.1.

Andlaşma Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ren Masigly tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Milletler Cemiyeti sınır komisyonunun 19 Mayıs 1939'da belirlediği Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye sınırı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösterecek, iç işlerine karışmayacaktı. Fransız askerleri de bir ay içerisinde Hatay'ı terk edecek, Hatay Devleti vatandaşları ülke değişikliği sebebiyle uyrukluk seçme hakkına sahip olacaktı.¹⁶⁵

Türkiye henüz Fransa ile Hatay'ın ilhakı konusunda anlaşmaya varmadan Avrupa'daki durumu göz önünde bulundurarak Fransa'nın buna mecbur olacağını öngörmüş, ve hazırlıklarını 1939 yılı ilk aylarında tamamlamıştır. Örneğin 10 Nisan 1939'da, Hatay'ın Türkiye'ye katılması durumunda TBMM'den buraya seçilecek milletvekillerinin tespiti çalışmalarına başlanmıştır. Yapılan çalışma neticesinde 7 milletvekili çıkaracağı tespit edilen Hatay için 7 asil, 7 yedek üye belirlenmiş, Hatay Valisinin kim olacağına karar verilmiştir. Devletin kurulmasından itibaren Türkiye ile koordineli bir biçimde yürütölen faaliyetlerle Hatay, adeta Türkiye'nin bir parçası haline gelmiş, anılan anlaşma imzalanması ile bu durum sadece resmîyet kazanmıştır.

30 Haziran 1939'da Hatay Meclisi Abdölgani Türkmen reisliğinde fevkalade bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda otuzdan fazla imza ile şu karar verilmiştir:

“Türk camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatayın anavatana kavuştuğunun bir kararla tespitini teklif ederiz.”¹⁶⁶ Bu kararla Hatay Meclisi Anavatana katılma kararı vermiş, Abdölgani Türkmen'in aşğıdaki sözleriyle "Hatay Hükümetine" son verilmiştir.

“Muhterem arkadaşlarım,

Bugünkü fevkalade toplantımızla Meclisimiz en şerefli vazifesini yapmış, Hatay'ın kopmaz bir parça olarak anavatana kavuştuğuna ittifakla karar vermiştir.”

¹⁶⁵ Soysal, a.g.e., s.351.

¹⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1939, No.5428, s.1.

“Bu isabetli karardan dolayı hepinizi sevgi ve saygı ile selamlar ve tebrik ederim.”

“Arkadaşlarım,

Hatay millet meclisi bütün çalışmalarında anavatana en sadık duygularla bağlanmış, Milli Şef İsmet İnönü'nün yüksek arzuları dahilinde hareket etmiştir.”

“Bu, bizim için unutulmaz şeref hatıralarıdır. Hatay'ı kurtaran büyüklerimize en derin şükran ve tazimlerini ifade etmekle mes'udum. Tarihi vazifesini ikmal eden Hatay Millet Meclisini dağıtıyorum”¹⁶⁷

Başbakan Abdurrahman Melek ; “Biz susalım, tarih konuşsun” diyerek son sözü söylemiş, Hatay Devleti, tarihe 17 nci Türk Devleti olarak geçmiş ve 30 Haziran 1939 saat 17.45'te sona ermiştir.¹⁶⁸

Böylece sabık Hatay Devlet Başkanı ve Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen 1 Temmuz günü veda ziyaretlerinde bulunmuş ve 2 Temmuz'da Ankara'ya uğurlanmıştır.

Türkiye de 7 Temmuz günü bir yasa ile Hatay ilini kurup bağlanma işlemini kesinleştirmiş, yönetim Türkiye Fevkaleda Komseri Cevat Açıkalın'a devredilmiştir. Anılan tarihte çıkarılan “ Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun” ile merkezi Antakya olmak üzere Hatay Vilayeti kurulmuştur.¹⁶⁹

Ayrıca 7 Temmuz 1939 günü; Hatay halkının askerlik işleri düzenlenmiş¹⁷⁰, İskenderun Limanının Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne, Payas-İskenderun Demiryolunun Devlet Demiryolları Liman İşletme Umum Müdürlüğüne devri karara bağlanmıştır.¹⁷¹

Öte yandan 10 Temmuz'da Suriye adına Meclis Başkanı Nasuhi Buharı Fransız Hükümeti'ne bir nota vermiş, kendisinin haberi ve izni olmadan yapılan

¹⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1939, No.5428, s.1

¹⁶⁸ Tekin, **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, s. 162.

¹⁶⁹ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3711; s.1711,1712; **Resmi Gazete**, 11 Temmuz 1939, Sayı.4255.

¹⁷⁰ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3712, s.1743.

¹⁷¹ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3714, s.1746.

bu anlaşmanın, mandanın amacına ve ilgili hakların isteğine ters düştüğünü açıklamıştır. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkan özel bir kanunla Hatay Anavatan'a katıldıktan sonra Fransız askerleri de Hatay'dan çekilmiş, 17 Temmuz 1939 tarihinde ilk Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer görevine başlamış¹⁷², 23 Temmuz 1939 günü Hatay'a gelen Türk Heyeti ve mahşeri bir kalabalık ile katılış töreni üç gün üç gece devam eden şenlikler ile Hatay'ın Kurtuluş Bayramı kutlanmıştır.

Daha sonra ise Hatay Devleti bayrağı İsmet İnönü'ye teslim edilmiş, bu davada Hatay Türkleri güzel yurtlarını Anavatan'ın bölünmez bir parçası olduğunu ve Misak-ı Millî hudutlarından birini daha gerçekleştirmenin huzurunu ve zevkini tatmışlardır.

Hatay konusunda yapılan anlaşmaya göre, Hatay halkından isteyenlerin altı ay içerisinde Suriye ve Lübnan vatandaşı olabilme hakkı verilmiştir. Türk yetkililerin Hatay'da kalacakların bütün Türk vatanadaşlarının faydalanacağı haklardan faydalanacaklarını açıklamalarına rağmen, Beylan , İskenderun, Kırıkhan ve Antakya'da bir çok Ermeni Suriye ve Lübnan'a göç etmiştir.Vatandaşlık seçme hakkı kullanılarak Suriye ve Lübnan'a yapılan göçlerden sonra Hatay Vilayeti nüfusunun yaklaşık 210.000 kişi civarında kaldığı tahmin edilmektedir.

¹⁷² BCA(030.10.225.515.23)

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Andlaşması ile Suriye’de (Fransa’da) kalan Hatay, 1939 yılında Türkiye’ye katılmıştır.

Şu anda Türkiye’nin bir ili olan Hatay 1938-1939 yılları arasında bir yıla yakın bir süre ile Devlet statüsünde bulunmuş, millet meclisi oluşturulmuş, bu mecliste bir çok önemli kararlar alınmıştır. Hatay Devleti Millet Meclisi ilk açıldığı günden (2 Eylül 1938) Türkiye’ye katılma kararının alındığı 30 Haziran 1939 tarihine kadar 40 toplantı yapmış, bu toplantılarda 67 kanun çıkarmış ve hükümet 203 Kararname yayınlamıştır. Hatay Devleti’nin verdiği en son ve en önemli karar ise Türkiye’ye katılma kararı olmuştur.

Milli Mücadele döneminde İtilaf devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara da konu olan Hatay bölgesinin durumu bir çok anlaşma ve olay neticesinde önce dış işlerinde Suriye’ye bağlı, içişlerinde özgür bir sancak, daha sonra Müstakil Hatay Devleti statüsüne kavuşmuş ve neticede Türkiye’nin bir ili haline gelmiştir. Bu kısa sürede olan basit bir olay değildir. Bu başarı Hatay halkının kanı, gözyaşı, azmi, iradesi, verdiği mücadele ve anavatana bağlılıkları ile Atatürk’ün izlediği barışçı ve akılcı politikanın eseridir.

Ayrıca kazanılan zaferde 1930’lu yıllarda Avrupa’da gelişen olaylar, 2 nci Dünya Savaşının Fransa’da duyulan endişesinin kendi lehimize çevirmeyi başarmamızın da etkisi azımsanamaz.

Hatay sorunu Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyetinin yaşadığı dış politika ile ilgili olayların en çetinedir. Her ne kadar Atatürk bu mutlu olayı görememiş ise de Atatürk’ün üstün gayretleri ve izlemiş olduğu millî politika sonucu "Kırk Asırlık Türk Yurdu" düşman elinde bırakılmamıştır. Misak_1 Milli sınırları içinde olmasına rağmen milli mücadele sırasında Fransa ile silahlı çatışmanın durdurulması pahasına Hatay’ın Türkiye sınırları dışında bırakılmasına göz yumulmuştur. Ayrıca 1921

tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi Türkiye'nin ilk defa bir batılı devlet tarafından tanınıyor anlamına gelmesi bakımından önem arz etmektedir.

16 Ekim 1921 günü meclisin gizli oturumunda tartışılan söz konusu itilafname ile ilgili olarak, Mustafa Kemal Paşa "Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle hat hatt-ı hudut olacaktır." sözleriyle ileride gücümüz doğrultusunda gerekeni yaparız demek istemiştir.

1921 tarihli Ankara İtilafnamesi ile İskenderun ülke sınırları dışında kalırken, Türkiye Hükümeti bu sancakta kalan Türk unsurun menfaatlerini koruyacak şekilde ve bu bölgenin bağımsızlığı için gerekli zeminin oluşmasını sağlayacak maddeler koydurmuştu. İtilafnamenin 7. maddesi ;"İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır." ibaresini içermektedir.

Böylece bu madde ile İskenderun için özel bir statü meydana getirilmiş oluyordu.

Hatay'ın çilesi yalnızca Hatay'da değil, Anavatanda da çekilmekteydi. Atatürk 15 Mart 1923'te Adana'ya yaptığı seyahat esnasında Antakya ve İskenderunlular kendisini siyah giyinerek karşılamış, bu grubun arasında dört kadın "Gazi baba bizi de kurtar " yazılı bir pankartla yolunu kesmişlerdi. Atatürk o esnada söylediği "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalmaz" sözünü söyleyerek oradaki kalabalığı duygu seline boğmuştur.

Ancak vatanın bulunduğu durum ani hareket edilmesini engelliyordu ve zamanı geldiğinde gerekli girişimler yapılarak Hatay Türk ili olacaktı.

Türkiye Boğazlar meselesinde kazandığı uluslar arası hukuk yoluyla hak arama ve elde etme tecrübesini Hatay konusunda da çok iyi değerlendirmiştir. Önce Hatay'a bağımsızlık verilmesi sonra da Türkiye'ye katılımı şeklinde iki aşamalı olarak bu sorunun halli yoluna gidilmiştir.

Sonuç olarak barışçı yollarla, kan dökülmeden, dünyada gelişen olayları iyi değerlendirerek, hukuki zemini iyi hazırlayarak ve şüphe götürmeyecek şekilde Hatay meselesi halledilmiş, Hatay elde edilmiştir.

Türkiye ile Fransa arasında Hatay uyuşmazlığı 23 Haziran 1939 Ankara Andlaşmasıyla kesin biçimde çözülmüş, 24 Temmuz'da ise son Fransız askeri de Hatay'dan çekilmesi ile Hatay Anavatan'a katılmış ve 19 Ekim 1939'da yine Ankara'da Türkiye-İngiltere-Fransa üçlü ittifakı imzalanarak durum biraz daha garanti altına alınmıştır. Fakat Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Nitekim bu durum ancak daha sonra yapılan 15 Mart 1940 sözleşmesiyle sağlanabilmiştir.

Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını ilânı ile İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle 8 Mart 1946 günü tanımış, onunla siyasal ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Neticede Türkiye'nin İlk Şam Elçisi Abdullah Aksin 26 Haziran 1946, ilk Suriye Elçisi İhsan Şerif 2 Temmuz 1946 da göreve başlamıştır.

Türkiye'nin bütün iyi komşuluk münasebetlerine rağmen Hatay'ın Anavatan'a katılmasından önce Türk vatanına karşı sürdürülen soğuk savaş Anavatan'a katılmasından sonra da devam etmiş, bu günlere kadar toprak bütünlüğümüzü tehdit eden bölücü faaliyetler komşu ülkelerden ve bilhassa Suriye'den gelmeye devam etmiştir.

Türk Fransız anlaşmasından hemen sonra Suriye partileri olan Kitle-i Vataniye, Şebender, Usbetül Ametül Kavmi ve El Şebibetül Ametül Kavmi ve El Şebibetül Vataniye Partileri gerek yayınladıkları beyannamelerle, gerekse yayın organlarında verdikleri demeç ve Milletler Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmişlerdir. Suriye Meclisi de anlaşmayı red ve protesto ederek Meclis Başkanı vasıtasıyla Fransa ve Milletler Cemiyeti konseyine birer telgraf göndermiş, yapılan anlaşmanın onaylanmamasını talep etmişlerdir. Bu arada Hatay'ın Türkiye'ye katılımı nedeniyle Ermeniler de Hatay'daki Arapları Türkler aleyhine kışkırtmışlar, Fransayı da protesto etmişlerdir.

Bu arada Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine özellikle Ermeniler de Hatay'da kalan Arapları Türkler aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar ve Fransa'yı da protesto etmişlerdir. İtalyan hükümeti de 10 Temmuz 1939'da Fransa'ya verdiği notada, 1920 San Remo Konferansı devletlerinden biri olarak, kendisinin görüş ve onayı alınmadan yapılan bu anlaşmanın Mandanın amacına ters düştüğünü ileri sürerek protesto etmiştir. Fransa ise bu notaya verdiği cevapta anlaşmanın, 1921 Ankara Anlaşması'nın bir sonucu olduğu ve bu durumun Türkiye- Suriye ilişkilerinin iyileşmesine yarayacağı belirtilmiştir.

Suriye ilk tepkiden sonra, 1944 yılında Fransa'nın Suriye adına yaptığı ikili anlaşmaları kabul ettiğini bildirmiş, dolaylı olarak 1939 anlaşmasını da kabul etmiştir. Türkiye Suriye'nin bu olumlu politika değişikliği nedeniyle 1946 yılında Suriye'yi tanıyarak Şam'da bir büyükelçilik açmıştır.

Ancak Suriye 1950 yılından sonra yeniden politika değiştirerek Hatay konusunu gündeme getirmiş, Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı konusunda propagandalara başlamıştır. Hatay topraklarını her türlü haritada kendi millî sınırları içinde göstermeye devam etmektedir. Yine Hatay konusunda Suriye 1983 yılından beri Suriye coğrafyası ders kitaplarında ülkenin kuzey sınırlarını ülkemizin güneydoğu sınırları içine kadar dayandırmış, Türkiye-Suriye sınırını, Dicle-Habur kavşağından başlatarak, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana ve İçel illeri çekinmeden gösterilebilmiştir.

Suriye bununla da kalmamış tıpkı Yunanistan'ın megali-ideası gibi bu toprakların Türkiye tarafından silah zoru ile ele geçirildiğini iddia edebilmesi ve yayılcı politikasının bir sonucu olarak bizden toprak talebinde bile bulunabilmesi düşündürücüdür. Bu çerçevede "Büyük Suriye" hayali ile hareket ederek Hatay konusunu sürekli iç kamuoyunda canlı tutmuştur. Suriye'nin bu politikasının temeli, bir kısım Arap ülkelerinin ve soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin de desteğiyle Türkiye'nin Ortadoğu'da güçlü ve etkin bir konuma gelmesini engellemek olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin Hatay davasına sahip çıkarak kararlı bir politika izlemesi, Hatay sınırları dışında da nüfuzunu ve itibarını bir hayli yükseltmiştir. Fakat ne Hatay'ı ne de Türkiye'yi uluslar arası platformda zor durumda bırakabilecek herhangi bir davranışa girişilmemiştir. Başta Atatürk olmak üzere Türk Devlet adamları, 2 nci Dünya Savaşı eşiğinde, Ortadoğu ve Balkanlardaki güç dengesinde Türkiye'nin taşıdığı ağırlığı, yani jeopolitik konumunu çok iyi değerlendirmiş, herhangi bir savaşa yol açmadan Hatay'ı elde etmeyi başarmıştır. Bu sonucun elde edilmesini sağlayan, hiç şüphe yoktur ki, Hatay sorununu şahsi meselesi olarak gören, orada yaşayan halkın Türkiye vatandaşı olması yolunda verilmesi gereken en kararlı ve akılcı politikayı izleyen ve maalesef mutlu sonucu yaşamaya ömrü yetmeyen Atatürk'tür.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.18.01.02.86.)21.9.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.224.514.5)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.224.514.19)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.224.514.5)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.225.515.23)

Düstur, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3711.

Düstur, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3712.

Düstur, 3. Tertip, Cilt.20, Kanun No.3714.

Resmi Gazete 11 Temmuz 1939, Sayı.4255.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1921(1337), C.II, Devre 1, İçtima 94, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1.11.1936, Devre V, C.13.

TBMM Zabıt Ceridesi ,27.11.1936, Devre V, C.13.

SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi Dergisi, Ocak 1938, no:50.

Ayın Tarihi Dergisi, Temmuz 1938, Vesikalar.

Ayın Tarihi Dergisi, Temmuz 1938,SAYI:56.

Ayın Tarihi Dergisi, Ağustos 1938, Sayı:57.

Ayın Tarihi Dergisi, Eylül 1938, sayı:58.

Ayın Tarihi Dergisi, Şubat 1939.

Akşam Gazetesi,22 Ağustos 1938.
Akşam Gazetesi, 10 Ekim 1936, No.6459.
Akşam Gazetesi, 23 Mart 1937, No.6618.
Akşam Gazetesi, 24 Mart 1937, No.6619.
Akşam Gazetesi, 26 Nisan 1937, No.6652.

Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1936, No.4458.
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1936, No.4489.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak 1937, No.4568.
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Şubat 1937, No.4570.
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Şubat 1937, No.4571.
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1937, No.4627.
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1937, No.4628.
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1937, No.4633.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1937, No.4685.
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mart 1938, No.6938.
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1938, No.5022.
Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1938, No.5035.
Cumhuriyet Gazetesi, 4 Haziran 1938, No.5049.
Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1938, No.2835.
Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1938, No.5058.
Cumhuriyet Gazetesi,5 Temmuz 1938, No 5080.
Cumhuriyet Gazetesi,21 Temmuz 1938, No 5096.
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Eylül 1938, No.5139.
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1938, No:5140.
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Eylül 1938, No:5145.
Cumhuriyet Gazetesi, 18 Şubat 1939, No:5303.
Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mart 1939, No:5330.
Cumhuriyet Gazetesi, 25 Nisan 1939, No:5369.
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Haziran 1939, No.5429.

Son Posta Gazetesi, 13 Haziran 1938, No.2826.

Son Posta Gazetesi,14 Temmuz 1938, No.2857.

Son Posta Gazetesi, 15 Mart 1939 No:3096.

KİTAPLAR

- Akçora,Ergünöz: ‘‘Hatay’ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri’’, Yay.Haz.:Berna Türkdoğan, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Akçimen Mehmet: **Mustafa Kemal Paşa ve İskenderun Sancağı(1915-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001.
- Akyüz, Yahya : **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, TTK Yayınları,1976.
- Armaoğlu, Fahir: **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları,(1948-1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1991.
- Aslan ,Kadir : **Milli Mücadelede Dört Yol**, Hatay, Kültür Ofset Basımevi, 1991.
- Çeçen, Anıl : **Türk Devletleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1995.
- Eyicil, Ahmet: **Siyasi Tarih**, Ankara, [y.y], 1990.

Gönlübol, Mehmet: **Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası, Milletler arası Münasebetler**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, 1963.

Gönlübol, Mehmet; Cem Sar :
Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919-1938),Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,1990.

Genel Türk Tarihi, Editörler: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, cilt 8.

Hatipoğlu, Süleyman: **“Atatürk ve Hatay’ın Anavatana Katılması”**,Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:102(Haziran 1996).

Melek, Abdurrahman: **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara, TTK Basımevi,1996.

Meray, Seha L.: **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, İkinci Takım, Cilt.1, Kitap.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Mumcu, Ahmet: **Tarih açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 11 nci Baskı, 1988.

Nasuhioğlu, İlhami : **“ Atatürk, Hatay’ı, Hasta Halinde İken Almıştı“ Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, Kasım 1981.

Özel, Sabahattin: **Büyük Milletin Evladı ve Hizmetkarı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006.

Pehlivanlı, Hamit; Yusuf Sarınay ; Hüsamettin Yıldırım:
Türk Dış Politikasında Hatay,(1918-1939), Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.

- Saraç, Serdar Yılmaz :**Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1989.
- Sarınay, Yusuf : “Atatürk’ün Hatay Politikası”, Yay.Haz.:Berna Türkoğan, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- Sonyel, Salahi: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara, TTK Yayınları,1986.
- Soysal, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, Ankara, TTK Basımevi, 2 nci Baskı, 1989.
- Sökmen, Tayfur: **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**,Ankara, TTK Basımevi,1978.
- Süslü, Azmi: **Tarihte Türk Devletleri II**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi,1987.
- Şimşir, Bilal N.: “Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, **Bellekten**, Ankara, TTK Basımevi, C.45/1, Sayı :177 (Ocak 1981).
- Tekin,Mehmet : **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, Antakya, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Tekin,Mehmet: **Hatay Tarihi**, Antakya, Kültür Ofset Basımevi, 1993.
- Tekin, Mehmet: **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti** , Antakya, Antakya Ticaret Ve San.Odası, 1986.

Tutar, Adem: **Türkiyenin Güvenliği Sempozyumu** (Elazığ,17-19 Ekim 2001), Elazığ, 2002.

Yurt Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-1984.

EK-A

TÜRK-FRANSIZ ANLAŞMASI

Ankara, 20 Ekim 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti, iki ülke arasında bir anlaşma yapmak isteği ile,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Dışişleri Bakanı ve Milletvekili Sayın Yusuf Kemal Bey'i ve

Fransız Cumhuriyeti Hükümeti:

Eski Bakanlardan Sayın Henri Franklin - Bouillon'u, yetkili Temsilci atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1 — Bağıtlı Taraflar işbu Anlaşmanın imzasıyla birlikte, aralarındaki savaş durumunun sona ereceğini açıklarlar. Durum ordulara, sivil makamlara ve halka ivedilikle bildirilecektir.

Madde 2—İşbu Anlaşmanın imzası üzerine Taraflar savaş tutsakları ile tutuklu ya da hapiste bulunan Türk ya da Fransız tüm kişiler serbest bırakılacak ve, kendilerini tutuklayan Tarafın yapacağı harcama ile, gösterilecek en yakın kente götürüleceklerdir. İşbu Madde hükmü tutuklama, cezaevine konulma ya da tutsaklığın gün ve yeri ne olursa olsun, Tarafların tüm tutuklularını ve tutsaklarını kapsamaktadır.

Madde 3 — İşbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra en çok iki ay içinde, Fransız Kuvvetleri sekizinci Maddede belirlenen çizginin güneyine, Türk kuvvetleri ise bu çizginin kuzeyine çekileceklerdir.

Madde 4—Üçüncü Maddede yazılı süre içinde uygulanacak boşaltma ve işgal, Tarafların komutanlarınca atanan bir Karma Komisyonunun kararıyla saptanacak düzenlemelere göre yapılacaktır.

Madde 5 — Bağlı Taraflar boşaltılacak topraklarda, bu toprakları işgal eder etmez, bir genel af ilân edeceklerdir.

Madde 6—Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarının, bu konuda Müttefik Devletler ile onların hasımları ve kimi müttefikleri arasında yapılmış sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak, kendisince de doğrulanacağını bildirir.

Madde 7 — İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.

“Madde 8 — Üçüncü maddede sözü geçen çizgi aşağıdaki biçimde saptanmış ve belirlenmiştir:

Sınır çizgisi, İskenderun körfezi üzerinde, Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydanı Ekbez'e doğru gidecektir (Demiryolu İstasyonu ve bu mevki Suriye de kalacaktır); sınır çizgisi oradan Marsuva mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevki ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere, güney - doğuya doğru kayacaktır. Oradan Çobanbey İstasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat Demiryolunu izleyecek ve Demiryolunun platformu Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır. Oradan, Nusaybin ile Cezire-i İbni Ömer arasındaki eski yolu izleyerek Cezire-i İbni Ömer'de Dicle'ye varacaktır. Nusaybin ile Cezire-i İbni Ömer mevkiileri ve yol Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan yararlanma konusunda her iki ülke aynı haklara sahip olacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve garları demiryolu platformunun parçalarından sayılarak, Türkiye'ye kalacaktır.

İşbu Anlaşmanın imzasından sonra bir ay içinde, söz konusu sınır çizgisini çizmek üzere Tarafların temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır. Bu komisyon o süre içinde çalışmalara başlayacaktır.

Madde 9 — Osmanlı Hanedanının kurucusu Sultan Osman'ın büyük babası Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk Mezarı adı ile tanınan kabri, çevresiyle birlikte, Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada koruyucular bulundurup Türk bayrağını çekebilecektir.

Madde 10 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının [Concession] ve Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin, bu ayrıcalık haklarına bağlı, özellikle işletmeye ve taşıma ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte, Fransız Hükümetinin göstereceği bir Fransız Grubuna devredilmesini kabul eder. Türkiye Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında demiryolu ile askersel ulaşımını yapmak hakkına sahip olacaktır. Suriye'de, Çobanbey'den Nuseybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askersel ulaşımını yapmak hakkına sahip bulunacaktır.

İlke olarak, işbu demiryolu kesimi ve kolları üzerinde ayırım gözeten hiç bir tarife uygulanamaz. Gerekirse bu ilkeye aykırı hareket edilebilmesi konusunu iki Hükümet birlikte incelemek hakkını saklı tutarlar. Anlaşma olanağı bulunamazsa, Taraflardan her biri özgürce hareket edebilecektir.

Madde 11 — İşbu Anlaşmanın onaylanmasından sonra, Türkiye ile Suriye arasında bir Gümrük Sözleşmesi yapılması için bir Karma Komisyon kurulacaktır. Bu Sözleşmenin koşulları ve yürürlük süresi bu Komisyonca saptanacaktır. İşbu Sözleşmenin yapılmasına değin Taraflar hareket özgürlüğüne sahip olacaklardır.

Madde 12 — Kuveik suyu, Halep kenti ile kuzeyde Türk kalan bölge arasında, hak gözetilerek, iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti, bölgenin gereksinimini karşılamak üzere, kendi yapacağı harcamalarla, Türk toprağı üzerinde Fırat'tan da su alabilecektir.

Madde 13 — Yerleşmiş ya da yarı göçebe halktan sekizinci Maddede belirlenen sınır çizgisinin öte ya da beri yanında bulunan çayırlarda intifa ya da mülkiyet hakkına sahip olanlar, haklarını eskiden olduğu gibi kullanmayı sürdüreceklidir. Bunlar işletme gereksinimleri için özgürce ve hiç bir gümrük vergisi ya da çayır için resim, ne de başkaca hiç bir ücret vermeksizin, sınır çizgisinin bir yanından öteki yanına, yavrularıyla birlikte hayvanlarını, araç ve

takımlarını, tohumlarını ve ürünlerini götürebileceklerdir. Bunlara ilişkin vergi ve resimleri yerleştikleri ülkede ödemek zorunluğunu kararlaştırılmıştır.

20 Ekim 1921 günü Ankara'da, iki örnek olmak üzere, düzenlenmiştir.¹⁷³

EK-B

İSKENDERUN SANCAĞI “AYRI VARLIĞI”NI KURAN

ULUSLAR ARASI BAĞITLAR¹⁷⁴

(Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 29 Mayıs 1937 Kararı)

1. İskenderun Sancağı'nın Sınırları

Bu belge 1937'de Kadastro Dairesince yapılan İskenderun Sancağı'nın 1/100.000 ölçekli haritasına göre hazırlanmıştır.

Not: Gösterilen tüm köyler İskenderun Sancağı'na bağlıdır.

a. Kuzey Sınır Çizgisi

Bu çizgi, Türk- Suriye sınır çizgisinin işaretlenmesine ilişkin 3 Mayıs 1930 günlü son protokol ile saptanmıştır.

b. Doğu- Güneydoğu ve Güney Sınır Çizgisi

- Demiryolu ile yukarıda anılan sınır çizgisinin (demiryolunun batısında) kavşak noktasında, kuzey sınır çizgisinden başlayarak, kuzey-güney- güneybatı doğrultusunda akan Karaçayı izler, Karataç Gölü'nü keser ve Karasu'yu yaklaşık 1 km. boyunca izler.

- Yaklaşık 15 km. boyunca, genellikle kuzey – güney doğrultusunu izler.

¹⁷³Soysal, a.g.e. s.50-60

¹⁷⁴Soysal, a.g.e.,s.544

- Yaklaşık 4 km. boyunca genellikle kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda, Şerşeb Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneydoğusundan geçerek gider.

- Bunun üzerine Sucu Köyü'nün yaklaşık 2 km. doğusundan, Tof Köyü'nün 1500 m. doğusundan ve Teliat Köyü'nün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere, yaklaşık 12 km. boyunca genellikle güney – güneydoğu doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 2 km. boyunca doğu doğrultusunu izler.

- Hamam Arap Köyü'nün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere, 2500 m. boyunca güney – güneydoğu doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 2500 m. boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 2 km. boyunca batı- güneybatı doğrultusunu alıp Kastal Kabalı Köyü'nün güneybatısında, onun yakınına varır.

- Yaklaşık 2500 m. boyunca güney – güneydoğu doğrultusunu alıp Zoba Huyuk Köyü'nün kuzey – kuzeydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktaki bir yerde Afrin Irmağı'nı keser.

- Yaklaşık 4 km. boyunca Afrin Irmağı'nı kuzeydoğuya doğru izler ve Kzeime Köyü'nün kuzeydoğusunda yaklaşık 2 km. uzaklıkta Afrin Irmağı'nı bırakır.

- Yaklaşık 1 km. boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 1500 m. boyunca doğu doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 2 km. boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

- Maarata Köyü'nün doğusunda yaklaşık 1 km. ve Bornias Köyü'nün doğusunda 1500 m. uzaklıktan geçerek yaklaşık 3 km. boyunca güney – güneybatı doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 3 km. boyunca doğuya doğru ilerler.

- Sarsarin Köyü'nün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçerek, yaklaşık 3 km. boyunca güney – güneybatı doğrultusunu izler.

- Yaklaşık 3 km boyunca güney – güneydoğu doğrultusunu izler.
- Yaklaşık 3 km boyunca güney – güneybatı doğrultusunu izler.
- Antakya – Halep yoluna varır.
- Bu yolu yaklaşık 2 km boyunca batıya doğru izler.
- Yaklaşık 1 km. güney – güneydoğu doğrultusunu izler.
- Yaklaşık 1 km. batı doğrultusunu izler.
- Yaklaşık 3 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izleyerek, Antakya –Halep yolunu Harran İbrahim Paşa araba yolu (piste) ile kesiştiği noktanın hemen güneyine varır.
- Yaklaşık 2 km. boyunca güney doğrultusunu izler.
- Harran Köyü'nün güneybatısında yaklaşık 1 km. ve Yeni Şehir Köyü'nün güneyinde yaklaşık 800 m. uzaklıktan geçerek, yaklaşık 7 km. boyunca batı – kuzeybatı doğrultusunu izler.
- Yaklaşık 2 km. boyunca güneybatı doğrultusunu izler.
- Antakya – Halep yolunu, Yeni Şehir Köyü'nün batısında yaklaşık 3 km. uzaklıktaki bir noktadan geçmek üzere, yaklaşık 4 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izler.¹⁷⁵

* * *

2. Sancak Statüsü

a. Genel Hükümler

Madde 1. Aşağıdaki 4. Maddede sınırları belirlenen İskenderun Sancağı'na yön veren ilkeler şunlardır:

- (1) Sancak, işlerinde bütünüyle bağımsız olan bir ayrı varlıktır.
- (2) Sancak'ın dışişleri Suriye Devleti'nce yönetilir.

¹⁷⁵ Devamı için Bkz: Soysal, a.g.e.,s.545

(3) Sancak ile Suriye için tek gümrük ve para düzeni vardır.

Bu ilkelerin uygulama koşulları, bütünü ile, Sancak işlerinin yönetimine katılan makamları bağlayıcı işbu statü ile belirlenmiştir.

Diller sorunu Konseyin 27 Ocak ve 29 Mayıs 1937 günü kararları uyarınca düzenlenmiştir.

Madde 2. Sancağın Anayasası ve işbu statü arasında uyumsuzluk durumunda Statü geçerli olacaktır.

Madde 3. Statü ve Anayasaya saygıyı sağlamak üzere Milletler Cemiyeti Konseyi bir denetleme yetkisine sahip kılınmıştır. Bu yetkinin konusu ve kullanma biçimi aşağıda 5, 24 ve 33 ncü maddelerde saptanmıştır.

b. Sancak Sınırlarının Çizimi

Madde 4. Sancak'ın sınırları, Komite raporunun ekinde gösterildiği üzere, bu günkü sınırlardır.

c. MC Konseyinin Genel Denetimi

Madde 5. Sancak'ın işbu statüsüne ve Anayasasına bağlılığı denetlemek üzere Milletler Cemiyeti Konseyi Sancak'ta oturacak Fransız uyruklu bir delege atayacaktır. Konsey'in bu delegesi, statüye yada Anayasaya aykırı yasama yada yönetim ile ilgili herhangi bir kararı, en çok dört aylık bir süre için, askıya almak hakkına sahip olacaktır. Bu durumda delege, konuyu gecikmeksizin MC Konseyi'ne sunacak, Konsey de kesin kararı alacaktır.

d. MC Konseyi'nin Kararları ve Ögütlemeleri

Madde 6. Konsey'in kararları ve öğütlemeleri, tarafların temsilcilerinin oyları hesaba katılmaksızın, üçte iki çoğunlukla alınacaktır.

e. Fransa ile Türkiye İşbirliği

Madde 7. Fransız Hükümeti ve Türk Hükümeti, Konsey'ce alınan kararlara uyulmasını sağlamak için, onun öğütlemeleri yerine getirecektir.

Konsej'in kararı uyarınca iki hükümetin birlikte herhangi bir harekete girişmesi gerektiğinde, onlar bu hareketin uygulanması biçimi üzerinde önceden danışmalarda bulunacaklardır.

f. Yurttaşlık

Madde 8,9,10,11,12 (içeriği buraya alınmadı) ¹⁷⁶

g. Bağlantı

Madde 13. Ortak çıkarlarına ilişkin işlerde Suriye Hükümeti ile Sancak Hükümeti arasında bağlantıyı sağlamak üzere, her hükümet ötekının nezdinde bir komiser tarafından temsil edilecektir. Bu komiserle, onun hükümetinin çıkarlarını ilgilendiren önlemler üzerinde önceden danışmalar yapılacaktır.

Gene bu işler için iki Yasama Meclisi, aralarında biçimini saptayacakları bir bağlantı sistemi kurabilecektir.

h. Dışişleri

Madde 14. Suriye Devleti'nce bağıtlanan uluslar arası andlaşmalar, 15, 16, 17, ve 18 nci maddelerin hükümleri saklı kalmak üzere, Sancak'ta da uygulanır.

Bu andlaşmalar Sancağı etkilediği ölçüde, bağıtlanmaları içi olduğu gibi uygulamaları için de, 13. madde de söz konusu ortak çıkarları ilgilendirici nitelikte sayılacaktır.

Madde 15. Suriye Devleti'nce bağıtlanıp onun,hangi biçimde olursa olsun, bağımsızlığı ve egemenliğini etkileyen hiçbir uluslar arası bağıt, ne de aynı etkileri doğuran hiçbir uluslararası karar, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin önceden ve resmi izni olmaksızın, Sancağa uygulanamaz.

Madde 16. Sancak Hükümeti, niteliği gereği Sancağın doğrudan doğruya kendi yetkisine girip onun temel çıkarlarına aykırı görülen bir sorun üzerindeki her uluslar arası andlaşmanın, imzasından önce, aşağıda belirlenen koşullar içinde, özel bir incelemeden geçirilmesini istemek hakkına sahip olacaktır.

¹⁷⁶ İçeriği için Bkz: Soysal, a.g.e.,S. 549

Madde 17. Bu inceleme işi iki komisere verilecektir. Komiserler bu amaçla gerekli gördükleri uzmanları da alabilirler.

Eğer iki komiser arasında anlaşma olmazsa, bunlar, Milletler Cemiyeti delegesini görüşmelere katılmağa çağırır. Anlaşmazlık gene sürerse, MC delegesi Konsey'e başvurur. Konsey, 6. madde de öngörülen koşullar içinde karar verir.

Madde 18. Eğer sancak Hükümeti, yalnız Sancağın çıkarlarını ilgilendiren bir uluslar arası andlaşmanın bağıtlanmasını yararlı görürse bundan Suriye Hükümeti'ne haber verir.

Eğer Suriye Hükümeti böyle bir isteme olumlu karşılık vermekten kaçınırsa, yada girişilen görüşmeler tatmin edici koşullarda geçmezse, sancak Hükümeti sorunun özel bir inceleme konusu olmasını istemek hakkına sahip olur ve bu durumda 17. madde hükümleri uyarınca hareket edilir.

Suriye Hükümeti nezdindeki Sancak Komiseri işbu maddede söz konusu görüşmelerdeki gelişmeyi, danışma çerçevesinde izler.

Madde 19. Suriye Devleti'nin diplomasi ve konsolosluk temsilcileri, Sancağın ve onun yurttaşlarının çıkarlarını korumak görevindedir.

Madde 20. sancak'ta oturan yabancı konsoloslara buyrultu, Suriye Hükümeti'nce, Sancak makamlarına danışıldıktan sonra verilir.

Madde 21. Sancak yurttaşlarının pasaportları, Suriye Hükümeti adına, ülke içinde Sancak makamlarınca, dış ülkelerde Suriye diplomasi ve konsolosluk temsilcilerine verilir.

I. Sancak'ın Askerlikten Arındırılması

Madde 22, 23 ,24 (içeriği buraya konmadı)¹⁷⁷

i. Azınlıklar

Madde 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 (içeriği buraya konmadı)¹⁷⁸

j. Gümrük Yönetimi

¹⁷⁷ İçeriği için Bkz: Soysal, a.g.e.,S. 552

¹⁷⁸ İçeriği için Bkz: Soysal, a.g.e.,S. 553

Madde 34, 35, 36, 37 (içeriği buraya konmadı)¹⁷⁹

k. Para Sistemi

Madde 38, 39, 40, 41, 42 (içeriği buraya konmadı)¹⁸⁰

l. İskenderun Limanı

Madde 43. Türkiye, transit gereksinimleri için İskenderun Limanını en geniş ölçüde kullanmak hakkına sahip olacaktır.

Bu amaçla, Suriye Hükümeti'nce Türkiye'ye limanda kira ile, onun kullanımı için, gümrük örgütüne bağlı olarak, yeterli genişlikte bir yer verilecektir. Kira sözleşmesi, yıllık bir Suriye altın lirası karşılığı, 50 yıllık bir süre için yapılacaktır.

Kiralanan yerde Sancak Hükümeti'nin yada İskenderun belediyesi'nin malı olan arsalar ve her türlü yapılar, ayrıca bir karşılık istenmeksizin Türkiye'ye teslim edilecektir.

Kiralanan yerde, özel kişilerin malı olan arsalar ve her türlü yapılar Sancak Hükümeti'nce kamulaştırılacak ve kamulaştırmadan doğan zarar giderimleri Türk Hükümeti'nce karşılanacaktır.

Madde 44. "Türk Serbest Bölgesi" diye adlandırılan bu yer Sancak ülkesinin bir parçası olup polis ve yargı bakımından onun yetki alanına girer. Ancak bu bölge bir Türk bölgesi sayıldığından Türkiye Cumhuriyeti gümrük makamlarınca yönetilecektir.

Sancak makamlarının yetkisindeki polis ve adalet hizmetinin yerine getirilmesi için, yalnızca liman komutanı Türk serbest bölgesine girmek hakkına sahip olacaktır.

Eğer liman komutanı, yargı makamının karışması gerektiğini görürse, Sancak yargı makamınca soruşturma işlemine girişilecek ve buna Türk Serbest Bölgesi Müdürlüğü gerekli desteği gösterecektir.

Madde 45. Türk Serbest bölgesinin tüm memurları ve ajanları Türkiye tarafından atanacaktır. Türkiye, bunların listesini Sancak Hükümetine verecektir.

¹⁷⁹ İçeriği için Bkz: Soysal, **a.g.e.**, S. 555

¹⁸⁰ İçeriği için Bkz: Soysal, **a.g.e.**, S. 556

Bu bölgede gemilerin yanaşması buyruğunun verilmesi, yükleme ve boşaltma işlemlerinin denetimi ve genellikle bir liman kaptanınca yapılan tüm hizmetler, İskenderun Liman Komutanı gözetiminde, Türk Hükümeti'nce atanan bir memur tarafından görülür.

Türk gümrük makamları Sancak gümrüğü makamlarına, serbest limana transit olarak giren yada oradan çıkan mallara ve yolculara ilişkin manifestonun örneğini sunacaktır. Bu manifesto örneğinin sunulduğu malların ve yolcuların transitini hiçbir biçimde aksatmayacaktır.

Madde 46. Remorkaj, kılavuzluk gibi yapılan hizmetlerin düzgünlü gelir karşılığında alışagelen resimler, yada Türk bölgesi dışındaki fener, barınak gibi herkese açık yararlı tesisler için alınan makul ve genel geçiş resimleri dışında, Türliye'den gelen yada Türkiye'ye giden transit mallarından ve anılan bölgeye yanaşan gemilerden, Türk Hükümeti'nce konulanlar kapsam dışında kalmak üzere, hiçbir vergi tada resim alınmayacaktır. Liman Komutanının işe karışması ile ilgili 45. maddenin hükümleri zedelenmeksizin, bu gemiler, Sancak Makamlarının önceden ne bilgisi nede gözetimi olmaksızın, rıhtıma yanaşabilecek, mal ve yolcularını yükleyebilecek yada boşaltabilecektir.

Madde 47. Türk Serbest Bölgesine gemilerin yanaşması, mallarını yüklenme, boşaltılma ve depolanması vb. için gerekli tüm yapı ve tesisler, harcamaları kendisince karşılanmak üzere, ister bizzat ister müteahhitler eliyle olsun, Türk Hükümeti'nce yapılacaktır.

Bu yapı ve tesislerin kullanılmasıyla ilgili vergi ve resimler Türk Hükümeti'nce konulacak ve onun yararına alınacaktır.

Serbest bölgede Türk Hükümeti'nce yapılacak tesisler İskenderun Limanı yapımı için Sancak Hükümeti tarafından kabul edilecek genel plan ile uyum içinde olacaktır.

Madde 48. Türkiye'den gelen yada oraya giden mallar ve yolcular Türk sınırından Türk Serbest Bölgesine yada bu bölgeden Türk sınırına dek transit sayılacak ve Sancak makamlarınca hiçbir vergi yada resme bağlanmayacaktır. Onlara uygulanacak taşıma tarifesinin dengeli olması gerekir. Bu tarife ayırıcı nitelikte olamaz.

Madde 49. Türk Serbest Bölgesinin İskenderu’u Türk bölgesine bağlayan demiryolu ile birleşmesini sağlamak için Türk Hükümeti’ne tüm kolaylıklar gösterilecektir.

Madde 50. İşbu statünün 43.- 49. maddelerinin uygulanmasına ilişkin ayrıntılar Türkiye ile Sancak Hükümeti arasında, sancağın dışişleri için öngörülen yöntemine uygun olarak bağtlanacak bir sözleşme ile düzenlenecektir. Bu sözleşme, sağlıkla ilgili hükümlerden başka, yükünün bir bölümü Sancağa giden yada oradan gelen, yada Türkiye’nin dışındaki ülkelere gidip gelirken Sancak’tan Transit geçen gemilerden Türk Serbest limanına yanaşmalarıyla ilgili hükümleri özellikle içerecektir.

Madde 51. Türk Serbest Bölgesi dışında kalan limanın öbür kesimlerinde, Türkiye’den gelen yada oraya giden mallar, yolcular ve Türk bandıralı gemiler, ulaşım ve Transit özgürlüğü genel konferansınca 1921’de kabul edilen Transit Özgürlüğü Statüsü ve ulaşım ve Transit Genel Konferansınca 1923’de kabul olunmuş Deniz Limanlarının uluslararası rejimine ilişkin statü hükümleri uyarınca, Sancağın malları, yolcuları ve oraya kayıtlı gemilerle tam eşit işleme bağlı tutulacaklardır.

Madde 52. Türk Serbest Bölgesinde kullanılacak işçilerin yerli halktan toplanması yeğlenecektir.

Madde 53. İşbu bölümün yukarıdaki hükümlerinin uygulanmasında taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıklar Transit Serbestliği Statüsü’nün 13. maddesi hükümlerine göre çözülecektir.

m. Posta ve Telekomünikasyon

Madde 54 (içeriği buraya konmadı)¹⁸¹

n. Yürürlüğe Giriş

Madde 55. Sancak Statü ve Anayasası 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girecektir.

Mandanın süresi boyunca bunların uygulanması, mandanın yürütülmesiyle uzlaştığı en geniş ölçüde olacaktır.

¹⁸¹İçeriği için Bkz: Soysal, **a.g.e.**,s. 559

* * *

3. Sancak Anayasası

a. Genel hükümler

Madde 1. İşbu yasa “Sancak Anayasası” diye adlandırılır.

Madde 2. Bu , ancak Statü hükümleri saklı kalmak üzere, yorumlanabilir ve değiştirilebilir.

Madde 3. İşbu anayasanın yürürlüğe girmesiyle, Sancak, bu günkü yönetiminin tüm aktif ve pasiflerini üstlenecektir. 27 Ocak 1937 den önce kabul edilmiş ayrıcalıklar, yasalar, yönetmelikler ve kamu hizmetlerine yapılmış atamalar, Sancak yetkili makamlarınca, yönetime uygun olarak kazanılmış haklar saklı kalmak üzere, tersine karar verilmedikçe korunacaktır.

Madde 4. Yetkilerin düzenlenmesine ilişkin , 5- 27. maddeler hükümleri Sancak Meclisince bütünlenebilecek ve değişikliklere uğratılabilecektir. Anayasa hükümleri arasında yer alacak ek hükümlerin Meclisçe üç ay ara ile ve Meclisi oluşturan üyelerin çoğunluğunun oyu ile iki kez onaylanması gerekir.

Değişiklikler özdeş koşullar içinde onaylanır. Anayasa’ya, onun hükümleri ile açıkça öngörülmedikçe, hiçbir değişiklik, beş yıllık bir sürenin bitiminden önce getirilemez.

Sancak’ın adı da Meclis’çe, Anayasaya konulacak ek hükümler için ön görülen yöntem uyarınca değiştirilebilir.

b. Yetkilerin Düzeni

Madde 5-27 arası (içeriği buraya konmadı)¹⁸²

c. Temel Haklar

Madde 28 –37 arası (içeriği buraya konmadı)¹⁸³

¹⁸²İçeriği için Bkz: Soysal, **a.g.e.**,S. 563

¹⁸³İçeriği için Bkz: Soysal, **a.g.e.**, S. 564

EK-C

HATAY ANAYASASI

Fasıl bir--- Esas Hükümler:

Madde :1-Hatay dahili işlerinde tam bir istiklali haiz Türk ekseriyetine müstenit ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan ayrı ve müstakil varlık teşkil eden bir devlettir.

Madde:2- Hatay Devletinin merkezi Antakya'dır.

Madde :3- Hatay'ın bütün vatandaşları kanun müvecehesinde müsavi ve ırk, dil, din farkı gözetmeksizin aynı medeni ve siyasi haklara sahip ve bila istisna kanuna riayetle mükelleftirler.

Fasıl iki--- Teşrii Kuvvet

Madde:4- Teşrii kuvvet Hatay halkı namına Hatay millet meclisi tarafından kullanılır. Hatay millet meclisi hazırlanacak mahsus kanuna tevfikan dört senelik bir müddet için intihap edilir, kırk azalık tek bir heyettir. Ancak meclisin tatil zamanından sonra meclisin tasvibine arzedilmek şartıyla hükümet muvakkat kanun yapmak salahiyyetini hazidir.

Madde:5- Kanunlar vaz'ı için ilk teşebbüs Hatay millet meclisi azasına ve icra kuvvetine aittir. Mamafih masraflar ihtiyarını müstelzim olan yahut vergiler ihdasına, tadiline veya ipkasına müteallik bulunan kanunlar vaz'ı teşebbüsü yalnız icra kuvvetine aittir.

Madde:6- Bir kanuna müstenit olmadıkça hiçbir vergi ihdas veya tahsil olunamayacağı gibi bir iktikraz da akdolunamaz . İcra kuvveti her sene gelecek sene için bir bütçe kanunu projesiyle bir mali müvazene kanunu layihası tesbit edilecektir. Meclis tarafından kabul ve tasdik edilmemiş olan hiçbir masraf sene içinde yapılamaz. Her sene maliyenin sonunda o senenin hesapları bir kanunla müteşekkil bir heyetçe tetkik edildikten sonra meclise arz olunur.

Madde:7- Kanunlar ve kararlar adi ekseriyetle kabul ve ittihaz olunur. Nisabı ekseriyet meclisi teşkil eden azanın yarısıdır.

Madde:8- Mebuslar Hatay Millet Meclisine katılım ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar: Vatan ve milletin saadet ve selametine ve milletin saadet ve selametine ve milletin bilakaydü şart hakimiyetine mügayir bir gaye takib etmiyeceğime ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm.

Madde:9- Hiçbir mebus Millet meclisi dahilindeki rey ve mütaleasınınve beyanatının Meclis haricinde irad ve ihzarından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnad olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya teklifi ve yahut muhakemesinin icrası heyeti umumiyesinin kararına bağlıdır. Cınai cürüm –meşhud bundan müstesnadır- ancak bu takdirde makamı aidi meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadir olmuş cezai bir hüküm infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.

Madde:10- Tatil esnasında Hatay Devlet Reisi veya Millet Meclisi Reisi lüzum görürse Meclisi içtimaa davet edebilir. Millet Meclisi içtimaa senede dört aydan dun olamaz.

Madde:11- Meclis müzakeratı alenidir. Ve harfiyan neşrolunur. Fakat dahili nizamnamede münderiç şeraite tevfikian Meclis, hafi celseler dahi akdedebilir. Hafi celseler müzakeratının neşri, meclisin kararına bağlıdır.

Fasıl:3---İcra Kuvveti:

Madde:12- İcra kuvveti Hatay halkı namına Hatay Devlet Reisi ile bir icra meclisi tarafından kullanılır.

Madde:13- Hatay Devlet Reisi, Millet Meclisi tarafından beş sene müddetle intihab olunur. Devlet Reisi intihabı ekebinde Meclis huzurunda şu suretle yemin eder: Devlet Reisi sıfatile müstakil Hatay Devletinin kanunlarına, cumhuriyet esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Hatay vatandaşlarının saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarfedeceğime ve Hatay halkının emniyetine teveccüh

edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Hatayın şan ve şerefine vikaya ve ilaya ve deruhde ettiğim vazifenin icabına nefisini hasretmekten ayrılmıyacağımı namusum üzerine söz veririm.

Madde:14- Devlet Reisi kanunen musarrah hudud dahilinde af hakkını istimal eder.Affi umumi ancak bir kanun ile bahşolunur.

Madde:15- Hatay Millet Meclisince kabul edilen kanunların hepsi Devlet Reisi tarafından isdar olunur ve hiçbir kanun isdarından evvel meriyete geçemez. Hatay Millet Meclisi tarafından kabul olunan bir kanunun isdarını Hatay Devlet Reisi bu kabul tarihinden itibaren bir ay zarfında talik ve kanunun arzını faydalı gördüğü mülahalariyle beraber yeniden tedkik olunmasını Meclisten isteyebilir. Yeniden müzakerat ancak iade tarihinden bir ay sonra vukubulabilir. Devlet Reisi kanunu bu ikinci müzakere esnasında kabul edilecek surette aynen isdara mecburdur.

Madde :16- Hatay Devlet Reisi icra meclisinin reyi üzerine Millet Meclisini feshedebilir. Böyle bir halde yeni intihabları bilaihmal icra ettirmeğe mecburdur.

Madde:17- Millet Meclisine karşı mesul bir icra meclisi teşkil olunur. Bu meclis bir reis ile seçeceği en çok dört azadan ibarettir. İcra meclisi reisi Hatay Devlet Risi tarafından seçilir.

Madde:18- İcra kuvvetlerinin teşekkül suretleri ve vazife ve mesuliyetleri ayrıca bir kanunla tesbit olunur.

Fasıl: 4 --- Adli Kuvvet:

Madde :19- Adli kuvvet, kanunen müteşekkil mahkemeler tarafından Hatay halkı namına icra olunur. Azası Hatay Devlet Reisi tarafından mansub bir yüksek mahkeme bulunur. Bu aza, muayyen ahval ve suretle ancak Hatay Devlet Risi tarafından yüksek mahkemenin diğer hakimlerinin reyi alındıktan sonra arzolanabilir.

Madde :20- Yüksek mahkeme Hatay'ın bütün mahkemelerinin kararlarına karşı yeniden tedkik hak ve selahiyetleriyle kanunun kendisine tefviz eylediği diğer vazifelere de ifa eder. İcra meclisi yüksek mahkeme ile diğer mahkemelerin karar ve

ilamlarını infaz ettirmekle mükelleftir. Adli kuvvetin kararları başka hiçbir kuvvet tarafından tetkik veya tadil olunamaz.

Madde:21- Yüksek mahkeme ile diğer mahkemeler kanunlarının anayasaya uygun olup olmadığının tedkikine selahiyetli değildir.

Fasıl:5--- Müteferrik hükümler:

Madde:22- Hatay vatandaşlarının ecnebi memleketlere seyahati için bir Hatay pasaportu ihdas olunacaktır.

Madde:23- Hatayın nizam ve asayişinin muhafazasını temin için 1.500 kişiyi tecavüz etmiyecek polis ve jandarma kuvvetleri teşkil olunacaktır.

Madde:24- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde:25- Bu kanun hükümlerini icra meclisi yerine getirir.’’¹⁸⁴

EK-Ç

TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDA TOPRAK SORUNUNUN KESİNLİKLE ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN ANLAŞMA

Ankara, 23 Haziran 1939

Türkiye Cumhurbaşkanı ve Fransız Cumhuriyeti Başkanı, 20 Ekim 1921 günlü Anlaşmanın 7. Maddesinde ve o Anlaşmanın 7. ve 8. Maddesini bütünleyen Mektupta yazdı hükümleri gözönünde tutarak, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır kesin biçimde saptanmakla iki ülkenin karşılıklı ilişkilerini her türlü kuşku ve duraksamadan uzak biçimde geliştirecek olan bir toprak anlaşmasının yararına inançla,

Türkiye Cumhurbaşkanı :

Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Bay Şükrü Saracoğlu5nu,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı:

Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçisi, Legion d'Honneur Nişanının Commandeur sanına sahip Sayın Rene Massigli'yi,

Yetkili Temsilcileri olarak atamışlardır.

Adıgeçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini verıştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Fransa, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokollerle belirlenen sınırın aşağıda gösterildiği üzere düzeltilmesini, kendi bakımından, kabul eder.

a) Karasu'nun şimdiki sınırı kestiği yerden 230 saydı taşa dek sınır, 19 Mayıs 1939'da Antakya'da imza edilen Protokolde belirlenmiş bulunan çizgiye uyacak biçimde, toprak üzerinde saptanacaktır.

¹⁸⁴ Ayın Tarihi Dergisi, Eylül 1938, s.75-77

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, 17 ve 27 sayılı sınır taşları arasındaki Gömid köyü bütünüyle Türkiye'ye bırakılacak ve sınır çizgisi 224 sayılı taşın, Yenişehir-Antakya yolunu Türkiye topraklarında bırakarak, doğrudan 230 sayılı sınır taşına varacaktır.

b) Ve 419 sayılı sınır taşından Askorane'nin yaklaşık 1200 metre güney-batısında bir noktaya dek kuzey-doğu doğrultusuna uzanacak; buradan Askorane ve Kocakayrak'ın doğusundan geçerek, Kocakayrak'ın yaklaşık 1 km. kuzey-batısındaki bir noktaya dek kuzeye doğru uzanacaktır.

Sınır, bu noktadan başlayarak, Şato Harabesinin yaklaşık 1 km. kuzeyinde bulunan bir noktaya dek batıya doğru uzanacak ve oradan güney-doğuya doğru giderek - Şato Harabesinin batısında - 1010 sayılı tepeye erişecektir; bundan sonra güney-batı doğrultusunda Başorta kuzeyinde, Karaduran Deresine ulaşan derenin yatağını ve sonra da Karaduran deresini izleyerek denize varacaktır.

Yukarıda sözü geçen üç bölgede 19 Mayıs 1939 günü çalışmalarını bitirmiş olan Komisyon, yeni sınır çizgisini toprak üzerinde saptamakla görevlendirilecektir.

Böylece belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan topraklar en geç 23 Temmuz 1939'a dek Fransız Kuvvetlerince boşaltılacak ve o gün Fransız makamlarının elindeki yetkilerin geçirilmesi de sona erdirmiş olacaktır.

Madde 2. Birinci Maddenin son fıkrasında sözkonusu topraklarda oturan Hatay yurttaşları Türk uyrukluğunu kendiliğinden edinmiş olacaklardır.

Madde 3. İkinci Madde uyarınca Türk uyrukluğunu edinen 18 yaşını aşmış kişiler, işbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği günden başlayarak, 6 aylık bir süre içinde Suriye ya da Lübnan uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır.

Yukarıda sözkonusu haktan yararlanmak isteyen kişiler konularının bağlı bulunduğu yönetim makamına bu konuda bir bildirim sunacaklardır. Buna karşılık kendilerine bir alını verilecektir. Seçme hakkını kullananların çizelgeleri, olanaklı en kısa aralıklarla, Fransa Konsolosluğuna sunulacaktır.

Madde 4. Üçüncü Madde hükümleri uyarınca seçme hakkını kullanmış bulunan kimseler, bunu izleyen 18 ay içinde konullarını Türkiye'nin dışına geçirmek zorunda olacaklardır. Bunlar, sahip oldukları taşınmaz malları arıtacaklar, her türlü taşınır malları ve hayvanlarını ise elden çıkarmak ya da birlikte götürmekte serbest olacaklardır.

Yukarıda sözkonusu arıtmadan elde edilen paralar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesinde bloke bir hesaba yatırılacak ve bu paraları dışarı çıkarma biçimi Türk ve Fransız Hükümetleri arasında özel bir anlaşma ile düzenlenecektir.

Bu Maddenin 1. fıkrasında sözkonusu kimselerin elindeki Türk parasının dışındaki paralar işbu Anlaşmaya ekli Tutanakta belirlenen biçimde dışarıya çıkarılabilecektir.

Madde 5. 2., 3. ve 4. Maddeler hükümlerinin uygulanmasından doğan tüm durumlarda evli kadınlar kocalarına ve 18 yaşından aşağı çocuklar ana-babalarına bağlı olacaklardır.

Madde 6. Fransız Hükümetinin, Fransız Devletine ilintili bir arsa üzerinde bulunan ve olduğu gibi korunacak olan İskenderun Askersel Mezarlığının bakımı ve korunması için bir bekçi atamaya hakkı olacaktır.

Madde 7. Türkiye, 30 Mayıs 1926 günlü Anlaşma, 22 Haziran 1929 günlü Protokol ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokol ile belirlenen ve işbu Anlaşma ile düzeltilmiş olan sınırın, ülkesinin kesin sınırını oluşturduğunu açıklar.

Bunun bir sonucu olarak, Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saldırı, iç barışını bozacak ya da tehlikeye sokacak nitelikte ya da bu amaçlara yönelik her hangi bir davranışı kınar ve kendi ülkesi üzerinde bu nitelikteki her eylemi yasaklamayı ve gerektiğinde cezalandırmağı yükümlenir.

Madde 8. Daha önce yapılmış Andlaşmaların ve Anlaşmaların hiç bir hükmü 7. Maddedeki yükümlere aykırı biçimde yorumlanamaz.

Madde 9. Bağıtlı Yüksek Taraflardan Türkiye, kendi toprakları ve Fransa, Suriye toprakları üzerinde iki komşu ülkenin güvenlik ya da rejimlerine karşı eylemlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesini önlemek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.

Madde 10. Yeni bir Anlaşmanın yapılmasını olanaklı kılmak üzere, 30 Mayıs 1926 günlü Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile onu bütünüyle anlaşımların yürürlüğü 15 Mart 1940 gününe dek uzatılmıştır.

Bu Bağıtların hükümleri, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 günlü Protokoller ile işbu Anlaşmada öngörülen değişmelere göre belirlenen Türkiye - Suriye sınırının tümü için geçerli olacaktır.

Şu da var ki, otlak ve yaylak haklarına ilişkin hükümler ortadan kaldırılmış sayılacaktır.

Madde 11. İşbu Anlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en ivedi biçimde ve en geç 22 Temmuz 1939 günü Paris'te verişilecektir. Anlaşma onay belgelerinin verişimi günü yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hükümlere inançla, aşağıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Anlaşmayı imza etmişler ve onu mühürlemişlerdir.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. Saraçoğlu R. Massigü

PROTOKOL

Bugünkü Anlaşmanın imzası sırasında aşağıda imzası bulunan yetkili Temsilciler şu hükümleri de kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Türkiye Hükümeti, Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin biçimde çözümlenmesine ilişkin Anlaşmanın 2. Maddesi uyarınca Türk uyrukluğunu edinecek ve bu Anlaşmanın 3. Maddesinde sözkonusu seçme hakkını kullanmayacak Hatay yurttaşlarının askersel ve sivil emeklilik maaşlarına ilişkin tüm yükümlerden Suriye ve Lübnan Hükümetlerini aklar.

Yukarıdaki fıkrada sözkonusu durumda bulunmayan kişilerle ilgili askersel ve sivil emeklilik maaşları için Türkiye'ye hiç bir yükümlülük düşmeyecektir.

Madde 2. (1) Fransız uyruğu tüzel kişilerin Hatay'da bulunan malları, hakları ve çıkarları ile bu uyrukluğa sahip gerçek kişilerin taşınmaz malları, 35 milyon Fransız Frangı karşılığında, tümüyle Türk Hükümetine geçecektir.

Bu paradan :

3 Milyon Fransız Frangı, işbu Protokolün (1) sayılı Ekinde sözügeçen mallara karşılık olarak, bugünkü bağıtlar yürürlüğe konulur konulmaz ödeyecektir.

25 Milyon Fransız Frangı, işbu Protokolün yürürlüğe konulmasını izleyen 30 gün içinde Fransız Hükümeti emrinde bulunduracaktır.

c) Geri kalanı 23 Ağustos 1939 günü Kliring hesabına geçirilecektir.

2 — İşbu Maddede sözügeçen tüzel kişiler döviz olarak sahip

buldukları paraları, bugünkü Anlaşmanın 4. Maddesine bağlı Tutanak [Proces - Verbal] hükümlerine uygun biçimde davranarak, kullanabileceklerdir. Eldeki Türk paraları, anılan 4. Maddenin 3. Fıkrasında sözkonusu bloke hesaba geçirilecektir.

3 — Fransız uyruklu gerçek kişiler, dövizlerinin ve taşınır mallarının olası artırılmasından doğacak paraların transferi için Anlaşmanın 4. Maddesi ile ona bağlı Tutanak hükümlerinden yararlanacaklardır.

Madde 3. Bu Protokol'de sözkonusu geçirim işleri hiç bir vergiye bağlı tutulmayacak ve bu işlemlerden her hangi bir ücret alınmayacaktır.

Madde 4. Payas - İskenderun Demiryolu, işbu Protokol'ün yürürlüğe konulmasından başlayarak 30 günlük bir süre içinde, onun işletilmesini üstlenecek olan Türkiye Devlet Demiryolları yönetimine teslim edilecektir.

Geçirim ve teslim işleminin biçimi ilgili iki yönetim arasında saptanacaktır.

Madde 5. İşbu Protokol'de ve bugünkü Anlaşmada öngörülen çözüm biçimi saklı kalmak üzere, Bağlı iki Yüksek Taraf ileride işbu Anlaşmadan doğacak uyuşmazlıklara ilişkin tüm parasal istemlerden karşılıklı olarak vazgeçeceklerini açıklarlar.

Madde 6. İşbu Protokol onaylanacak ve onay belgeleri bugünkü Anlaşmanın onay belgeleriyle özdeş koşullarda verilecektir.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.
Ş. Saraçoğlu R. Massigli

EK I

İkinci Maddeye :

Bugünkü Anlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, Paris'te Genel Hazine Merkez Veznesine 3 milyon Fransız Frangının ödenmesi karşılığında, Fransa Hatay ülkesi üzerindeki askersel malları ve benzerlerinin sahipliğini bütünüyle Türkiye'ye bırakır. Şöyle ki :

İskenderun'daki Derigoin Kışlası adını taşıyan, bugün Türk askerlerinin bulunduğu bina;

Fransız Doğu Ordusunun telefon ağı Kışlanın bırakılması biçimi, Türk askerlerince işgali sırasındaki durumunda, arsasını, duvarlarını ve yapılarını kapsar.

Bırakılan telefon ağı, kent ve kentler arası hava ve toprakaltı bağları ile gerek Posta Merkezlerinde, gerek abonelerin konullarında bulunan araçlar ve telefon aletlerini kapsamı içine alır. Bugün bu topraklar üzerindeki Fransız Kuvvetleri birliklerine ilintili araçlar Fransız ordusunun malı olarak kalacaktır. Telefon ağının teslim biçimi Antakya'da Bağlı Yüksek Tarafların. Temsilcilerince, birlikte

saptanacaktır. Şu da var ki, Fransız Kuvvetleri kendilerinin gereksinim duyduğu telefon bağlarını 23 Temmuz 1939 gününden önce ellerinden çıkarmak zorunda olmayacaklardır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

EK II

Suriye ve Lübnan Bankasına ilintili İskenderun ve Antakya'daki iki yapının mülkiyeti Fransız Devletine geçirilmiş ve karşılığı 1 milyon Fransız Frangı, Protokol'ün 2. Maddesinde kararlaştırılmış olduğu üzere, Türkiye Hükümetince Fransız Hükümetine ödenecek toplam paranın hesabında öngörülmüş olan paralardan çıkarılmıştır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Ş. Saraçoğlu R. Massigli

TUTANAK

Bugün imza olunan Anlaşmanın 4. Maddesine ilişkin olarak Yüksek iki Taraf şunları kararlaştırmıştır :

Bugün Anlaşmanın 3. ve 5. Maddeleri uyarınca, seçme haklarını kullanmış bulunan gerçek kişiler ve Anlaşmanın 1. Maddesinin son fıkrasında sözkonusu topraklar üzerinde bulunup yukarıda anılan seçme hakkı ile ilgili olarak Hatay'da işlerini sona erdirmek isteyen Hataylı tüzel kişiler, işbu Anlaşma imzalanır imzalanmaz, Hatay'da bu konuda yayımlanacak duyuru gününden başlayarak 15 gün içinde, aşağıdaki hükümlerin öngördüğü ödemeleri yapmış olmak koşulu ile, sahip oldukları yabancı paralarını birlikte götürmek hakkına sahiptirler.

Şu da var ki, bu ödemelerin yapılması seçme hakkının kullanılması ya da çalışmaların durdurulması kararı için bir belge sayılmaz.

1—Sahip oldukları yabancı paralarını dışarıya çıkarmak isteyen yukarıda sözkonusu tüzel kişiler, bunları Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesine ya da onun adına ve hesabına hareket

eden Ziraat Bankası Antakya Şubesine bırakmak zorundadırlar; bunlara ilintili döviz çıkarma izni Merkez Bankası ya da onun adına ve hesabına hareket eden Ziraat Bankasınca verilen ödeme alındısının sunulması ve işbu paranın yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin Hatay'da yürürlüğe konulmasından önce elde edilmiş olduğunun kanıtlanması üzerine, kambiyo memurluğunca verilir.

Gerekirse, bu paralardan sözkonusu tüzel kişilerin, anılan Anlaşmanın, 2. ve 3. Maddeleri uyarınca, Türk uyruklüğünü edinmiş ve korumuş kişilere, ödeme gününde yabancı para ile borçlu oldukları paralar kesilecektir.

Bu tüzel kişilerin elinde bulunup sözkonusu yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin yürürlüğe konulmasından sonra, elde edilmiş olan yabancı paraları Türk parasına çevrilmelidir. Bu yabancı paralar ancak Anlaşmanın 4. Maddesinin 3. fıkrası hükümleri uyarınca transfer edilebilir.

2—Dışsatım ticaretiyle uğraşan tüzel ve gerçek kişiler, bıraktıkları paraların, yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin hükümlerin Hatay'da yürürlüğe konulmasından sonra, dışarı satılmış malların semenini oluşturmadığını kanıtlamalıdırlar.

Yabancı dövizlerin dışarı çıkarılmasına ilişkin sözkonusu hükümlere göre ihraç edilmiş mallar karşılığını oluşturan dövizler yukarıda öngörülen transfer yöntemi kapsamına girmeyeceğinden, bu dışsatımcılarca yabancı döviz sokulması konusunda üstlenilen yükümler geçerli kalır.

— Yukarıda 2. Fıkroda anılan kategori içine girmeyen gerçek kişiler bıraktıkları dövizlerin kökenini kanıtlamak zorunda değildir. Alındıların sunulması üzerine döviz transferi izni kendilerine gecikil meksizin verilir.

— Altın paralar dışarıya çıkarma bakımından dövizlerle ilgili hükümlere bağlı olacaktır.

Ankara'da, 23 Haziran 1939 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.¹⁸⁵

Ş. Saraçoğlu

R. Massigli

EK-D

HATAY DEVLETİ BAYRAĞI

EK-E

HATAY POSTA PULLARI

¹⁸⁵ Soysal, **a.g.e.**,s.573-581.

EK-F

HATAY DEVLETİ BÜYÜKLERİ

**Hatay Devlet Reisi
TAYFUR SÖKMEN**

**Hatay Millet Meclisi Reisi
ABDÜLGANİ TÜRKMEN**

**Hatay Devleti Başbakanı
ABDURRAHMAN MELEK**

Hatay Devleti Milletvekilleri

Hatay Devleti Bakanları